

Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής
Σχολή Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών
Τμήμα Λογιστικής & Χρηματοοικονομικής
Π.Μ.Σ. «Δημόσια Οικονομική & Πολιτική»

**ΘΕΜΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ: ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ, ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗ ΚΑΙ
ΦΟΡΟΑΠΟΦΥΓΗ: ΟΙ ΜΕΤΑΞΥ ΤΟΥΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ
ΕΛΕΓΚΤΙΚΩΝ ΑΡΧΩΝ ΣΤΟΝ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟ ΤΟΥΣ.**

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΦΟΙΤΗΤΗ: ΝΤΕΡΤΖΗΣ ΒΑΣΙΛΗΣ

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΑ ΚΑΘΗΓΗΤΗ: ΧΑΡΑ ΒΑΒΟΥΡΑ

ΑΙΓΑΛΕΩ, ΙΟΥΛΙΟΣ 2022

Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής
Σχολή Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών
Τμήμα Λογιστικής & Χρηματοοικονομικής
Π.Μ.Σ. «Δημόσια Οικονομική & Πολιτική»

SUBJECT OF DIPLOMATIC WORK : ECONOMY, TAX EVASION AND TAX AVOIDANCE: THE RELATIONSHIP BETWEEN THEM AND THE ROLE OF AUDITORS PRINCIPLES IN THEIR LIMITATION.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ^ο	2
ΟΡΙΣΜΟΙ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ, ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ ΚΑΙ ΦΟΡΟΑΠΟΦΥΓΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΩΝ ΘΕΜΑΤΩΝ	2
1.1 Ορισμοί της μη παρατηρούμενης οικονομίας, της σκιάδους οικονομίας και της παραοικονομίας.....	2
1.2 Ορισμοί της φοροαποφυγής, της φοροδιαφυγής και του φορολογικού σχεδιασμού.....	5
1.3 Βασικές κατηγορίες φοροδιαφυγής.....	6
1.4 Η ειδική περίπτωση της διασυνοριακής παραοικονομίας.....	7
1.5 Μέτρηση της παραοικονομίας και η επίπτωση της πανδημίας σε αυτήν	10
1.6 Παράγοντες που επηρεάζουν την παραοικονομία	11
1.7 Επιπτώσεις της παραοικονομίας	17
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ^ο	20
ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ, ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗ, ΦΟΡΟΑΠΟΦΥΓΗ ΚΑΙ ΕΛΕΓΚΤΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ.....	20
2.1 Φορολογικές εποπτείες	20
2.2 Είδη φορολογικής εποπτείας.....	20
2.3 Αποτέλεσμα φορολογικής εποπτείας	21
2.4 Ποινές Φοροδιαφυγής	21
2.5 Οι δράσεις σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης για την αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής.....	22
2.5.1 Οδηγία κατά της φοροαποφυγής (ATAD)	24

2.5.2 Οδηγία για τη διοικητική συνεργασία (DAC).....	25
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ^ο	27
ΟΙ ΕΝΝΟΙΕΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ, ΤΗΣ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΦΟΡΟΑΠΟΦΥΓΗΣ ΣΤΗΝ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	27
3.1 Βιβλιογραφική επισκόπηση επικεντρωμένη στην έννοια της παραοικονομίας.....	27
3.1.1. Θεωρίες για την κατανόηση και την καταπολέμηση της παραοικονομίας.....	31
3.1.2. Η επίδραση της παραοικονομίας στην οικονομική μεγέθυνση.....	35
3.1.3. Η επίδραση της παραοικονομίας στις εισοδηματικές ανισότητες.....	37
3.2 Βιβλιογραφική επισκόπηση επικεντρωμένη στην έννοια της παραοικονομίας.....	39
3.2.1 Διαχωρισμός φοροαποφυγής και φοροδιαφυγής.....	39
3.2.2 Διαχωρισμός της φοροδιαφυγής.....	42
3.2.3. Παράγοντες που επηρεάζουν την φοροδιαφυγή.....	47
3.2.4 Η σημασία της φορολογικής δικαιοσύνης στην φοροδιαφυγή.....	48
3.3 Βιβλιογραφική επισκόπηση επικεντρωμένη στην έννοια της φοροαποφυγής.....	50
3.3.1 Διασαφηνίσεις σχετικά με την έννοια της φοροαποφυγής.....	50
3.3.2 Φοροαποφυγή και Φορολογικός Κίνδυνος.....	52
3.3.3. Η σημασία της ποιοτικής πληροφόρησης σχετικά με τις οικονομικές καταστάσεις των εταιριών στην φοροαποφυγή.....	54
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 ^ο	58
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	58
4.1 Σκοπός και στόχοι της έρευνας.....	58
4.2 Τα ερευνητικά ερωτήματα της έρευνας	58
4.3 Το ερωτηματολόγιο και το δείγμα της έρευνας	59
4.4 Το ερωτηματολόγιο και το δείγμα της έρευνας	60
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 ^ο	62
ΤΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	62
5.1 Γνώση και εμπειρία σχετικά με τα φαινόμενα της φοροδιαφυγής και της φορο- αποφυγής.....	62

5.2 Αιτίες Φοροδιαφυγής, εισφοροδιαφυγής και φοροαποφυγής.....	65
5.2.1 Έλλειψη παιδείας – κουλτούρας	66
5.2.2 Πολυπλοκότητα νομοθεσίας.....	68
5.2.3 Ατιμωρησία	71
5.2.4 Υπερβολική φορολόγηση	73
5.3 Αιτίες παραοικονομίας.....	76
5.4 Η ηθική διάσταση της φοροδιαφυγής	82
5.5 Τα δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος.....	94
5.6 Η επίδραση του φύλου	96
5.7 Η επίδραση της ηλικίας.....	99
5.8 Η επίδραση του μορφωτικού επιπέδου	103
5.9 Η επίδραση του εισοδήματος	107
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6.	110
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ	110
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	114
Παράρτημα Α.....	127
Παράρτημα Β.....	132

Τίτλος εργασίας

Μέλη Εξεταστικής Επιτροπής

Εγκρίθηκε από την εξεταστική επιτροπή την 15/09/2022

Α/α	ΟΝΟΜΑ ΕΠΩΝΥΜΟ	ΒΑΘΜΙΔΑ/ΙΔΙΟΤΗΤΑ	ΨΗΦΙΑΚΗ ΥΠΟΓΡΑΦΗ
1	Χαρίκλεια Βαβούρα	Καθηγήτρια Πάντειο Πανεπιστήμιο	
2	Δημήτριος Σταυρουλάκης	Καθηγητής Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής	
3	Μιλτιάδης Χαλικιάς	Καθηγητής Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής	

Ο κάτωθι υπογεγραμμένος Ντέρτζης Βασίλειος του Γεωργίου, με αριθμό μητρώου 19024 φοιτητής του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών Δημοσιά Οικονομική & Πολίτικη του Τμήματος Λογιστικής & Χρηματοοικονομικής της Σχολής Διοίκησης & Οικονομίας του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής, δηλώνω ότι:

«Είμαι συγγραφέας αυτής της μεταπτυχιακής εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα για την προετοιμασία της, είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στην εργασία. Επίσης, οι όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε ακριβώς είτε παραφρασμένες, αναφέρονται στο σύνολό τους, με πλήρη αναφορά στους συγγραφείς, τον εκδοτικό οίκο ή το περιοδικό, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Επίσης, βεβαιώνω ότι αυτή η εργασία έχει συγγραφεί από μένα αποκλειστικά και αποτελεί προϊόν πνευματικής ιδιοκτησίας τόσο δικής μου, όσο και του Ιδρύματος.

Παράβαση της ανωτέρω ακαδημαϊκής μου ευθύνης αποτελεί ουσιώδη λόγο για την ανάκληση του πτυχίου μου».

Επιθυμώ την απαγόρευση πρόσβασης στο πλήρες κείμενο της εργασίας μου μέχρι και έπειτα από αίτηση μου στη Βιβλιοθήκη και έγκριση του επιβλέποντα καθηγητή.

Ο Δηλών

*** Όνομα Επώνυμο/Ιδιότητα**

Ψηφιακή Υπογραφή

*** Ψηφιακή υπογραφή του επιβλέποντος αν έχει ζητηθεί απαγόρευση πρόσβασης στην εργασία για κάποιο χρονικό διάστημα.**

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 1. Η αξιοπιστία του ερωτηματολογίου	59
Πίνακας 2. Από όσα έχετε ακούσει για τις περιπτώσεις φοροδιαφυγής, είναι πιο πιθανή η φοροδιαφυγή στην αγορά προϊόντος ή υπηρεσίας;	63
Πίνακας 3. Από όσα έχετε ακούσει, συνδέεται το επάγγελμα με την φοροδιαφυγή;..	63
Πίνακας 4. Από όσα έχετε ακούσει, είναι εύκολο για κάποιον που το επιθυμεί, να φοροδιαφύγει;	64
Πίνακας 5. Θα βοηθούσε κατά την γνώμη σας ένας ενιαίος φορολογικός συντελεστής στην εξάλειψη της φοροδιαφυγής;	64
Πίνακας 6. Σε συνέχεια της προηγούμενης ερώτησης πιστεύετε ότι η θέσπιση κάποιου αφορολόγητου ορίου θα συντελέσει στην εξάλειψη της φοροδιαφυγής;	65
Πίνακας 7. Κατά πόσο πιστεύετε ότι επηρεάζει η φορολογική συνείδηση τη φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή;	66
Πίνακας 8. Κατά πόσο πιστεύετε ότι επηρεάζει το μορφωτικό επίπεδο – η κουλτούρα των φορολογουμένων τη φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή;.....	67
Πίνακας 9. Κατά πόσο πιστεύετε ότι επηρεάζει η επιχειρηματική ηθική τη φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή των επιχειρήσεων;.....	67
Πίνακας 10. Κατά πόσο πιστεύετε ότι αποτελεί η φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή μέρος της κοινωνικής υπευθυνότητας των επιχειρήσεων;	68
Πίνακας 11. Κατά πόσο πιστεύετε ότι επηρεάζουν οι συχνές αλλαγές του νομοθετικού πλαισίου τη φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή;	69
Πίνακας 12. Κατά πόσο πιστεύετε ότι βοηθούν τη φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή τα παράθυρα/κενά των νόμων;	69

Πίνακας 13. Κατά πόσο πιστεύετε ότι επηρεάζει η άγνοια των εγκυκλίων τη φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή;	70
Πίνακας 14. Κατά πόσο πιστεύετε ότι επηρεάζει η γραφειοκρατία τη φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή;.....	70
Πίνακας 15. Κατά πόσο πιστεύετε ότι βοηθά η παραγραφή προστίμων το φαινόμενο της φοροδιαφυγής – φοροαποφυγής;	71
Πίνακας 16. Κατά πόσο πιστεύετε ότι βοηθούν οι ελαφριές ποινές το φαινόμενο της φορο- διαφυγής – φοροαποφυγής;.....	72
Πίνακας 17. Κατά πόσο πιστεύετε ότι βοηθά η ατιμωρησία στο χρηματισμό των δημοσίων λειτουργών το φαινόμενο της φοροδιαφυγής-φοροαποφυγής;.....	72
Πίνακας 18. Κατά πόσο πιστεύετε η ιδεοληψία των φορολογουμένων ότι δεν πρόκειται να τιμωρηθούν για τα φορολογικά τους παραπτώματα βοηθά το φαινόμενο της φοροδιαφυγής – φοροαποφυγής;	73
Πίνακας 19. Κατά πόσο πιστεύετε ότι ενθαρρύνουν οι υψηλοί συντελεστές φορολόγησης τη φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή;.....	74
Πίνακας 20. Κατά πόσο πιστεύετε ότι ενθαρρύνουν τα υψηλά τεκμήρια τη φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή;	74
Πίνακας 21. Κατά πόσο πιστεύετε ότι ενθαρρύνει η άδικη φορολογική κλίμακα τη φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή;	75
Πίνακας 22. Κατά πόσο πιστεύετε ότι ενθαρρύνει τη φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή των επιχειρήσεων και των ελεύθερων επαγγελματιών, η στοχευμένα υψηλή φορολογία στις συγκεκριμένες ομάδες;	76
Πίνακας 23. Θεωρείτε την έλλειψη φορολογικής συνείδησης ως αιτία της παραοικονομίας;	76
Πίνακας 24. Θεωρείτε την έλλειψη κοινωνικής συνείδησης ως αιτία της παραοικονομίας;	77
Πίνακας 25. Θεωρείτε το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο ως αιτία της παραοικονομίας;.....	78

Πίνακας 26. Θεωρείτε την ελλιπή επιχειρηματική ηθική ως αιτία της παραοικονομίας;	78
Πίνακας 27. Θεωρείτε τις συχνές αλλαγές του νομοθετικού πλαισίου ως αιτία της παραοικονομίας;	79
Πίνακας 28. Θεωρείτε τα παράθυρα/ κενά των νόμων ως αιτία της παραοικονομίας;	79
Πίνακας 29. Θεωρείτε την έλλειψη γνώσης των εγκυκλίων ως αιτία της παραοικονομίας;	80
Πίνακας 30. Θεωρείτε τις ελαφριές ποινές που προβλέπονται ως αιτία της παραοικονομίας;	80
Πίνακας 31. Θεωρείτε την παραγραφή των προστίμων από τα αρμόδια όργανα ως αιτία της παραοικονομίας;	81
Πίνακας 32. Θεωρείτε την ατιμωρησία στον χρηματισμό των δημόσιων λειτουργών ως αιτία της παραοικονομίας;	82
Πίνακας 33. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη, εάν οι φορολογικοί συντελεστές είναι υπερβολικά υψηλοί.....	83
Πίνακας 34. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη ακόμη και εάν οι φορολογικοί συντελεστές δεν είναι πολύ υψηλοί, γιατί το κράτος δεν δικαιούται να παίρνει όσα παίρνει από εμένα	83
Πίνακας 35. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη γιατί το φορολογικό σύστημα είναι άδικο	84
Πίνακας 36. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη εάν ένα μεγάλο μέρος από τα χρήματα που συλλέγονται χαραμίζονται	84
Πίνακας 37. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη ακόμη και εάν ένα μεγάλο μέρος από τα χρήματα που συλλέγονται ξοδεύονται με σωστό τρόπο	85
Πίνακας 38. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη εάν ένα μεγάλο μέρος από τα χρήματα που συλλέγονται πηγαίνουν σε πράγματα για τα οποία διαφωνώ.....	86

Πίνακας 39. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη ακόμη και εάν ένα μεγάλο μέρος από τα χρήματα που συλλέγονται πηγαίνουν σε πράγματα για τα οποία συμφωνώ	87
Πίνακας 40. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη εάν ένα μεγάλο μέρος από τα χρήματα που συλλέγονται πηγαίνουν σε πράγματα που δεν με ωφελούν προσωπικά.....	87
Πίνακας 41. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη ακόμη και εάν ένα μεγάλο μέρος από τα χρήματα που συλλέγονται πηγαίνουν σε πράγματα που με ωφελούν προσωπικά .	88
Πίνακας 42. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική όταν όλοι φοροδιαφεύγουν	88
Πίνακας 43. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη εάν ένα μεγάλο μέρος από τα χρήματα που συλλέγονται πηγαίνουν στις τσέπες διεφθαρμένων πολιτικών, στις οικογένειες και τους φίλους τους.	89
Πίνακας 44. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη εάν οι πιθανότητες να σε πιάσουν είναι χαμηλές	90
Πίνακας 45. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη εάν μέρος των χρημάτων πηγαίνει σε έναν άδικο πόλεμο.	90
Πίνακας 46. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη εάν δεν αντέχω να πληρώσω.....	91
Πίνακας 47. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη ακόμη και εάν σημαίνει ότι εάν πληρώσω λιγότερο, άλλοι θα πληρώσουν περισσότερο	91
Πίνακας 48. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη εάν δεν είμαι πολίτης της χώρας που φορολογούμαι	92
Πίνακας 49. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη εάν το κράτος φέρεται με προκατάληψη σε μένα λόγω της θρησκείας μου.....	93
Πίνακας 50. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη εάν το κράτος φυλακίζει ανθρώπους για τις πολιτικές / θρησκευτικές τους πεποιθήσεις.....	93
Πίνακας 51. Φύλο	94
Πίνακας 52. Ηλικία.....	94

Πίνακας 53. Απασχόληση.....	95
Πίνακας 54. Μορφωτικό επίπεδο	95
Πίνακας 55. Εισόδημα	96
Πίνακας 56. Η επίδραση του φύλου	96
Πίνακας 57. Η επίδραση του φύλου II.....	97
Πίνακας 58. Η επίδραση του φύλου III	98
Πίνακας 59. Η επίδραση του φύλου IV	98
Πίνακας 60. Η επίδραση της ηλικίας.....	100
Πίνακας 61. Η επίδραση της ηλικίας II	101
Πίνακας 62. Η επίδραση της ηλικίας III.....	102
Πίνακας 63. Η επίδραση της ηλικίας IV.....	103
Πίνακας 64. Η επίδραση του μορφωτικού επιπέδου	104
Πίνακας 65. Η επίδραση του μορφωτικού επιπέδου II.....	105
Πίνακας 66. Η επίδραση του μορφωτικού επιπέδου III	106
Πίνακας 67. Η επίδραση του εισοδήματος	108
Πίνακας 68. Η επίδραση του εισοδήματος II.....	109

Κατάλογος Διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1. Δυο στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάμεσα σε άτομα διαφορετικού φύλου	98
Διάγραμμα 2. Δυο στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάμεσα σε άτομα διαφορετικού φύλου	99
Διάγραμμα 3. Η επίδραση της ηλικίας	100
Διάγραμμα 4. Η επίδραση της ηλικίας II.....	101
Διάγραμμα 5. Η επίδραση της ηλικίας III	102
Διάγραμμα 6. Η επίδραση της ηλικίας IV	103
Διάγραμμα 7. Η επίδραση του μορφωτικού επιπέδου	105
Διάγραμμα 8. Η επίδραση του μορφωτικού επιπέδου II	106
Διάγραμμα 9. Η επίδραση του μορφωτικού επιπέδου III.....	107
Διάγραμμα 10. Η επίδραση του εισοδήματος.....	108
Διάγραμμα 11. Η επίδραση του εισοδήματος II	109

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Μέσα από αυτήν την εργασία θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένεια μου, τους συγγενείς και τους φίλους μου που ήταν πάντα δίπλα μου κατά την διάρκεια των σπουδών μου και τον επιβλέποντα καθηγητή μου που με βοήθησε να την ολοκληρώσω με απόλυτη επιτυχία.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην παρούσα εργασία θα αναλύσουμε τα φαινόμενα της παραοικονομίας, της φοροδιαφυγής και της φοροαποφυγής και τον τρόπο με τον οποίο μπορούν να αντιμετωπιστούν. Δηλαδή με άλλα λόγια θα γίνει μια ανάλυση των εννοιών και στην συνέχεια θα δούμε τις ενέργειες που κάνει το κράτος για να αντιμετωπίσει τα συγκεκριμένα φαινόμενα. Πιο αναλυτικά στο 1^ο κεφάλαιο κάνουμε μια ανάλυση των εννοιών και εξετάζουμε τον τρόπο με τον οποίο τα συγκεκριμένα φαινόμενα εμφανίζονται τόσο στην Ελλάδα όσο και στο υπόλοιπο κόσμο. Στο 2^ο κεφάλαιο αναλύουμε ένα από τους τρόπους με τους οποίους μπορούν να βρεθούν τα στοιχεία που αποδεικνύουν ότι ο επιχειρηματίας και ο φορολογούμενος διαπράττουν ένα από αυτά τα φαινόμενα και στην συνέχεια αναλύουμε τις ποινές με τις οποίες αυτά συνδέονται, ενώ στο τρίτο κεφάλαιο λαμβάνει χώρα μια αναλυτική βιβλιογραφική ανασκόπηση ερευνών σχετικά με το υπό μελέτη θέμα. Στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζεται το μεθοδολογικό πλαίσιο μέσα στο οποίο έλαβε χώρα η έρευνα, τα αποτελέσματα της οποίας παρουσιάζονται στο πέμπτο κεφάλαιο. Τέλος, στο έκτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα συμπεράσματα της εργασίας και διατυπώνονται ορισμένες προτάσεις πολιτικής.

Λέξεις- κλειδιά: φοροδιαφυγή, φοροαποφυγή, παραοικονομία, ηθική της φοροδιαφυγής, απόψεις και στάσεις των Ελλήνων.

ABSTRACT

In the following thesis, we will analyze the phenomena of the underground economy, tax evasion and tax avoidance and how they can be dealt with. In other words, there will be an analysis of the concepts and then we will see the actions taken by the state to deal with the specific phenomena. In more detail in the 1st chapter, we provide an analysis of the concepts and the way in which the specific phenomena appear both in Greece and in the rest of the world. In the 2nd chapter we analyze one of the ways in which evidence can be found that proves that the entrepreneur and the taxpayer have committed one of these phenomena and then we analyze the penalties with which they are connected, while in the third chapter there is a detailed bibliographic review of the existing on the subject under study. The fourth chapter presents the methodological framework within which the research took place, the results of which are presented in the fifth chapter. Finally, in the sixth chapter, the conclusions of the work are presented and some policy proposals are formulated.

Keywords: tax evasion, tax avoidance, shadow economy, ethics of tax evasion, opinions and attitudes of Greeks.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Κάθε χώρα ή οικονομία έρχεται αντιμέτωπη με πάρα πολλά οικονομικά ζητήματα τα οποία, όχι μόνο δεν είναι εύκολο να αντιμετωπιστούν αλλά και να εκτιμηθούν με μεγάλη ακρίβεια. Κι αυτό, διότι πολλά από τα προβλήματα αυτά έχουν σχέση με δράσεις που δεν σημειώνονται από επίσημους οργανισμούς και άρα δεν υπάρχουν διαθέσιμα ποσοτικά δεδομένα αναφορικά με αυτά.

Πιο χαρακτηριστικό, ίσως, παράδειγμα αυτής της ταξινόμησης είναι και η παραοικονομία. Στην παραοικονομία ενσωματώνονται δράσεις που αφορούν αδήλωτο εισόδημα. Η παραοικονομία περιλαμβάνει παράνομες καθαυτές οικονομικές δραστηριότητες, όπως η εμπορία ναρκωτικών και παράνομων τσιγάρων, μεταξύ άλλων, αλλά και νόμιμες. Ο βασικός λόγος της παραοικονομίας είναι, σαφώς, η αποφυγή της δήλωσης των εισοδημάτων στις φορολογικές αρχές από όσους συμμετέχουν σε τέτοιου είδους συναλλαγές.

Η παραοικονομία συνδυάζεται με την φοροδιαφυγή η οποία έχει σχέση με κάθε παράνομη ενέργεια ή αποσιώπηση ενός πολίτη, με την οποία πραγματοποιείται μείωση της φορολογικής επιβάρυνσης ή αποφυγή πληρωμής φόρων. Εδώ περιλαμβάνεται η περίπτωση μη υποβολή δήλωσης φορολογίας, η απόκρυψη εσόδων κ.α.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

ΟΡΙΣΜΟΙ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ, ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ ΚΑΙ ΦΟΡΟΑΠΟΦΥΓΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΩΝ ΘΕΜΑΤΩΝ

1.1 Ορισμοί της μη παρατηρούμενης οικονομίας, της σκιώδους οικονομίας και της παραοικονομίας

Ο Ο.Ε.С. D. (2002) υποστηρίζει ότι η «μη παρατηρούμενη» (non – observed) οικονομία αναφέρεται σε εκείνες τις οικονομικές δραστηριότητες - άτυπες, παράνομες και άλλες δραστηριότητες που παραλείπονται λόγω ελλείψεων δεδομένων - οι οποίες θα πρέπει να περιλαμβάνονται στο ΑΕΠ αλλά οι οποίες, για τον έναν ή τον άλλον λόγο, δεν καλύπτονται από τις στατιστικές έρευνες ή τα διοικητικά αρχεία από τα οποία δημιουργούνται οι εθνικοί λογαριασμοί.

Ο όρος αυτός, που εισήχθη από το Σύστημα Εθνικών Λογαριασμών των Ηνωμένων Εθνών (SNA) το 1993 και χρησιμοποιείται ευρέως από τον ΟΟΣΑ (2002) και άλλους διεθνείς οργανισμούς, περιλαμβάνει την παράνομη, την σκιώδη και την άτυπη οικονομία (Afonso, 2012). Αυτές οι δραστηριότητες μπορεί αρχικά να εξαιρεθούν από τις εκτιμήσεις του ΑΕΠ επειδή διεξάγονται με μυστικό τρόπο, προκειμένου να αποφευχθεί η καταβολή φόρων ή να αποφευχθούν τα έξοδα που συνδέονται με τη νομοθεσία για ασφαλείς συνθήκες εργασίας ή προστασία των δικαιωμάτων των καταναλωτών. Η μη παρατηρούμενη οικονομία καλύπτει πέντε βασικούς τομείς (OECD, 2002):

- ✓ Υπόγεια παραγωγή: δραστηριότητες που είναι παραγωγικές και νόμιμες αλλά σκόπιμα αποκρύπτονται από τις δημόσιες αρχές για να αποφευχθεί η καταβολή φόρων ή η συμμόρφωση με τους κανονισμούς.

- ✓ Παράνομη παραγωγή: παραγωγικές δραστηριότητες που παράγουν αγαθά και υπηρεσίες που απαγορεύονται από το νόμο ή που είναι παράνομες όταν πραγματοποιούνται με μη εξουσιοδοτημένες διαδικασίες.
- ✓ Παραγωγή του άτυπου τομέα: παραγωγικές δραστηριότητες που διεξάγονται από μη ανώνυμες επιχειρήσεις στον τομέα των νοικοκυριών ή άλλες μονάδες που είναι μη επίσημες ή και μικρότερες από ένα καθορισμένο μέγεθος όσον αφορά την απασχόληση και οι οποίες έχουν κάποια παραγωγή στην αγορά.
- ✓ Παραγωγή νοικοκυριών για ίδια τελική χρήση: παραγωγικές δραστηριότητες που έχουν ως αποτέλεσμα αγαθά ή υπηρεσίες που καταναλώνονται ή κεφαλαιοποιούνται από τα νοικοκυριά που τα παράγουν.
- ✓ Στατιστικά υπόγεια παραγωγή: ορίζεται ως όλες οι παραγωγικές δραστηριότητες που πρέπει να ληφθούν υπόψη στα βασικά προγράμματα συλλογής δεδομένων αλλά χάνονται λόγω ελλείψεων στο στατιστικό σύστημα.

Επιπλέον, όπως υποστηρίζει ο Andrews (2011), η σκιώδης (ανεπίσημη) οικονομία μπορεί να περιλαμβάνει τρεις κύριους παράγοντες: τους άτυπους εργαζόμενους που απασχολούνται από επιχειρήσεις, τους άτυπους αυτοαπασχολούμενους και την άτυπη παραγωγή από επιχειρήσεις (Andrews, 2011). Ο πιο συχνά χρησιμοποιούμενος ορισμός επικεντρώθηκε στη παραοικονομία (που αρχικά διατυπώθηκε από τον O.E.C.D.) που περιλαμβάνει όλη τη νόμιμη παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών που βασίζεται στην αγορά και αποκρύπτονται σκόπιμα από τις δημόσιες αρχές για τους ακόλουθους λόγους:

1. Για αποφυγή πληρωμής φόρων, π.χ. φόρους εισοδήματος ή φόρους προστιθέμενης αξίας.
2. Για την αποφυγή καταβολής εισφορών κοινωνικής ασφάλισης.
3. Για την αποφυγή ορισμένων νόμιμων προτύπων της αγοράς εργασίας, όπως οι ελάχιστοι μισθοί, οι μέγιστες ώρες εργασίας, τα πρότυπα ασφαλείας κ.λπ., και
4. Για την αποφυγή συμμόρφωσης με ορισμένες διοικητικές διαδικασίες, όπως η συμπλήρωση στατιστικών ερωτηματολογίων ή άλλων διοικητικών εντύπων.

Σε αυτό το πλαίσιο παρατίθεται και ο ορισμός των Kouforoulou et al. (2019) σύμφωνα με τον οποίο, η παραοικονομία είναι όλη η βασισμένη στην αγορά νόμιμη

παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών που σκόπιμα αποκρύπτονται από τις δημόσιες αρχές προκειμένου να αποφευχθούν οι φόροι και οι εισφορές κοινωνικής ασφάλισης, οι εργατικοί κανονισμοί και άλλες διοικητικές διαδικασίες. Υπάρχουν επίσης πολλοί εναλλακτικοί όροι που χρησιμοποιούνται για να περιγράψουν αυτή τη δραστηριότητα, συμπεριλαμβανομένης της άτυπης οικονομίας, της παραοικονομίας, της μαύρης και της μη παρατηρούμενης οικονομίας (Kouforoulou et al., 2019).

Σε αυτό το σημείο ωστόσο, θα πρέπει να σημειωθεί ότι υπάρχει μεγάλη δυσκολία στον ορισμό ή ακόμα και στην ερμηνεία αυτού του φαινομένου, καθώς κάθε ερευνητής μπορεί να κατανοήσει και να ερμηνεύσει διαφορετικά αυτόν τον όρο. Σύμφωνα με την Mandroshchenko (2018), η ανάλυση αυτής της έννοιας της άτυπης οικονομίας απαιτεί αναγκαστικά και κυρίως μια ταξινόμηση προσεγγίσεων (Μια νομική προσέγγιση, μια λογιστική και στατιστική, μια εγκληματολογική και μια σύνθετη προσέγγιση). Αυτές οι προσεγγίσεις συγκεντρώνουν διάφορα κριτήρια: νομικά, στατιστικά, οικονομικά, κοινωνικά και ηθικά.

Σύμφωνα λοιπόν με την Mandroshchenko (2018) «η παραοικονομία είναι ένα σύνολο σχέσεων μεταξύ ατόμων, ομάδων ατόμων, θεσμικών μονάδων παραγωγής, διανομής, αναδιανομής, ανταλλαγής και κατανάλωσης υλικών αγαθών και υπηρεσιών». Τα αποτελέσματα δεν καταγράφονται από επίσημες στατιστικές ούτε περιλαμβάνονται στο «Εθνικό Προϊόν». Ως εκ τούτου, η παραοικονομία αποτελεί πηγή αδήλωτων εσόδων από την παραγωγή ή την εμπορία νόμιμων αγαθών και υπηρεσιών που κανονικά θα έπρεπε να φορολογούνται εάν είχαν δηλωθεί στην εφορία.

Επιπλέον, ο Ottervik (2013) όρισε τη παραοικονομία ως «το σύνολο των νόμιμων οικονομικών δραστηριοτήτων που πρέπει να περιλαμβάνονται στους λογαριασμούς εθνικού εισοδήματος, αλλά ελλείπει στρατηγικών αποφυγής, αυτές οι οικονομίες αγοράς συνδέονται με τη φοροδιαφυγή και την αποφυγή καταβολών εισφορών κοινωνικής ασφάλισης, καθώς και μη συμμόρφωση με τους κανονισμούς (επίσημο ωράριο εργασίας, κανόνες ασφάλειας και απάτη κοινωνικής ασφάλισης)».

1.2 Ορισμοί της φοροαποφυγής, της φοροδιαφυγής και του φορολογικού σχεδιασμού.

Η φοροαποφυγή είναι η χρησιμοποίηση της φορολογικής νομοθεσίας για τη ελάττωση της φορολογικής επιβάρυνσης. Φοροαποφυγή, δηλαδή, είναι η χρησιμοποίηση του φορολογικού συστήματος προς όφελος του πολίτη για την ελάττωση του ποσού του φόρου που πληρώνεται με μέσα που περιλαμβάνονται στο νόμο. (Scott, Hanlon & Maydew, 2010)

Η φοροδιαφυγή, από την άλλη πλευρά, είναι η εσκεμμένη μη πληρωμή ή ελάχιστη καταβολή των φόρων που οφείλει ένας φορολογούμενος. Ο όρος είναι σε ισχύ για όσους αποκτούν έσοδα και δεν τα αναφέρουν γραπτώς ή κρατούν κρυφά τα έσοδα τους, αλλοιώνοντας τα αναγκαία παραστατικά. Η φοροδιαφυγή δεν είναι νόμιμη και καταδικάζεται με χρηματική ποινή, εγκλεισμό σε φυλακή ή και τα δύο. (Zucman, 2015)

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να διασαφηνιστεί ότι η φοροδιαφυγή είναι πάντα παράνομη, καθώς περιγράφει μια κατάσταση στην οποία οι άνθρωποι ή οι επιχειρήσεις σκόπιμα δεν δηλώνουν και δεν λογοδοτούν για τους φόρους που οφείλουν. Περιλαμβάνει την κρυφή οικονομία, όπου οι άνθρωποι αποκρύπτουν την περιουσία τους ή τις φορολογητέες πηγές εισοδήματός τους.

Η φοροαποφυγή από την άλλη πλευρά, συνεπάγεται την παράκαμψη των κανόνων του φορολογικού συστήματος για την απόκτηση ενός φορολογικού πλεονεκτήματος που ποτέ δεν είχε σκοπό να αποδώσει ο νομοθέτης. Συχνά περιλαμβάνει επινοημένες, τεχνητές συναλλαγές που εξυπηρετούν ελάχιστα ή καθόλου σκοπούς εκτός από την παραγωγή αυτού του πλεονεκτήματος. Περιλαμβάνει τη λειτουργία σύμφωνα με το γράμμα –αλλά όχι το πνεύμα– του νόμου (Seely, 2021).

Ο φορολογικός σχεδιασμός τέλος, περιλαμβάνει τη χρήση φορολογικών ελαφρύνσεων για τον σκοπό για τον οποίο προορίζονταν, για παράδειγμα, διεκδίκηση φορολογικών ελαφρύνσεων για επενδύσεις κεφαλαίου ή συνταξιοδότηση καταβάλλοντας εισφορές σε ένα συνταξιοδοτικό σύστημα. Ωστόσο, οι φορολογικές ελαφρύνσεις μπορούν να χρησιμοποιηθούν υπερβολικά ή επιθετικά, από άλλους από

αυτούς που προορίζονται να επωφεληθούν από αυτές ή με τρόπους που ξεπερνούν σαφώς τις προθέσεις του νομοθέτη. Όπου συμβαίνει αυτό, είναι σωστό να ληφθούν μέτρα, διότι είναι σημαντικό το φορολογικό σύστημα να είναι δίκαιο και να θεωρείται ότι είναι έτσι (Seely, 2021).

1.3 Βασικές κατηγορίες φοροδιαφυγής

Στην παράγραφο αυτή παρουσιάζονται συνοπτικά οι τρεις συχνότερες περιπτώσεις φοροδιαφυγής που συναντώνται. Η πρώτη από αυτές αναφέρεται στην αναφορά ψευδών εσόδων, η δεύτερη στην παροχή ψεύτικων στοιχείων και η τρίτη στις παραπλανητικές πτωχεύσεις.

Η αναφορά ψεύτικων εσόδων είναι η πιο συνηθισμένη μορφή φορολογικής εξαπάτησης που εκτελούν εκατομμύρια άτομα και επιχειρήσεις ετησίως. Μεταξύ των πληροφοριών που πρέπει να γνωστοποιούνται στις δηλώσεις φορολογίας είναι οι εισπράξεις που πηγάζουν από τις πωλήσεις προϊόντων και υπηρεσιών, τα κέρδη από τα τυχερά παίγνια και τα πριμ. Όταν δεν υπάρχουν στοιχεία για τα έσοδα, όπως συμβαίνει με τα πριμ που δίνονται λόγω καλής εξυπηρέτησης στην προσφορά υπηρεσιών, τότε διαπράττεται φοροδιαφυγή. Ανάλογα με τις υπάρχουσες συνθήκες, τα κέρδη των τυχερών παιγνίων μπορεί, επίσης, να εκτιμούνται στο ελάχιστο. (Farah & Braun, 2007).

Ενώ ωστόσο, η δήλωση περιορισμένων εσόδων μπορεί να γίνεται και τυχαίως, η παροχή ψεύτικων στοιχείων φοροδιαφυγής περιέχει την εσκεμμένη υποβολή δήλωσης φορολογίας με ψευδή στοιχεία. (Zucman, 2015)

Τέλος, όπως αναφέρει ο Muller (2019), με βάση τις νομοθεσίες που έχουν σχέση με τις πτωχεύσεις, οι οικονομικά αναξιοπαθείς επιχειρήσεις μπορούν να ελαττώσουν και να διευθετήσουν το χρέος τους για να είναι βιώσιμες. Σκοπός των συγκεκριμένων ενεργειών είναι να διαρθρώσουν εκ νέου ή να ελαττώσουν κάποια χρέη, ώστε να διατηρήσουν ένα ορισμένο αριθμό στοιχείων περιουσίας που είναι αναγκαία για τη βιωσιμότητα της οικονομικής οντότητας τους. Εάν αυτό γίνει αποδεκτό νομικά, η πτώχευση μπορεί να διαφυλάξει τις οικονομικές οντότητες από

φορολογικές οικονομικές δεσμεύσεις. Μόλις η οικονομική οντότητα υποβάλλει όλα τα απαραίτητα δικαιολογητικά της πτώχευσης, συντάσσεται αυτόματη οδηγία για τον τρόπο πληρωμής του χρέους στους πιστωτές. Αυτό περιέχει φορολογικές οικονομικές δεσμεύσεις. Οι φορολογικές υπηρεσίες δεν μπορούν να ζητήσουν από την οικονομική οντότητα να εκπληρώσει τις φορολογικές υποχρεώσεις της, παρόλο που μπορούν να υλοποιήσουν φορολογικές εποπτεύσεις. Εφόσον αυτό είναι ένα δυνατό νομικό βοήθημα, ορισμένες οικονομικές οντότητες χρησιμοποιούν με υπερβολικό τρόπο τις κυρώσεις πτώχευσης για να μην πληρώσουν τους φόρους παρόλο που είναι σε θέση να πραγματοποιήσουν τη φορολογική τους οικονομική δέσμευση. Κάτι τέτοιο είναι έκνομο και προσδιορίζεται ως φορολογική παραπλανητική πράξη (Muller, 2019).

1.4 Η ειδική περίπτωση της διασυνοριακής παραοικονομίας

Εξάλλου, στην παράγραφο αυτή γίνεται αναφορά στις δράσεις και τους τρόπους με τους οποίους εκφράζεται η παραοικονομία ειδικά σε περιοχές γειτνίασης κρατών, καθώς αυτό το θέμα, όπως θα παρουσιαστεί και στο επόμενο κεφάλαιο απασχολεί ιδιαίτερα και την Ευρωπαϊκή Ένωση, στην οποία ανήκει η Ελλάδα, καθώς η πρώτη προσπαθεί εδώ και χρόνια να παρουσιάσει ένα αποτελεσματικό θεσμικό πλαίσιο για την αποφυγή αυτών των πρακτικών, οι οποίες τονώνονται από τις πολιτικές ενοποίησης της αγοράς που προωθούνται από την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Αναφέρεται αρχικά ότι οι φορολογικές διοικήσεις αναφέρουν αυξανόμενη δυσκολία στην αντιμετώπιση του φάσματος των θεμάτων που προκύπτουν μέσω των προσωπικών και εταιρικών φορολογουμένων που εμπορεύονται και αποκτούν εισόδημα διεθνώς. Σημειώνουν ανησυχίες σχετικά με την επάρκεια των εθνικών νόμων και κανονισμών για την αντιμετώπιση μιας σειράς θεμάτων που έχουν φορολογικές συνέπειες εντός των συνόρων τους, αλλά που συμβαίνουν εκεί όπου οι νόμοι και οι κανονισμοί τους δεν μπορούν να εφαρμοστούν. Επιπλέον, ολοένα και περισσότερο η διασυνοριακή ενοποίηση διαδικασιών και συστημάτων μπορεί να επιτρέψει στη δόλια δραστηριότητα να λειτουργεί σε χρονικές κλίμακες πολύ πιο γρήγορα (συμπεριλαμβανομένου του πραγματικού χρόνου) από ό,τι μπορεί να λειτουργήσει επί του παρόντος η διασυνοριακή συνεργασία.

Παραδείγματα διασυνοριακής δραστηριότητας παραοικονομίας που παρατηρούνται όλο και περισσότερο από τις φορολογικές διοικήσεις είναι τα παρακάτω (OECD, 2020):

- ✓ Μη αναφορά υπεράκτιου εισοδήματος ή και μετακίνηση αφορολόγητου εισοδήματος σε υπεράκτιους προορισμούς. Στο παρελθόν, το μεγαλύτερο μέρος του εισοδήματος που τοποθετούνταν σε υπεράκτιους χρηματοοικονομικούς λογαριασμούς ήταν σε μεγάλο βαθμό άορατο στη φορολογική διοίκηση της μόνιμης κατοικίας των ατόμων. Αυτό επέτρεψε την απόκτηση εισοδήματος χωρίς φορολογική επιβάρυνση και παρείχε ευκαιρίες απόκρυψης προηγουμένως αφορολόγητων εισοδημάτων που μπορεί να ήταν ορατά στη δικαιοδοσία της χώρας καταγωγής (είτε σε λογαριασμούς είτε σε περιουσιακά στοιχεία). Η εισαγωγή των Κοινών Πρότυπων Αναφοράς (Common Reporting Standard, CRS) και ο Νόμος περί Φορολογικής Συμμόρφωσης Εξωτερικών Λογαριασμών (Foreign Account Tax Compliance Act, FATCA), βάσει του οποίου θα ανταλλάσσονται πληροφορίες για υπεράκτιους λογαριασμούς μεταξύ των δικαιοδοσιών, θα μειώσουν σημαντικά τις ευκαιρίες χρήσης υπεράκτιων λογαριασμών. Ωστόσο, ενώ περισσότερες από 100 χώρες έχουν συμφωνήσει να ανταλλάξουν τέτοιες πληροφορίες, δεν καλύπτονται όλες οι χώρες από το CRS και το FATCA, τα οποία δεν απαιτούν αναφορά για μη χρηματοοικονομικά περιουσιακά στοιχεία (όπως ακίνητα) τα οποία αν και λιγότερο ρευστά μπορεί να είναι ελκυστικά για όσους θέλουν να κρύψουν αφορολόγητα εισόδημα.
- ✓ Απάτη τύπου καρουζέλ ΦΠΑ. Η απάτη με καρουζέλ για τον ΦΠΑ (VAT carousel fraud) ή η απάτη από τον αγνοούμενο έμπορο (missing trader fraud) έχει πολλές παραλλαγές. Πρόκειται για ένα είδος απάτης που διενεργείται από πολλά άτομα σε διαφορετικές χώρες με τελικό αποτέλεσμα την επιστροφή του ΦΠΑ που καταβάλλεται από τη διοίκηση χωρίς να λαμβάνεται ο ΦΠΑ για την παράδοση των αγαθών από τον προμηθευτή (αγνοούμενος έμπορος). Επιπλέον, σύμφωνα με τους κανόνες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) οι εμπορεύσιμες υπηρεσίες είναι ιδιαίτερα ευάλωτες τόσο σε (α) ενδοκοινοτική απάτη από εμπόρους που λείπουν (missing trader intracommunity, MTIC) όσο και σε (β) σε εξωκοινοτική απάτη από εμπόρους που λείπουν (missing trader extra-community, MTEC). Η απάτη MTIC προκύπτει όταν μια επιχείρηση

πραγματοποιεί μια ενδοκοινοτική αγορά χωρίς να πληρώσει ΦΠΑ, εισπράττει ΦΠΑ σε μια περαιτέρω πώληση και στη συνέχεια «εξαφανίζεται» χωρίς να επιστρέφει τον φόρο. Η απάτη MTEC προκύπτει όταν μια επιχείρηση πραγματοποιεί μια αγορά εκτός ΕΕ χωρίς να πληρώσει ΦΠΑ, εισπράττει ΦΠΑ σε μια περαιτέρω πώληση της υπηρεσίας και στη συνέχεια «εξαφανίζεται» χωρίς να επιστρέφει τον φόρο. Αυτοί οι τύποι απάτης μπορούν να οδηγήσουν σε υψηλές αποδόσεις σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα και δεδομένης της πολυπλοκότητας που υπάρχει στην αλυσίδα των συναλλαγών που περιλαμβάνουν διασυνοριακές πωλήσεις (όπου έχουν ευθύνη διαφορετικές διοικήσεις), μπορεί να είναι δύσκολο να εντοπιστεί η απάτη νωρίς και να καταλήξει η φορολογική αρχή σε συμπέρασμα ώστε να αποδείξει ποιος συμμετείχε στην απάτη. Η απάτη MTIC εκτιμάται ότι κοστίζει στις φορολογικές διοικήσεις στην Ευρώπη περίπου 60 δισεκατομμύρια ευρώ ετησίως σε φορολογικές ζημιές (Europol, 2017).

- ✓ Διασυνοριακοί έμποροι. Καθώς τα εμπόδια στις διασυνοριακές συναλλαγές έχουν γενικά μειωθεί, έχουν προσφέρει νέες ευκαιρίες για δραστηριότητα παραοικονομίας μέσω των πωλήσεων εξ αποστάσεως και της διακίνησης παράνομων αγαθών. Η εξ αποστάσεως πώληση είναι η χρήση διαδικτυακών διαμεσολαβητών που βασίζονται στο Διαδίκτυο για διασυνοριακές πωλήσεις. Ορισμένοι χρήστες τέτοιων διαδικτυακών διαμεσολαβητών πωλούν χωρίς να καταβάλουν ΦΠΑ ή κατάλληλους τελωνειακούς δασμούς. Μια ολοένα και πιο παγκοσμιοποιημένη οικονομία έχει επίσης διευκολύνει την παράνομη διακίνηση προϊόντων απομίμησης, τόσο λόγω του τεράστιου όγκου του παγκόσμιου εμπορίου όσο και της ταχείας ανάπτυξης του ηλεκτρονικού εμπορίου. Αυτά τα προϊόντα, που πωλούνται συχνά παράνομα και χωρίς δασμούς, καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα προϊόντων από έτοιμα προϊόντα πολυτελείας έως ενδιάμεσα προϊόντα (για παράδειγμα βιομηχανικά εξαρτήματα και χημικά) και μαζικά καταναλωτικά αγαθά όπως τρόφιμα, φάρμακα και παιχνίδια. Η έκθεση του 2016 Trade in Fakes and Pirated Goods (OECD/EUIPO, 2016) εκτιμά ότι τα προϊόντα παραποίησης/απομίμησης παγκοσμίως αντιπροσωπεύουν περίπου το 2,5% των παγκόσμιων εισαγωγών αξίας σχεδόν μισού τρισεκατομμυρίου δολαρίων. Σε πολλές περιπτώσεις τέτοια εμπορεύματα διακινούνται από το οργανωμένο έγκλημα, αν και τα

ταχυδρομικά δέματα αποτελούν συχνή μέθοδο αποστολής, αντιπροσωπεύοντας το 62% των κατασχέσεων.

1.5 Μέτρηση της παραοικονομίας και η επίπτωση της πανδημίας σε αυτήν

Οι Medina και Schneider (2019) εκτιμούν ότι η παραοικονομία σε 157 χώρες είναι κατά μέσο όρο 30,9% του επίσημου ΑΕΠ κατά την περίοδο 1991 έως 2017. Οι υψηλότερες εκτιμήσεις αναφέρονται στη Βολιβία, τη Γεωργία και τη Νιγηρία όπου η παραοικονομία αντιστοιχεί στο 62,9%, 61,7% και 56,8 % του ΑΕΠ αντίστοιχα. Οι χαμηλότερες εκτιμήσεις είναι στην Αυστρία, τις ΗΠΑ και την Ελβετία όπου η παραοικονομία αντιπροσωπεύει το 7,9%, 7,6% και 6,4% του ΑΕΠ αντίστοιχα. Αυτές οι συναλλαγές επηρεάζουν την οικονομία στρεβλώνοντας τις οικονομικές πολιτικές και τους μηχανισμούς της αγοράς μέσω αθέμιτου ανταγωνισμού. Οδηγούν επίσης σε ανισότητα εισοδήματος και σε φοροδιαφυγή και διαφθορά που μειώνει τα δημόσια έσοδα και την ποιότητα των δημόσιων υπηρεσιών (Gonzalez–Fernandez & Gonzalez–Velasco, 2014).

Οι μη καταχωρημένες οικονομικές δραστηριότητες είναι εδραιωμένες στην ελληνική οικονομία και έχουν χρησιμοποιηθεί πολλές μέθοδοι για την εκτίμηση του μεγέθους τους. Ο Pavlopoulos (1987) εκτίμησε την παραοικονομία χρησιμοποιώντας μια μέθοδο ασυμφωνίας και βρήκε ότι το 1984 ήταν 28,6% του ΑΕΠ. Οι Negreponi–Delivani (1991), Vavouras et al. (1990) και Tatsos et al. (2001) χρησιμοποίησαν την Προσέγγιση της Ζήτησης Συναλλάγματος που αποκαλύπτει ότι το μέσο μέγεθος της παραοικονομίας είναι 11%, 26,6% και 30,1% κατά τις περιόδους 1958-1988 και 1967-1997.

Επιπλέον, οι Kanellopoulos et al. (1995) εκτιμούν το μέγεθος της παραοικονομίας μεταξύ 27,6% (1982) έως 34,6% (1988) συγκρίνοντας τα στοιχεία από τις Έρευνες του Οικογενειακού Προϋπολογισμού με την ιδιωτική κατανάλωση που καταγράφεται στους Εθνικούς Λογαριασμούς. Εκτός από αυτές τις μεθόδους, έχουν χρησιμοποιηθεί και τα λεγόμενα πολυλειτουργικά μοντέλα. Οι πιο συχνά

χρησιμοποιούμενες μέθοδοι είναι το Μοντέλο Δομικών Εξισώσεων, το Μοντέλο MIMIC Διόρθωσης Σφαλμάτων, το Μοντέλο Πολλαπλών Δεικτών-Πολλαπλών Αιτιών και το Μοντέλο Γενικής Ισορροπίας δύο Τομέων. Για τις δύο τελευταίες, η παραοικονομία είναι μια λανθάνουσα μεταβλητή (Hayat & Rashid, 2020) που βασίζεται σε μια κατασκευή μοντέλου δομικών εξισώσεων και σε ένα μακροοικονομικό μοντέλο που επικεντρώνεται στις αιτίες και τις συνέπειες των σκιωδών συναλλαγών.

Εξάλλου, το 2020, η παγκόσμια πανδημία του κορωνοϊού εμφανίστηκε και προκάλεσε σοβαρή ύφεση σε όλες σχεδόν τις χώρες. Μια συνέπεια αυτού ήταν η ισχυρή άνοδος του μέσου μεγέθους της παραοικονομίας στο 17,87% (του ΑΕΠ) των 28 χωρών της ΕΕ.5 Σε σύγκριση με το 2019, αυτή η μέση αύξηση είναι αξιοσημείωτα υψηλή καθώς προσδιορίζεται σε 1,59 ποσοστιαίες μονάδες (ή κατά 9,8 %) και είναι το υψηλότερο που έχει παρατηρηθεί τα τελευταία 20 χρόνια. Σε μια τέτοια ύφεση, η συρρίκνωση του ΑΕΠ και η ισχυρή αύξηση του ποσοστού ανεργίας είναι οι βασικοί μοχλοί μιας τόσο απότομα ανερχόμενης παραοικονομίας, καθώς οι άνθρωποι προσπαθούν να αντισταθμίσουν την απώλεια του επίσημου εισοδήματός τους με αυξημένες δραστηριότητες παραοικονομίας (Schneider, 2022).

Η ισχυρότερη αύξηση (κατά 3,13 ποσοστιαίες μονάδες) σημειώθηκε στην Κροατία, με άνοδο από το 26,43% του επίσημου ΑΕΠ το 2019 σε 29,56% του ΑΕΠ το 2020, ενώ η επόμενη ισχυρότερη αύξηση (2,81 ποσοστιαίες μονάδες) σημειώθηκε στη Βουλγαρία, όπου οι δραστηριότητες της παραοικονομίας αυξήθηκαν από το 30,12% του ΑΕΠ το 2019 στο 32,93% του ΑΕΠ το 2020. Η πιο αδύναμη αύξηση (σε 0,77 ποσοστιαίες μονάδες) σημειώθηκε στη Φινλανδία, όπου η παραοικονομία αυξήθηκε από 10,59% του ΑΕΠ το 2019 σε 11,36% του ΑΕΠ το 2020· η δεύτερη χαμηλότερη αύξηση (0,92 ποσοστιαίες μονάδες) σημειώθηκε στη Δανία από 8,92% του ΑΕΠ το 2019 σε 9,84% του ΑΕΠ το 2020 (Schneider, 2022).

1.6 Παράγοντες που επηρεάζουν την παραοικονομία

Μόνο σε ολόκληρη την Ευρώπη, η παραοικονομία υπολογίζεται σε περίπου 20% του ΑΕΠ (Medina & Schneider, 2018) με τα υψηλότερα ποσοστά (25–45%) να εντοπίζονται στην Ανατολική Ευρώπη και τις μετασοβιετικές περιοχές (Medina & Schneider, 2018), χαρακτηρίζοντας τη μετασοσιαλιστική περιοχή ως περιοχή χαμηλών επιδόσεων στο θέμα αυτό. Ενώ ορισμένοι προσπάθησαν να εξηγήσουν τις δυσλειτουργικές σχέσεις μεταξύ του κράτους και των επιχειρηματικών τομέων ως προερχόμενες από κάποια θέματα που σχετίζονται με την ιστορία και την κοινωνιολογία (Furstenberg, 2018), λίγες προσπάθειες έχουν αφιερωθεί στη διάκριση σοβαρά επιβλαβών πρακτικών από άλλες που θα μπορούσαν να θεωρηθούν απαραίτητες για την απεμπλοκή από ορισμένους φαύλους κύκλους που σχετίζονται με τον τρόπο λειτουργίας των κρατών ή απλώς επιτρέπουν στους ανθρώπους να επιβιώσουν παρά την κρατική αναποτελεσματικότητα (Polèse, 2016). Πράγματι, η περιφερειακή βιβλιογραφία αφθονεί με έργα που συγκεντρώνουν την παράτυπη οικονομία, τη διαφθορά, τη σκιώδη και την άτυπη οικονομία ή τα αντιμετωπίζουν ως συνώνυμα. Αυτό προκαλεί σύγχυση για τις συζητήσεις των κοινωνικών επιστημών και καθιστά δύσκολη τη σύγκριση τοπικών φαινομένων με τάσεις από άλλες περιοχές (Polèse, 2021).

Γενικά, η παραοικονομία είναι ένας όρος που χρησιμοποιείται για να γίνεται αναφορά σε οικονομικές δραστηριότητες και τρόπους απόκτησης εισοδήματος που τελικά παρακάμπτουν την κυβερνητική ρύθμιση, τη φορολογία ή την παρατήρηση (Medina & Schneider, 2018). Τέτοιες δραστηριότητες αποκρύπτονται σκόπιμα από τις δημόσιες αρχές για να αποφευχθεί η καταβολή εισοδήματος, προστιθέμενης αξίας ή άλλων φόρων και εισφορών κοινωνικής ασφάλισης ή για να αποφευχθεί η συμμόρφωση με ορισμένα νόμιμα πρότυπα της αγοράς εργασίας, όπως οι ελάχιστοι μισθοί, οι μέγιστες ώρες εργασίας ή τα πρότυπα ασφάλειας και άλλες διοικητικές διαδικασίες. Έτσι, η παραοικονομία εστιάζει σε παραγωγικές οικονομικές δραστηριότητες που κανονικά θα περιλαμβάνονταν στους εθνικούς λογαριασμούς, αλλά παραμένουν υπόγειες λόγω φορολογικών ή κανονιστικών βαρών. Η οικονομική κατανόηση των σκιωδών οικονομιών αναζητά μια συσχέτιση μεταξύ ενός δεδομένου κυβερνητικού πλαισίου ή μέτρου και της αντίδρασης των οικονομικών και επιχειρηματικών παραγόντων.

Οι Schneider & Medina (2017) προσδιορίζουν ένα σύνολο δεικτών και μεταβλητών που μπορούν να συσχετιστούν με το μέγεθος της σκιώδους οικονομίας.

- Φορολογικές επιβαρύνσεις: όσο μεγαλύτερη είναι η διαφορά μεταξύ του συνολικού κόστους εργασίας στην επίσημη οικονομία και των κερδών μετά τους φόρους (από την εργασία), τόσο μεγαλύτερο είναι το κίνητρο για μείωση της φορολογικής επιβάρυνσης και εργασία στη παραοικονομία.
- Ποιότητα θεσμών: η αντίληψη του φορολογικού συστήματος ως άδικου ή διεφθαρμένου αυξάνει την επιθυμία να απασχοληθούν οι εργαζόμενοι στην παραοικονομία. Όσο οι θεσμοί μπορούν να ενισχυθούν και η δημοσιονομική πολιτική να πλησιάσει τις προτιμήσεις του μέσου ψηφοφόρου τα ποσοστά της παραοικονομίας μπορεί να μειωθούν.
- Κανονισμοί: Οι κανονισμοί, συμπεριλαμβανομένων των κανονισμών για την αγορά εργασίας και των φραγμών στο εμπόριο, οδηγούν σε σημαντική αύξηση του κόστους εργασίας στην επίσημη οικονομία και παρέχουν ένα άλλο κίνητρο για εργασία στη παραοικονομία
- Δημόσιος τομέας: Η αύξηση της παραοικονομίας επηρεάζει τα κρατικά έσοδα και κατά συνέπεια τις υπηρεσίες που παρέχει το κράτος. Αυτό μπορεί στη συνέχεια να οδηγήσει σε αύξηση των φορολογικών συντελεστών με επακόλουθη περαιτέρω επέκταση της παραοικονομίας.
- Μέγεθος της επίσημης οικονομίας: Όσο υψηλότερο είναι το ποσοστό ανεργίας και όσο χαμηλότερη είναι η αύξηση του ΑΕΠ, τόσο μεγαλύτερο είναι το κίνητρο για εργασία στην παραοικονομία.
- Αυτοαπασχόληση: Όσο υψηλότερο είναι το ποσοστό αυτοαπασχόλησης, τόσο περισσότερες δραστηριότητες μπορούν να εκτελεστούν στη σκιώδη οικονομία.
- Ποσοστό ανεργίας: Όσο υψηλότερο είναι το ποσοστό ανεργίας, τόσο μεγαλύτερη είναι η πιθανότητα εργασίας στην σκιώδη οικονομία, αφού οι άνεργοι αναζητούν εναλλακτικές ευκαιρίες.

- Μέγεθος του αγροτικού τομέα: Όσο μεγαλύτερος είναι ο αγροτικός τομέας, ο οποίος είναι συνήθως λιγότερο ρυθμισμένος και πιο μακριά από τις δομές της κεντρικής κυβέρνησης, τόσο πιο πιθανό είναι να είναι αυξημένη η παραοικονομία.
- Χρήση μετρητών: Όσο μεγαλύτερη είναι η παραοικονομία, τόσο περισσότερα μετρητά θα χρησιμοποιηθούν. Επίσης, όσο μεγαλύτερη είναι η τάση για χρήση μετρητών τόσο περισσότερες είναι οι ευκαιρίες για απόκρυψη συναλλαγών.
- Μερίδιο του εργατικού δυναμικού: Όσο υψηλότερη είναι η παραοικονομία, τόσο χαμηλότερο είναι το επίσημο ποσοστό συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό.

Εξάλλου, στην αναζήτηση της κατανόησης της δυναμικής γύρω από τη παραοικονομία, θεωρείται χρήσιμο να ομαδοποιηθεί κανείς τους καθοριστικούς παράγοντες σε δύο μεγάλες κατηγορίες: (i) παράγοντες «εξόδου» και (ii) παράγοντες «αποκλεισμού» (Oniedo, 2009). Οι παράγοντες «εξόδου» από την επίσημη οικονομία τείνουν να οδηγούν σε εθελοντική άτυπη απασχόληση, με τους σκιώδεις εργαζόμενους να κερδίζουν συνήθως παρόμοια ή υψηλότερα εισοδήματα σε σχέση με τους επίσημους εργαζόμενους και να απολαμβάνουν μεγαλύτερη ευελιξία στην απασχόληση. Αντίθετα, οι παράγοντες «αποκλεισμού» από την επίσημη οικονομία τείνουν να οδηγούν σε αναγκαστική άτυπη απασχόληση όταν οι εργαζόμενοι δεν μπορούν να βρουν επίσημη εργασία. Η διαφορά εξαρτάται κυρίως από το εάν, ως αποτέλεσμα, οι εργαζόμενοι είναι σε καλύτερη κατάσταση με μια επίσημη εργασία, σε σύγκριση με μια άτυπη εργασία. Στις περισσότερες χώρες, υπάρχουν και τα δύο σεντ παραγόντων σε διαφορετικό βαθμό.

I. Οι παράγοντες εξόδου περιλαμβάνουν (Perry, 2007):

- Επαχθής και δαπανηρή ρύθμιση, συμπεριλαμβανομένων υψηλού κόστους εισόδου στην αγορά και εμπορικών φραγμών
- Πολύπλοκη και υπερβολική φορολογία και κακή φορολογική διοίκηση,
- Διοικητικά εμπόδια, συμπεριλαμβανομένης της υπερβολικής γραφειοκρατίας και της διαφθοράς
- Χαμηλή παρακολούθηση και επιβολή της τάξης

- Χαμηλά οφέλη από την επίσημη απασχόληση ή την επίσημη εγγραφή στα μητρώα,
- Χαμηλή ποιότητα δημόσιων αγαθών και υπηρεσιών (υποδομές, κοινωνική προστασία)
- Ατομική προτίμηση για αυτοαπασχόληση

ii. Οι παράγοντες αποκλεισμού περιλαμβάνουν (Perry, 2007):

- Επαχθής και δαπανηρή ρύθμιση, συμπεριλαμβανομένων υψηλού κόστους εισόδου, εμπορικών φραγμών
- Έλλειψη ευκαιριών στον επίσημο τομέα, ειδικά για ορισμένες δημογραφικές ομάδες (π.χ. νέοι ή ηλικιωμένοι εργαζόμενοι) ή εθνοτικές ομάδες
- Χαμηλή παραγωγικότητα
- Χαμηλές δεξιότητες και χαμηλό ανθρώπινο κεφάλαιο

Υπάρχει μια μεγάλης έκτασης βιβλιογραφία που σχετίζεται με τους **παράγοντες** της παραοικονομίας. Η βιβλιογραφία προτείνει ένα ευρύ φάσμα παραγόντων που μπορούν να οδηγήσουν στην εξέλιξη της παραοικονομίας, όπως:

α. Η αδύναμη θεσμική ποιότητα έχει βρεθεί ότι είναι βασικός καθοριστικός παράγοντας σε όλη τη βιβλιογραφία. Ο υπερβολικός ρυθμιστικός φόρτος, η αναποτελεσματικότητα των κυβερνητικών θεσμών, το αδύναμο κράτος δικαίου, η εκτεταμένη διαφθορά μπορούν να εμποδίσουν τις επίσημες εταιρείες να προσλάβουν εργαζομένους και να ενθαρρύνουν άτυπες δραστηριότητες. Αναλυτικότερα

ο Το ρυθμιστικό φόρτιο είναι η πιο ισχυρή αιτία της ανεπίσημης συμπεριφοράς, που καταστέλλει την επιχειρηματική ελευθερία, επιβάλλει υψηλότερο κόστος εισόδου και οδηγεί σε περισσότερη γραφειοκρατία (Dabla-Norris et al., 2008).

ο Η αδύναμη διακυβέρνηση, συμπεριλαμβανομένης της διαφθοράς και των αδύναμων δικαστικών συστημάτων διαδραματίζουν επίσης σημαντικό ρόλο στον καθορισμό του μεγέθους της παραοικονομίας, ιδίως στην αλληλεπίδραση με τους κανονισμούς και άλλες μεταβλητές. Ο αντίκτυπος της ρύθμισης και των οικονομικών περιορισμών στην

ανεπίσημη κατάσταση είναι ισχυρότερος με καλύτερο κράτος δικαίου και όταν τα επίπεδα διακυβέρνησης υπερβαίνουν ορισμένα όρια (Oviedo, 2009).

β. Η φορολογική επιβάρυνση και η φορολογική διοίκηση είναι επίσης κρίσιμοι παράγοντες που εξηγούν το μέγεθος της παραοικονομίας. Όσο υψηλότερη είναι η συνολική φορολογική επιβάρυνση και λιγότερη η παρακολούθηση και επιβολή, τόσο ισχυρότερο είναι το κίνητρο για φοροδιαφυγή και μη δηλωθέντα εισοδήματα (Hassan & Schneider, 2016).

γ. Το άνοιγμα των εμπορικών συναλλαγών βρέθηκε επίσης να σχετίζεται αρνητικά με το μέγεθος της παραοικονομίας (Torgler & Schneider, 2007). Το εμπόριο είναι σχετικά διαφανές και ευκολότερο στη φορολογία και, επομένως, πιο δύσκολο να κρυφτεί για φορολογικούς και άλλους σκοπούς.

Επιπλέον, θα πρέπει να σημειωθεί ότι όπου η άτυπη δραστηριότητα καθοδηγείται περισσότερο από παράγοντες «αποκλεισμού», οι εργαζόμενοι τείνουν να βασίζονται στην εργασία τους για να εξασφαλίσουν το εισόδημά τους. Αυτοί οι εργαζόμενοι έχουν συνήθως λιγότερες δεξιότητες, λιγότερη εκπαίδευση και είναι λιγότερο παραγωγικοί.

α. Οι χώρες με υψηλότερη παραγωγικότητα (ΑΕΠ ανά εργαζόμενο) έχουν συνήθως καλύτερη κατανομή των πόρων εντός της οικονομίας και επομένως μικρότερους άτυπους τομείς (Porta & Shleifer, 2008). Η παραγωγικότητα θα μπορούσε επίσης να λειτουργήσει ως δείκτης για το επίπεδο ανάπτυξης μιας χώρας, το οποίο γενικά συσχετίζεται με τη φορολογική ικανότητα και τη ζήτηση για δημόσια αγαθά και υπηρεσίες. Όπως και με το επίπεδο εισοδήματος, η σχέση μεταξύ της παραγωγικότητας και του μεγέθους της παραοικονομίας είναι ενδογενής, με την αιτιότητα να είναι αμφίδρομη.

β. Οι σκιώδεις οικονομίες συνδέονται με χαμηλότερο ανθρώπινο κεφάλαιο, με τους άτυπους εργαζόμενους να έχουν λιγότερες δεξιότητες και χαμηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης (Porta & Shleifer, 2008). Η συσσώρευση ανθρώπινου κεφαλαίου και το επιχειρηματικό ταλέντο περιορίζονται από τα χαμηλότερα επίπεδα καινοτομίας και παραγωγικότητας που εμφανίζονται σε χώρες με μεγαλύτερες παραοικονομίες.

γ. Οι παράγοντες «αποκλεισμού» τείνουν να εξηγούν την επικράτηση της άτυπης εργασίας στη γεωργία και σε συναφείς τομείς (επίσης με χαμηλότερη επιβολή), με το μέγεθος του αγροτικού τομέα να συμβάλλει θετικά στην παραοικονομία (Schneider, 2014).

Επιπλέον, οι Hayoz & Hug (2007) δηλώνουν τα αίτια της φοροδιαφυγής και φοροαποφυγής και τα ορίζουν ως:

- Οικονομικοί συντελεστές: αναλύουν την κατάσταση των οικονομικών μιας φορολογούμενης επιχείρησης, τις γενικές επιχειρησιακές καταστάσεις, το ποσό φορολογικής οφειλής, το ενδεχόμενο εντοπισμού της φοροδιαφυγής, το ποσό των προστίμων η των ποινών κτλ.
- Ζητήματα δικαιοσύνης: συσχετίζονται με την εμπιστοσύνη απέναντι στο φορολογικό σύστημα μιας χώρας και τους κρατικούς οργανισμούς, την συνθετότητα και την έλλειψη συνέπειας των φορολογικών κανόνων κτλ.
- Δημογραφικοί συντελεστές: όπως ο χρόνος ζωής, το γένος, η μόρφωση, η οικογενειακή κατάσταση κτλ.
- Ψυχολογικές καταστάσεις, όπως το πώς βλέπει κάποιος τις νομικές του/της υποχρεώσεις, το αίσθημα υπευθυνότητας και λοιπά.
- Ηθικοί συντελεστές, όπως το πώς βλέπει κάποιος τις κοινωνικές υπηρεσίες του κράτους, το πώς βλέπει κάποιος το φορολογικό σύστημα, την θρησκευτική κατάσταση κτλ.

1.7 Επιπτώσεις της παραοικονομίας

Η παραοικονομία μπορεί να έχει σημαντικές οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις και τείνει να δημιουργεί αναποτελεσματικότητα και να εμποδίζει την ανάπτυξη μέσα από τον αρνητικό επηρεασμό διαφόρων διαστάσεων της οικονομίας, οι οποίες αναφέρονται συνοπτικά στην συνέχεια:

- Δημόσια έσοδα και υπηρεσίες: Η δραστηριότητα της παραοικονομίας συχνά παραμένει αφορολόγητη και έτσι αποδυναμώνει τα δημόσια έσοδα. Αυτό, με τη σειρά του, οδηγεί σε λιγότερα και χαμηλότερης ποιότητας δημόσια αγαθά και υπηρεσίες. Οι αδύναμες δημόσιες υπηρεσίες —όπως η εκπαίδευση, η κοινωνική υποστήριξη ή τα προγράμματα κατάρτισης— μπορούν από μόνες τους να αποδυναμώσουν τις προοπτικές ανάπτυξης και τις προσπάθειες μείωσης της φτώχειας. Αλλά μπορεί επίσης να έχει δυναμικό αποτέλεσμα, καθώς οι ασθενέστερες δημόσιες υπηρεσίες επηρεάζουν αρνητικά τις αντιλήψεις του κοινού για την αποτελεσματικότητα της κυβέρνησης, αυξάνοντας έτσι τα κίνητρα ή την προθυμία των πολιτών να αποφύγουν τους φόρους, αυξάνοντας την παραοικονομία και αποδυναμώνοντας περαιτέρω τα δημόσια έσοδα και υπηρεσίες (Schneider, 2004). Τα χαμηλότερα εισοδήματα θα μπορούσαν επίσης να απαιτήσουν υψηλότερη φορολογία σε ολόκληρη την οικονομία.

- Καινοτομία και παραγωγικότητα: Η παραοικονομία τείνει να περιορίζει την ανάπτυξη των επιχειρήσεων κάτω από την αποδοτική κλίμακα παραγωγής. Οι φορολογικές και κανονιστικές πιέσεις που ωθούν τις επιχειρήσεις να παραμείνουν άτυπες σημαίνουν ότι οι επιχειρήσεις τείνουν επίσης να παραμένουν μικρότερες, να συμμετέχουν σε λιγότερη έρευνα και ανάπτυξη και καινοτομία και να προσλαμβάνουν λιγότερους εργαζομένους (Bobbio, 2016). Αυτό παραμορφώνει την κατανομή των πόρων μακριά από την αποδοτικότητα, μειώνει τη συσσώρευση ανθρώπινου και φυσικού κεφαλαίου και την τεχνολογική καινοτομία και αποδυναμώνει την παραγωγικότητα και το δυνητικό παραγόμενο προϊόν.

- Αγορές εργασίας: Μια μεγάλης έκτασης παραοικονομία μπορεί επίσης να σημαίνει υψηλά και επίμονα ποσοστά ανεργίας και χαμηλή συμμετοχή στο εργατικό δυναμικό. Αν και αυτό είναι εν μέρει αντανάκλαση του μικρότερου εργατικού δυναμικού λόγω της υψηλής άτυπης απασχόλησης, η άτυπη εργασία μπορεί επίσης να είναι χαμηλότερη, λιγότερο ασφαλής και να προσφέρει ασθενέστερες συνθήκες εργασίας, συμπεριλαμβανομένης της απουσίας επίσημης μαθητείας και λιγότερης κατάρτισης γενικά (Williams, 2015). Ένας μεγάλος αριθμός εργαζομένων στον άτυπο τομέα καθιστά επίσης πιο δύσκολη τη στόχευση σε αποτελεσματικές εργασιακές πολιτικές.

- Χρηματοοικονομική πρόσβαση: Οι τράπεζες τείνουν να αποφεύγουν να δανείζουν ή δανείζουν λιγότερο σε μη επίσημες επιχειρήσεις και δανειολήπτες χωρίς επίσημες θέσεις εργασίας ή δηλωθέν εισόδημα. Αυτό μπορεί να εμποδίσει την οικονομική

ανάπτυξη (Gobbi & Zizza, 2012) και τη χρηματοδότηση που απαιτείται για επενδύσεις κεφαλαίου, την επέκταση του ιδιωτικού τομέα και την καινοτομία.

- Δεδομένα και επιτήρηση: Οι μεγάλης έκτασης σκιώδεις οικονομίες μπορούν επίσης να στρεβλώσουν τους οικονομικούς δείκτες και να οδηγήσουν σε ανακριβή μέτρηση των εθνικών λογαριασμών, της απασχόλησης, του εισοδήματος, του εργατικού δυναμικού, της κατανάλωσης και άλλων βασικών δεδομένων. Αυτό καθιστά πιο δύσκολη την ανάλυση της συνολικής μακροοικονομίας μιας χώρας και θα μπορούσε να οδηγήσει σε λανθασμένες διαγνώσεις και λανθασμένες επιλογές πολιτικής

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ, ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗ, ΦΟΡΟΑΠΟΦΥΓΗ ΚΑΙ ΕΛΕΓΚΤΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ

2.1 Φορολογικές εποπτεύσεις

Με βάση το τμήμα 24 του νόμου 4174/2013, η επόπτευση της πραγματοποίησης των φορολογικών ζητημάτων μπορεί να περιλαμβάνει τη μορφή της φορολογικής επόπτευσης από τον χώρο εργασίας της Φορολογικής Διεύθυνσης ή της επί τόπου φορολογικής επόπτευσης. Όταν η Φορολογική Διεύθυνση πραγματοποιεί φορολογική επόπτευση από τον χώρο εργασίας της, εκμεταλλεύεται οποιαδήποτε διαθέσιμη πληροφορία, όπως οικονομικές εκθέσεις, γραπτές πληροφορίες (πχ Ε1, Ε3, Ν κτλ) και άλλες πληροφορίες που παρουσιάζει ένας πολίτης που φορολογείται), καθώς και οτιδήποτε άλλο επίσημο κείμενο ή στοιχείο συγκεντρώθηκε από τρίτα πρόσωπα.

Όταν η Φορολογική Διοίκηση αποφανθεί να πραγματοποιήσει ολοκληρωμένη επί τόπου επόπτευση, θα πρέπει την τελική κρίση της να την ανακοινώσει στον πολίτη που φορολογείται, πριν τον επισκεφτεί ο ελεγκτής στην επιχείρησή του. Ωστόσο είναι εφικτό μετά από πράξη της ΑΑΔΕ, να πραγματοποιηθεί ολοκληρωμένος άμεσος έλεγχος χωρίς να υπάρξει κάποια γνωστοποίηση όταν υπάρχουν πληροφορίες ότι έχει πραγματοποιηθεί φοροδιαφυγή. Σε ενδεχόμενο που θα αποφανθεί οποιαδήποτε άλλη μορφή φορολογικής άμεσης εποπτείας, δεν είναι αναγκαία προηγούμενη άλλη γνωστοποίηση.

2.2 Είδη φορολογικής εποπτείας

1. **Ολοκληρωμένη Εποπτεία:** είναι αυτή που πραγματοποιείται για όλες τις φορολογήσεις και όλα τα αντικείμενα φορολογίας καθώς και για τις συνεισφορές και τους φόρους.
2. **Τμηματική Εποπτεία:** είναι αυτή που δεν συναθροίζει τα παραπάνω δεδομένα της ολοκληρωμένης εποπτείας (Νεγκάκης Ταχυνάκης, 2013).

2.3 Αποτέλεσμα φορολογικής εποπτείας

Ο επόπτης ανακοινώνει γραπτώς στον επιχειρηματία τα συμπεράσματα της φορολογικής εποπτείας και τον παροδικό διορθωτικό καθορισμό του φόρου, εφόσον απορρέει διαφορετικό αποτέλεσμα στο ποσό της οφειλής του σε σχέση με τα έντυπα που έχει καταθέσει ο επιχειρηματίας, καθώς και τα δεδομένα που δικαιολογούν το διαφορετικό αποτέλεσμα.

Ο επιχειρηματίας δικαιούται να παίρνει ομοίτυπα έγγραφα από τα οποία στηρίζεται ο καθορισμός του φόρου. Επιπροσθέτως, μπορεί να εκφράσει την γνώμη του σχετικά με τον παροδικό διορθωτικό καθορισμό του φόρου σε χρονικό διάστημα 20 ημερών από την λήψη της γραπτής ανακοίνωσης. Η γραπτή αναφορά διορθωτικού καθορισμού του φόρου συντάσσεται μέσα σε έναν μήνα από την ημερομηνία λήψης των απόψεων του επιχειρηματία ή σε περίπτωση που δεν αναφέρει τις απόψεις μέσα σε χρονικό περιθώριο 20 ημερών. Η τελική γραπτή αναφορά διορθωτικού καθορισμού του φόρου κοινοποιείται βάση αναφορά εποπτείας που καταγράφεται από τη φορολογική διεύθυνση όπου επισυνάπτονται επισταμένα και αιτιολογημένα τα συμβάντα, τα δεδομένα και τα ειδικά τμήματα που εκτιμήθηκαν για τον καθορισμό του φόρου. Η τελική γραπτή αναφορά διορθωτικού καθορισμού του φόρου και η αναφορά εποπτεία ανακοινώνονται στον επιχειρηματία (Νεγκάκης Ταχυνάκης, 2013).

2.4 Ποινές Φοροδιαφυγής

Η φοροδιαφυγή προκαλεί στην κρατική οικονομία πολλά και δυσάρεστα αποτελέσματα, γι αυτόν τον λόγο έχουν προσδιοριστεί κάποια μέτρα απόκρουσης της στη νομοθέτηση μας. Ο Νόμος 4337/2015 που υπερψηφίστηκε στις 17 Οκτωβρίου του 2015 «Μέτρα για την τήρηση της συνθήκης δημοσιονομικών σκοπών και διαρθρωτικών αναμορφώσεων», περιέχει παρά πολλές τροποποιήσεις, κυρίως με το Σύνολο των Νόμων της Φορολογικής Συστηματικής Σειράς Ενεργειών, τηρώντας τις συμφωνημένες ενέργειες του 3ου προγράμματος. Το περιβάλλον της γενικής μεταβολής που υπήρξε είχε σαν επίκεντρο την ελάττωση των διαφορών των χρηματικών ποινών του Συνόλου των Νόμων της Φορολογικής Συστηματικής Σειράς Ενεργειών. Οι βασικές ομάδες υποβολής χρηματικών ποινών είναι οι ακόλουθες:

- Χρηματικές ποινές για διαδικαστικές παραβιάσεις
- Χρηματικές ποινές για συναλλαγές εντός των εταιρειών ενός ομίλου

2.5 Οι δράσεις σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης για την αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής

Το ATAD (Anti-Tax Avoidance Directive) είναι το βασικό μέρος της απάντησης της ΕΕ στο παγκόσμιο έργο (tax base erosion and profit shifting) BEPS που τελεί υπό την αιγίδα του ΟΟΣΑ. Σηματοδοτεί μια σημαντική πρόοδο στην εναρμόνιση της άμεσης φορολογίας στην ΕΕ, με στόχο τη σύγκλιση της νομοθεσίας των κρατών μελών όσον αφορά τη διάβρωση της βάσης και τη μετατόπιση των κερδών μέσω της εισαγωγής ενός GAAR (General Anti-Avoidance Clause) και πολλών άλλων SAAR (Specific Anti-Avoidance Clause). Για να διασφαλιστεί η συμβατότητα της εθνικής νομοθεσίας με το νεοσύστατο ελάχιστο πρότυπο για την καταπολέμηση της φοροαποφυγής, τα κράτη μέλη εισήγαγαν νέους κανόνες, τροποποίησαν τους υφιστάμενους κανόνες τους ή βασίστηκαν σε ερμηνεία υφιστάμενων κανόνων που θα συμμορφωνόταν με τις διατάξεις ATAD. Οι εθνικοί κανόνες που προκύπτουν εξακολουθούν να ποικίλλουν σύμφωνα με την ελευθερία των κρατών μελών να θεσπίζουν αυστηρότερες διατάξεις κατά της αποφυγής, από αυτές που απαιτούνται από

την οδηγία και τις διαφορετικές επιλογές που προβλέπονται από αυτήν (Haslehner, K. & Pantazatou, 2022).

Τα τελευταία 50 χρόνια, η ΕΕ εισήγαγε διάφορα μέτρα πολιτικής για την ενίσχυση της διοικητικής συνεργασίας μεταξύ των κρατών μελών της. Η πρώτη Οδηγία για τη Διοικητική Συνεργασία (DAC 1), η οδηγία 2011/16/ΕΕ του Συμβουλίου, εισήχθη το 2011 για την ενίσχυση της ανταλλαγής φορολογικών πληροφοριών. Το DAC 1 έχει τροποποιηθεί πολλές φορές τα τελευταία χρόνια, με πιο πρόσφατη στις 22 Μαρτίου 2021 με την Οδηγία 2021/514/ΕΕ του Συμβουλίου (DAC 7). Η τελευταία προηγούμενη αλλαγή προήλθε από το λεγόμενο DAC 6, το οποίο εγκρίθηκε στις 25 Μαΐου 2018 βάσει της Οδηγίας 2018/288/ΕΕ του Συμβουλίου, που εφαρμόστηκε έως τις 31 Δεκεμβρίου 2019. Το DAC 6 περιλαμβάνει απαίτηση για μεσάζοντες, όπως συμβούλους, δικηγόρους ή χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, να αναφέρουν ορισμένες φορολογικές ρυθμίσεις στις τοπικές φορολογικές αρχές, οι οποίες στη συνέχεια θα ανταλλάσσουν αυτόματα τις συλλεγόμενες πληροφορίες σε ολόκληρη την ΕΕ. Ωστόσο, η υποχρέωση αναφοράς επεκτείνεται στους φορολογούμενους σε περίπτωση που, για παράδειγμα, ο διαμεσολαβητής μπορεί να διεκδικήσει νομικά αναγνωρισμένο επαγγελματικό απόρρητο ή ο διαμεσολαβητής δεν είναι κάτοικος της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή δεν εμπλέκεται διαμεσολαβητής σε μια συναλλαγή. Αυτό συνεπάγεται ότι οι νέες απαιτήσεις γνωστοποίησης που επιβάλλονται βάσει του DAC 6 μπορεί να έχουν εκτεταμένες συνέπειες όσον αφορά την αύξηση των υποχρεώσεων αναφοράς τόσο για ιδιώτες όσο και για εταιρείες, ανεξάρτητα από τον κλάδο στον οποίο δραστηριοποιούνται (Haslehner, K. & Pantazatou, 2022).

Οι φορολογικές αρχές του κράτους μέλους λαμβάνουν ένα σύνολο πληροφοριών για κάθε συναλλαγή που χρησιμοποιείται σε διασυνοριακό περιβάλλον για την επίτευξη φορολογικού οφέλους. Η έγκαιρη απόκτηση αυτών των πληροφοριών σχετικά με δυνητικά επιθετικές φορολογικές ρυθμίσεις συμβάλει στο να κλείσουν όχι μόνο τα κενά στο τοπικό φορολογικό σύστημα κάθε κράτους μέλους της ΕΕ αλλά και τα κενά στις αλληλεπιδράσεις τέτοιων φορολογικών συστημάτων, τα οποία είναι αποτέλεσμα της έλλειψης πλήρους εναρμόνισης μεταξύ των μελών της ΕΕ. Ωστόσο, δεν είναι ακόμη πλήρως σαφές εάν οι κυβερνήσεις των κρατών μελών θα χρησιμοποιήσουν αποτελεσματικά τα δεδομένα που συλλέγονται και ανταλλάσσονται στο πλαίσιο της DAC 6 για να αποτρέψουν τη χρήση καταχρηστικών ρυθμίσεων.

2.5.1 Οδηγία κατά της φοροαποφυγής (ATAD)

Το ATAD έχει εφαρμοστεί πιστά και έγκαιρα σε όλες σχεδόν τις πτυχές από όλα τα κράτη μέλη. Η Επιτροπή πρόκειται να δημοσιεύσει μια ολοκληρωμένη έκθεση αξιολόγησης σχετικά με την πληρότητα και τη συμμόρφωση της μεταφοράς στο εθνικό δίκαιο τον Ιανουάριο του 2023. Από τις διαδικασίες επί παραβάσει που κινήθηκαν κατά των κρατών μελών, μόνο τρεις αφορούν επί του παρόντος ζητήματα ορθής εφαρμογής. Δεδομένου του επιπέδου λεπτομέρειας και της πολυπλοκότητας των κανόνων της οδηγίας, πρόκειται για χαμηλό αριθμό.

Αν και ερωτήματα σχετικά με τη νομιμότητα του ATAD έχουν εγερθεί συχνά στην ακαδημαϊκή βιβλιογραφία για διάφορους λόγους, δεν υπάρχει μεγάλος κίνδυνος να υπονομευτεί η αποτελεσματικότητα της Οδηγίας λαμβάνοντας υπόψη τη νομολογία. Πιθανότερες ανησυχίες υπάρχουν σε σχέση με τους κανόνες της ATAD σύμφωνα με το πρωτογενές δίκαιο της ΕΕ και τα συντάγματα των κρατών μελών. Δεν διατυπώνονται συστάσεις για νομοθετική δράση ως προς αυτό, καθώς αυτές οι ανησυχίες ενδέχεται να επιλυθούν από τα δικαστήρια της ΕΕ.

Οι αβεβαιότητες ερμηνείας και η πρακτικότητα της εφαρμογής των περίπλοκων κανόνων της ATAD που έχουν μεταφερθεί στο εθνικό δίκαιο εξακολουθούν να υφίστανται. Αυτό οφείλεται εν μέρει στη φύση των κανόνων κατά της αποφυγής, οι οποίοι εγγενώς απαιτούν ένα επίπεδο αβεβαιότητας, και εν μέρει λόγω της απουσίας νομολογίας για την αντιμετώπιση αυτών των ζητημάτων. Φαίνεται πολύ νωρίς για την αναζήτηση νομοθετικής δράσης για την επίλυση του ανοιχτού ζητήματος που προσδιορίζεται στη μελέτη. Ωστόσο, η δημοσίευση οδηγιών από την Επιτροπή σχετικά με την άποψή της σχετικά με την ερμηνεία και την εφαρμογή των κανόνων είναι χρήσιμη (Haslehner, K. & Pantazatou, 2022).

Ο αντίκτυπος της ATAD στη νομοθεσία των κρατών μελών διαφέρει σε μεγάλο βαθμό μεταξύ των διαφορετικών κανόνων της οδηγίας και μεταξύ των κρατών μελών. Συνολικά, οι υφιστάμενες επιλογές που παρέχονται στο ATAD προκαλούν έναν ορισμένο κατακερματισμό. Αν και αυτό είναι χαμηλότερο από ό,τι θα ήταν εάν δεν

υπήρχε το ελάχιστο αποτέλεσμα εναρμόνισης της οδηγίας, θα πρέπει να εξεταστεί το ενδεχόμενο μείωσης του αριθμού των επιλογών για ένα πιο ομοιογενές τοπίο κατά της φοροδιαφυγής σε όλα τα κράτη μέλη.

Έχουν τεθεί ερωτήματα σχετικά με την αποτελεσματικότητα των κανόνων για τον περιορισμό του φορολογικού σχεδιασμού, ιδίως όσον αφορά τον κανόνα CFC. Λαμβάνοντας υπόψη την εξελισσόμενη νομολογία σχετικά με την επιρροή της γενικής αρχής κατά της κατάχρησης, η εγκυρότητα αυτών των ανησυχιών δεν μπορεί ακόμη να αξιολογηθεί οριστικά. Το ίδιο ισχύει και για τον αντίκτυπο της ATAD στην ενδεχόμενη διπλή φορολόγηση ως συνέπεια της υπερβολικής συμπερίληψης των κανόνων. Και στις δύο περιπτώσεις, περαιτέρω μελέτη θα παράσχει στο μέλλον τη βάση για πιο αξιόπιστα συμπεράσματα.

2.5.2 Οδηγία για τη διοικητική συνεργασία (DAC)

Έξι DAC έχουν ήδη εφαρμοστεί σε όλα τα κράτη μέλη, με το τελευταίο να είναι το DAC 6 που τέθηκε σε ισχύ τον Ιούλιο του 2020. Το DAC 6 μπορεί να χαρακτηριστεί ως η πιο προηγμένη οδηγία για τη γνωστοποίηση και την ανταλλαγή φορολογικών πληροφοριών προς τον περιορισμό της φοροδιαφυγής και της φοροαποφυγής. Ενώ η εφαρμογή του είναι αρκετά πρόσφατη, το DAC 6 έχει ήδη δεχτεί πολλές επικρίσεις στη βιβλιογραφία για αποτυχία να επιτύχει κοινούς ίσους όρους ανταγωνισμού σε ολόκληρη την Ένωση, κάτι που θα μπορούσε, με τη σειρά του, να υπονομεύσει την αποτελεσματικότητά του.

Πράγματι η οδηγία άφησε πολλά περιθώρια στα κράτη μέλη στη διαδικασία εφαρμογής, είτε λόγω της απουσίας ορισμών των θεμελιωδών όρων και εννοιών στην οδηγία είτε λόγω της σκόπιμης εξάρτησης από την εθνική νομοθεσία. Οι αβεβαιότητες που προκαλούνται από αυτά τα δύο στοιχεία οδήγησαν σε μια κατακερματισμένη εφαρμογή της οδηγίας σε ολόκληρη την Ένωση, όπου ακόμη και το αντικειμενικό και το υποκειμενικό πεδίο εφαρμογής της άμεσης εφαρμογής έχουν εφαρμοστεί διαφορετικά. Κατά συνέπεια, αναφέρονται (και, ως εκ τούτου, ανταλλάσσονται) διαφορετικές πληροφορίες μεταξύ των κρατών μελών και διαφορετικά πρόσωπα, εάν

υπάρχουν, απαιτείται να αποκαλύψουν αυτές τις πληροφορίες ανάλογα με τους εκτελεστικούς νόμους. Παρά αυτή την έλλειψη ομοιομορφίας, ο στόχος του DAC 6 δεν διακυβεύεται πλήρως, καθώς η απαίτηση γνωστοποίησης σίγουρα θα αποτρέψει (τουλάχιστον ορισμένους) μεσάζοντες από το να σχεδιάσουν και να δημιουργήσουν δυνητικά επιθετικές φορολογικές ρυθμίσεις. Ενώ υπάρχει περιθώριο βελτίωσης στον σχεδιασμό της οδηγίας τόσο σε ό,τι αφορά τις αβεβαιότητες που συνεπάγεται όσο και ορισμένα ζητήματα νομιμότητας, εάν αξιολογηθεί επίσης στο δεδομένο πλαίσιο (παγκόσμιο πλαίσιο, προηγούμενες προσπάθειες εναρμόνισης), μπορεί να αποτελέσει μια επιτυχία (Haslehner, K. & Pantazatou, 2022).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

ΟΙ ΕΝΝΟΙΕΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ, ΤΗΣ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΦΟΡΟΑΠΟΦΥΓΗΣ ΣΤΗΝ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

3.1 Βιβλιογραφική επισκόπηση επικεντρωμένη στην έννοια της παραοικονομίας

Η βιβλιογραφία για την άνοδο της παραοικονομίας συνεχίζει να προσελκύει την προσοχή των ερευνητών και των υπευθύνων χάραξης πολιτικής τόσο στον αναπτυσσόμενο όσο και στον ανεπτυγμένο κόσμο. Η προσοχή των ερευνητών και των υπευθύνων χάραξης πολιτικής έχει επικεντρωθεί σε μεγάλο βαθμό στους καθοριστικούς παράγοντες της παραοικονομίας και στις αλληλεπιδράσεις της με μεταβλητές όπως η οικονομική ανάπτυξη, η οικονομική μεγέθυνση, η εισοδηματική ανισότητα, η διαφθορά και η απελευθέρωση του εμπορίου μεταξύ άλλων. Αν και η παραοικονομία παίζει σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη των οικονομιών μέσω της παροχής θέσεων εργασίας στους ανέργους, οι επικριτές υποστηρίζουν ότι η επέκτασή της είναι επιζήμια για την οικονομική ανάπτυξη και μεγέθυνση. Αυτό συμβαίνει επειδή η αύξηση του μεγέθους της παραοικονομίας επιδεινώνει την εισοδηματική ανισότητα, αποτελεί εμπόδιο στην οικονομική ανάπτυξη και επιδεινώνει τη φοροδιαφυγή (Buehn & Schneider, 2012).

Για να ορίσει κανείς τη σκιώδη οικονομία προτείνεται να ακολουθήσει τον ορισμό των Medina και Schneider (2019), οι οποίοι την ορίζουν ως «όλες τις οικονομικές δραστηριότητες που αποκρύπτονται από τις ρυθμιστικές αρχές για νομισματικούς, ρυθμιστικούς και θεσμικούς λόγους». Αυτό συνεπάγεται ότι όλες αυτές οι οικονομικές δραστηριότητες θα μπορούσαν να κρυφτούν από τις επιχειρήσεις για την αποφυγή φόρων και εισφορών κοινωνικής ασφάλισης (νομισματικοί λόγοι), για το

επαχθές ρυθμιστικό πλαίσιο (ρυθμιστικοί λόγοι) και για τάσεις διαφθοράς μεταξύ των ρυθμιστικών φορέων (θεσμικοί λόγοι).

Εξάλλου, για να μελετήσει κανείς το φαινόμενο της παραοικονομίας πρέπει πρώτα να κατανοήσει το νόημα αυτής της έννοιας. Ορισμένοι έχουν χαρακτηρίσει αυτόν τον όρο ως «παράνομη», «υπόγεια», «εγκληματική», «άτυπη», «σκιώδης» κ.λπ. γεγονός που οδηγεί σε ορολογική σύγχυση.

Πραγματικά υπάρχει μεγάλη δυσκολία στον ορισμό ή ακόμα και στην ερμηνεία αυτού του φαινομένου, καθώς κάθε ερευνητής μπορεί να κατανοήσει και να ερμηνεύσει διαφορετικά αυτόν τον όρο. Σύμφωνα με την Mandroshchenko (2018), η ανάλυση αυτής της έννοιας της άτυπης οικονομίας απαιτεί απαραίτητα και κυρίως μια ταξινόμηση προσεγγίσεων (Μια νομική προσέγγιση, μια Λογιστική και στατιστική, μια εγκληματολογική και μια σύνθετη προσέγγιση). Αυτές οι προσεγγίσεις συγκεντρώνουν διάφορα κριτήρια: νομικά, στατιστικά, οικονομικά, κοινωνικά και ηθικά.

Σύμφωνα λοιπόν με την Mandroshchenko (2018) «η παραοικονομία είναι ένα σύνολο σχέσεων μεταξύ ατόμων, ομάδων ατόμων, θεσμικών μονάδων παραγωγής, διανομής, αναδιανομής, ανταλλαγής και κατανάλωσης υλικών αγαθών και υπηρεσιών. Τα αποτελέσματα δεν καταγράφονται από επίσημες στατιστικές ούτε περιλαμβάνονται στο «Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν». Ως εκ τούτου, η παραοικονομία αποτελεί πηγή αδήλωτων εσόδων από την παραγωγή ή την εμπορία νόμιμων αγαθών και υπηρεσιών που κανονικά θα έπρεπε να φορολογούνται εάν είχαν δηλωθεί στην εφορία.

Επιπλέον, ο Ottervik (2013) όρισε τη παραοικονομία ως «το σύνολο των οικονομικών δραστηριοτήτων, η αξία των οποίων πρέπει να περιλαμβάνεται στους λογαριασμούς εθνικού εισοδήματος, αλλά ελλείπει στρατηγικών αποφυγής, αυτές γίνονται με τέτοιο τρόπο που σχετίζεται με μη συμμόρφωση με τους κανονισμούς και τους νόμους».

Εξάλλου, πολυάριθμες μελέτες έχουν συζητήσει το φαινόμενο της παραοικονομίας, γεγονός το οποίο, με τη σειρά του, αντανάκλα τη σημασία αυτού του θέματος για τους οικονομολόγους. Προηγούμενες μελέτες χρησιμοποιούσαν τόσο άμεσες μεθόδους (μέθοδοι έρευνας) όσο και έμμεσες μεθόδους, οι οποίες περιλαμβάνουν την προσέγγιση με βάση δείκτες και το μοντέλο ως λανθάνουσα προσέγγιση, η οποία είναι μια στατιστική μέθοδος όπως το μοντέλο πολλαπλών

δεικτών πολλαπλών αιτιών (MIMIC) (Schneider, 2015) για την εκτίμηση της παραοικονομίας. Η παραοικονομία καθορίζεται από διάφορους παράγοντες. Σε αυτή την ενότητα, θα συζητήσουμε διάφορες έρευνες που έχουν επιθεωρήσει τις σκιώδεις οικονομίες και παρέχουν τους πιο διαδεδομένους λόγους παραοικονομίας που εντοπίστηκαν.

Τα εμπειρικά αποτελέσματα του Schneider (2015) έδειξαν ότι οι κύριοι παράγοντες που συνέβαλαν στην ανάπτυξη της παραοικονομίας σε 31 ευρωπαϊκά έθνη και πέντε επιπλέον χώρες του ΟΟΣΑ από το 2003 έως το 2014 ήταν η φορολογική πολιτική και οι εθνικές ρυθμίσεις. Παρατήρησαν ότι το μέγεθος των σκιωδών οικονομιών ήταν 22,6 % του επίσημου ΑΕΠ το 2003, αλλά είχε μειωθεί στο 18,6 % το 2014. Οι Hassan και Schneider (2016) εξέτασαν την ανάπτυξη και το μέγεθος των σκιωδών οικονομιών 157 εθνών από το 1999 έως το 2013. Η έρευνα ανακάλυψε τέσσερις σημαντικούς παράγοντες που ενίσχυσαν το μέγεθος των σκιωδών οικονομιών αυτών των εθνών μεταξύ 1999 και 2013 χρησιμοποιώντας την προσέγγιση MIMIC: (i) Αύξηση της φορολογίας. (ii) αυξημένη κανονιστική επιβάρυνση. (iii) αυξημένη ανεργία. και (iv) αύξηση των ποσοστών αυτοαπασχόλησης.

Οι Vo και Ly (2014) αξιολόγησαν την κατεύθυνση και το μέγεθος της μαύρης οικονομίας στα κράτη μέλη της Ένωσης Εθνών της Νοτιοανατολικής Ασίας (ASEAN), εξαιρουμένων του Μπρουνέι και της Σιγκαπούρης. Η έρευνά τους, η οποία διήρκεσε τα έτη 1995–2014, χρησιμοποίησε την τεχνική MIMIC. Τα ευρήματα έδειξαν ότι η ευελιξία στην εργασία, οι φορολογικοί συντελεστές και η εταιρική ελευθερία είχαν ουσιαστικό αντίκτυπο στις σκιώδεις οικονομίες αυτών των ασιατικών εθνών. Επιπλέον, οι Macías και Cazzavillan (2010) χρησιμοποίησαν την προσέγγιση MIMIC για να ποσοτικοποιήσουν και να αναλύσουν την ανάπτυξη της παραοικονομίας του Μεξικού μεταξύ 1970 και 2006. Οι ερευνητές εξέτασαν μια ποικιλία κριτηρίων, όπως το φορολογικό φορτίο, τα επίπεδα μισθών, τον πληθωρισμό, την ανεργία και τις κυβερνητικές πολιτικές, ενώ χρησιμοποίησαν το πραγματικό ΑΕΠ και το πραγματική ισοτιμία ως υποκατάστατα της παραοικονομίας. Τα ευρήματα αποκάλυψαν μια θετική σχέση μεταξύ της μαύρης οικονομίας και του πραγματικού ΑΕΠ και δεύτερον, ότι οι πρωταρχικοί μοχλοί της μαύρης οικονομίας του Μεξικού ήταν οι κρατικοί περιορισμοί και οι χαμηλοί μισθοί.

Από την άλλη πλευρά, αρκετές έρευνες χρησιμοποίησαν δύο διαφορετικές προσεγγίσεις για να καθορίσουν την κατεύθυνση και το μέγεθος της παραοικονομίας. Για παράδειγμα, η μοντελοποίηση δομικών εξισώσεων χρησιμοποιήθηκε και από τους Hassan και Schneider (2013) για να εκτιμήσουν το μέγεθος και την τροχιά της παραοικονομίας της Αιγύπτου. Η αυτοαπασχόληση και η γεωργία χρησιμοποιήθηκαν ως μεταβλητές αντιπροσώπευσης για να μετρηθεί η ισχύς των δημοκρατικών θεσμών στον επίσημο τομέα της Αιγύπτου. Αποδείχθηκε ότι η μαύρη οικονομία έχει συρρικνωθεί από 50% το 1976 σε μόλις 32% το 2013.

Χρησιμοποιώντας ένα ευρύτερο σύνολο δεδομένων που καλύπτει 162 χώρες, η εμπειρική εργασία των Schneider et al. (2015) αξιολόγησαν την επιρροή της θρησκείας στη σκιάδη οικονομία από την άποψη του συνολικού βαθμού θρησκευτικότητας, της επίδρασης των διαφόρων θρησκειών και του θρησκευτικού ανταγωνισμού και της εγγύτητας κράτους και θρησκείας στην παραοικονομία χρησιμοποιώντας την προσέγγιση MIMIC. Οι συγγραφείς διαπίστωσαν ότι ο βαθμός της ατομικής θρησκευτικότητας ήταν εξαιρετικά σημαντικός καθώς τα έθνη με περισσότερους θρησκευόμενους πολίτες είχαν καλύτερες λειτουργικές οικονομίες.

Οι Medina και Schneider (2018) αξιολόγησαν το μέγεθος της παραοικονομίας σε 158 έθνη μεταξύ 1991 και 2015. Χρησιμοποίησαν την τεχνική MIMIC για να ποσοτικοποιήσουν τη σκιάδη οικονομία και την ενίσχυσαν με την μέθοδο CDA. Επιπλέον, χρησιμοποίησαν τη μεθοδολογία προγνωστικής αντιστοίχισης μέσου όρου (PMM) για να αποφύγουν τα προβλήματα που είχαν οι προηγούμενες εργασίες με τις συνήθεις μεθόδους βαθμονόμησης. Οι συγγραφείς διαπίστωσαν ότι η προσέγγιση PMM παράγει ένα αξιόπιστο αποτέλεσμα που επιβεβαιώνει τα αποτελέσματα MIMIC. Επιπλέον, διαπίστωσαν μείωση του μεγέθους της παραοικονομίας από το 1991 έως το 2015, εκτός από το 2008, όπου, λόγω της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης εκείνης της χρονιάς, το μέγεθος της παραοικονομίας αυξήθηκε.

Οι Medina και Schneider (2019) διεξήγαγαν μια άλλη πρόσφατη έρευνα στην οποία αξιολόγησαν την έκταση της παραοικονομίας σε 157 οικονομίες μεταξύ 1991 και 2017. Επιπλέον, εξέτασαν τη σύνδεση της παραοικονομίας με την επίσημη οικονομία. Οι ερευνητές ανακάλυψαν ότι η επιρροή της παραοικονομίας στην επίσημη οικονομία και αντίστροφα είναι εννοιολογικά απεριόριστη. Επιπλέον, η παραοικονομία είναι αρκετά μεγάλη σε ορισμένες τοποθεσίες. Τέλος, η μελέτη

συνέστησε ότι οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τη βελτίωση της ποιότητας των δεικτών διακυβέρνησης και τη βελτίωση των δεικτών επιχειρήσεων και ανταγωνιστικότητας στις χώρες τους για να μειώσουν το μέγεθος της παραοικονομίας.

3.1.1. Θεωρίες για την κατανόηση και την καταπολέμηση της παραοικονομίας

Σε όλες τις περιοχές του κόσμου που τα εισοδήματα είναι κρυμμένα, οι εταιρείες αποτυγχάνουν να αναφέρουν δραστηριότητες στις αρχές και οι εργαζόμενοι αντιμετωπίζουν καταστάσεις επισφαλούς απασχόλησης. Αυτή δεν είναι μια μειοψηφική πρακτική. Μια πρόσφατη έκθεση του ILO εκτιμά ότι 2 δισεκατομμύρια εργαζόμενοι δραστηριοποιούνται στην άτυπη οικονομία (Kuhn et al., 2018), με τα στοιχεία να αυξάνονται ακόμη περισσότερο αν λάβει κανείς υπόψη τις επιπτώσεις της πανδημίας COVID.

Στερώντας από τα άτομα την ασφάλεια της απασχόλησης, τις μακροπρόθεσμες προοπτικές, ακόμη και την ιατρική και κοινωνική ασφάλιση, η παραοικονομία επηρεάζει σημαντικά την κρατική ικανότητα – μειώνοντας το ύψος των φόρων και, συνεπώς, την ικανότητα παρέμβασης του κράτους, αποθαρρύνοντας τις ξένες επενδύσεις. Συνεπώς, οι εθνικές κυβερνήσεις και οι διεθνείς οργανισμοί (ILO, Παγκόσμια Τράπεζα και πιο πρόσφατα η Ευρωπαϊκή Επιτροπή) έχουν προτείνει, με αυξανόμενη επιμονή, μέτρα για τον περιορισμό του άτυπου τομέα και την αντιμετώπιση ζητημάτων όπως η άτυπη εργασία, η φορολογική απάτη, οι άτυπες πρακτικές και πληρωμές (Williams & Bezeredi, 2018).

Μόνο σε ολόκληρη την Ευρώπη, η παραοικονομία υπολογίζεται σε περίπου 20% του ΑΕΠ (Medina & Schneider, 2018) με υψηλότερα ποσοστά (25–45%) στην Ανατολική Ευρώπη και τις μετασοβιετικές περιοχές (Medina & Schneider, 2018), χαρακτηρίζοντας τη μετασοσιαλιστική περιοχή ως περιοχή χαμηλών επιδόσεων. Ενώ ορισμένοι προσπάθησαν να εξηγήσουν τις δυσλειτουργικές σχέσεις μεταξύ του κράτους και των επιχειρηματικών τομέων ως προερχόμενες από μια ιδιότυπη κρατική αντίληψη, λίγες προσπάθειες έχουν αφιερωθεί στη διάκριση σοβαρά επιβλαβών

πρακτικών από άλλες που θα μπορούσαν να θεωρηθούν απαραίτητες για την απεμπλοκή από τον φαύλο κύκλο της παραοικονομίας ή που απλώς επιτρέπουν στους ανθρώπους να επιβιώσουν παρά την κρατική αναποτελεσματικότητα (Poiese, 2016).

Πράγματι, η σχετική βιβλιογραφία αφθονεί με έργα που συγκεντρώνουν την παρατυπία, τη διαφθορά, τη σκιώδη και την άτυπη οικονομία ή τα αντιμετωπίζουν ως συνώνυμα. Αυτό προκαλεί σύγχυση για τις συζητήσεις των κοινωνικών επιστημών και καθιστά δύσκολη τη σύγκριση τοπικών φαινομένων με τάσεις από άλλες περιοχές (Poiese, 2016). Ακόμη πιο σημαντικό, εμποδίζει την εννοιολόγηση τρόπων αντιμετώπισης των αρνητικών πλευρών της ανεπίσημης οικονομίας. Στο τέλος, αν η ανεπάρκεια παρατηρείται σε πάρα πολλές περιπτώσεις, η αντιμετώπισή της σημαίνει ότι θα πρέπει να επεξεργαστεί κάποιο είδος θεωρίας, η οποία θα μπορούσε να έχει ως αποτέλεσμα την ουσιαστική αντιμετώπιση του φαινομένου (Phelps, 2021). Αντίθετα, αν η ανεπίσημη οικονομία αναλυθεί σε επιμέρους κατηγορίες που η καθεμιά από αυτές είναι συγκεκριμένη και σαφώς προσδιορισμένη, καθίσταται δυνατός ο εντοπισμός και, επομένως, η αντιμετώπιση μικρότερων περιοχών διακυβέρνησης και η σύλληψη παρεμβάσεων που αντιμετωπίζουν με ακρίβεια μια δεδομένη πτυχή και επομένως είναι πιο πιθανό να είναι επιτυχείς.

Οι πρώιμες και κυρίαρχες προσεγγίσεις για την κατανόηση των μη τυπικών στοιχείων της οικονομίας έτειναν να συγκεντρώνουν μαζί όλες τις οικονομικές δραστηριότητες που δεν εμπίπτουν στον έλεγχο των κρατικών θεσμών. Δεδομένης της σπάνιας διαθεσιμότητας αποδεικτικών στοιχείων και των ευρειών μελετών, λίγα εργαλεία είχαν επινοηθεί για τη διάκριση των διαφορετικών ειδών άτυπων συναλλαγών. Ως αποτέλεσμα, έχει δημιουργηθεί περιορισμένος προβληματισμός (και διάκριση) μεταξύ παράνομων, παράτυπων, σκιωδών και νόμιμων οικονομιών. Αντίθετα, οι ιδέες ότι ο εκσυγχρονισμός και η οικονομική αποτελεσματικότητα θα μείωναν τελικά την ανεπίσημη οικονομία έλαβαν μεγάλη απήχηση ιδίως παλιότερα (Lewis, 1954).

Τα πράγματα εξελίχθηκαν διαφορετικά. Παρά τις επικρίσεις σχετικά με το υπερβολικά μεγάλο εύρος των προσεγγίσεων των ανεπίσημων ειδών και τη δυσκολία μέτρησής του, οι ανεπίσημες μελέτες αναπτύχθηκαν προς διαφορετικές κατευθύνσεις. Πράγματι, ένα πρόσφατο έγγραφο εντόπισε τουλάχιστον έξι διαφορετικές κατηγορίες ανεπίσημων ειδών: Οικονομικές, νομικές, τεχνικές, οργανωτικές, πολιτικές,

πολιτιστικές και άλλες πάνω από εκατό υποκατηγορίες (Boanada-Fuchs & Boanada-Fuchs, 2018).

Στις αρχές της δεκαετίας του 1970, οι συζητήσεις για την ανεπίσημη οικονομία οδήγησαν στις προτάσεις μια σειράς από διακριτές, και μερικές φορές αντίθετες, προσεγγίσεις σε περιοχές και κλάδους του κόσμου που κυμαίνονταν από ανθρωπολογικές προοπτικές για τις άτυπες οικονομίες έως τη βιβλιογραφία για την αυτοβοήθεια, την εννοιολόγηση ενός ολόκληρου άτυπου τομέα από οικονομολόγους, επιπλέον της αυξανόμενης προσοχής προς την άτυπη και επισφαλή απασχόληση από τη Διεθνή Οργάνωση Εργασίας (ILO, 2018).

Καθώς αναπτύχθηκαν οι συζητήσεις, διαφορετικές περιοχές είδαν την εμφάνιση σε δημοτικότητα διαφορετικών εννοιών, πειθαρχίας και προσεγγίσεων που κυμαίνονται από τον προγραμματισμό έως τη δημόσια πολιτική, την αστική διακυβέρνηση, την αντίσταση και την πολιτική της καθημερινότητας. Αυτή η πειθαρχική ποικιλομορφία έχει φτάσει να ορίζει όχι μόνο μια διαφορετική χρήση των ίδιων λέξεων σε διαφορετικές περιοχές, αλλά μια πραγματική γεωγραφία ανεπίσημων στοιχείων.

Πιθανώς εμπνευσμένοι από το έργο της Ledeneva (1998), οι μετασοσιαλιστικοί χώροι έχουν γίνει μάρτυρες μιας απότομης ανόδου στη μελέτη της ανεπίσημης οικονομίας και της εννοιολογίας της πολύ πέρα από την αρχική οικονομική κατανόησή. Μελετητές ασχολούνται με την ανεπίσημη οικονομία εξερευνώντας την πολιτική διαφθορά, την άτυπη εξουσία, το όριο μεταξύ άτυπων πληρωμών και διαφθοράς και τη χρήση των συνδέσεων για την απόκτηση πρόσβασης στην αγορά εργασίας (John et al., 2008).

Το εύρος και η ποικιλία των διαθέσιμων μελετών επέτρεψαν να δούμε την ανεπάρκεια ελέγχου του κράτους ως ένα περίπλοκο δίκτυο κοινωνικών και οικονομικών υποχρεώσεων που μπορεί να παρατηρηθεί ως ισχυρότερο σε περιοχές όπου το κράτος φέρεται να είναι αδύναμο ή σε χώρες όπου οι άτυποι θεσμοί κυριαρχούν έναντι των επίσημων. Χάρη στην ποικιλία των διαφορετικών ειδικοτήτων, οι μετασοσιαλιστικοί χώροι φαίνονται ιδανικό μέρος για να ξεκινήσει μια συζήτηση σχετικά με τη σχέση μεταξύ παραοικονομίας και του ανεπίσημου τομέα. Πράγματι,

μπορεί να βρει κανείς μια αρκετά μεγάλη ποικιλία διαφορετικών ορισμών και προσεγγίσεων για να χαράξει μια σαφή γραμμή μεταξύ των δύο.

Σύμφωνα με μια σειρά εμπειρικών εργασιών (Medina & Schneider 2018), η παραοικονομία θεωρείται ως επί το πλείστον ως αποτέλεσμα χαμηλότερων των πραγματικών δηλώσεων σε θέματα όπως είναι για παράδειγμα, το εισόδημα, οι μισθοί, ή ο αριθμός εργαζομένων. Αντίθετα, η παρατυπία προσεγγίζεται από μια ευρύτερη οπτική, ώστε να μπορεί να περιλαμβάνει την παραοικονομία, αλλά, στο ίδιο πλαίσιο, διάφορες άλλες μελέτες έχουν επικεντρωθεί σε μη νομισματικές και μη οικονομικές πρακτικές που εμπλέκουν τη ζωή των ατόμων τόσο ως οικονομική φορείς και πολίτες ενός δεδομένου κράτους.

Χάρη στην εργασία των μελετητών που ενδιαφέρονται για μια βαθύτερη περιγραφή του ρόλου της άτυπης κατάστασης σε μια περιοχή, έχουν γίνει προσπάθειες να κατανοηθούν οι σκιάδεις συναλλαγές χρησιμοποιώντας εναλλακτικές μεθόδους. Αυτές κυμαίνονται από έρευνες απασχόλησης – που χρησιμοποιούνται για να ρίξουν φως στη φύση της άτυπης ή μη καταγεγραμμένης απασχόλησης, έως μικτές μεθόδους για την καλύτερη κατανόηση της φύσης και της δυναμικής των παραοικονομιών (Williams & Franic 2016). Τελικά, μια μεθοδολογία που βασίζεται σε άμεσες σκιάδεις δραστηριότητες μέτρησης βασισμένη σε ένα εθνικά αντιπροσωπευτικό δείγμα έχει εννοιοποιηθεί και αναπτυχθεί, πρώτα στη Λετονία και στη συνέχεια επεκτάθηκε σε άλλες μετασοσιαλιστικές χώρες (Putniņš & Sauka, 2020).

Τα ευρήματα της έρευνας υποδεικνύουν τον διαχωρισμό μεταξύ παραοικονομίας και άτυπης οικονομίας. Η αρχική ιδέα είναι ότι, ενώ η θεωρία της ορθολογικής επιλογής θα μπορούσε να εξηγήσει από μια βραχυπρόθεσμη προοπτική την επιθυμία να παραμείνει κάποιος στη σκιά και να κρύψει τα έσοδα του, οι μακροπρόθεσμες προοπτικές είναι πιθανό να είναι πιο περίπλοκες. Με βάση αυτό, μπορεί να αναφερθεί κανείς στην άτυπη κατάσταση ως το σύνολο των δραστηριοτήτων που συμβαίνουν πέρα από τον έλεγχο του κράτους επειδή είναι κρυμμένες ή εκτελούνται σε περιοχές όπου ο κρατικός έλεγχος είναι περιορισμένος (Polese, 2016).

Θα μπορούσε να πει κανείς ότι η παραοικονομία είναι η ορατή και μετρήσιμη τάση παράκαμψης του κράτους, ενώ η άτυπη κατάσταση είναι το πλαίσιο που επιτρέπει να εξηγήσει κανείς και να κατανοήσει γιατί οι άνθρωποι είναι πρόθυμοι να

παραμείνουν στη σκιά, να αποφεύγουν το κράτος, να μην σέβονται την κρατική εξουσία και γενικά να παρακάμπτουν το κράτος (Polese, 2016).

3.1.2. Η επίδραση της παραοικονομίας στην οικονομική μεγέθυνση

Η οικονομική μεγέθυνση θεωρείται ένας καλά καθορισμένος στόχος για όλα τα έθνη και είναι ένα φαινόμενο που μετράται στατιστικά με βάση οικονομικούς δείκτες όπως το ΑΕΠ σε τρέχουσες τιμές και το ΑΕΠ σε σταθερές τιμές και κυρίως με βάση το ρυθμό μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ, δηλαδή του ΑΕΠ σε σταθερές τιμές. Ωστόσο, υπάρχουν προβλήματα που σχετίζονται με τον τρόπο εφαρμογής αυτών των μέτρων καθώς οι αδυναμίες του ΑΕΠ είναι γνωστές και σχετίζονται με την μη μέτρηση της αξίας παραγωγής που προορίζεται για ίδιο-κατανάλωση, μη μέτρηση της αξίας των υπηρεσιών που προσφέρονται μέσα στα νοικοκυριά και για άλλους παρόμοιους λόγους. Επιπλέον, κατά κανόνα, ο ποσοτικός δείκτης οικονομικής μεγέθυνσης είναι εσφαλμένος (πολύ χαμηλός) σε περίπτωση που εξαιρεθεί ο παράτυπος τομέας της οικονομίας σε αρκετές χώρες (Mandroschenko, 2018).

Κάποιοι ερευνητές υποστηρίζουν ότι η παραοικονομία προκαλεί θετική βραχυπρόθεσμη επίδραση στη γενική οικονομική πολιτική. Επομένως, κάθε κοινωνικοοικονομικό φαινόμενο ή διαδικασία μπορεί να έχει τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματά του και η παραοικονομία δεν αποτελεί εξαίρεση γιατί η φύση της είναι επίσης διπλή. Αν και αρκετοί ερευνητές προτείνουν την θετική επιρροή της παραοικονομίας στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας, οι περισσότεροι τονίζουν τις αρνητικές της πτυχές. Ωστόσο, η παραοικονομία θα μπορούσε να παίξει ρόλο μηχανισμού σταθεροποίησης τόσο σε εθνικό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο. Το γεγονός ότι η «σκιώδης οικονομία επηρεάζει το ΑΕΠ είναι αναντίρρητο

Σύμφωνα με την Mandroschenko (2018), για να λυθεί το πρόβλημα της παραοικονομίας, πρέπει πρώτα να εντοπιστούν οι παράγοντες που επηρεάζουν το μέγεθος της, όπως η φορολογία, ο μέγιστος συντελεστής φόρου εισοδήματος και η αντίληψη του δείκτη για τη διαφθορά. Οι οικονομετρικοί υπολογισμοί που

πραγματοποιήθηκαν έδειξαν ισχυρή συσχέτιση μεταξύ του μεγέθους του άτυπου τομέα και των δεικτών που δίνονται.

Μεταξύ των αποτελεσμάτων που δημοσίευσε η εν λόγω συγγραφέας, διαπιστώνει κανείς ότι η παραοικονομία επηρεάζει αρνητικά το καθεστώς ανταγωνισμού, στρεβλώνει τον μηχανισμό της αγοράς και στρεβλώνει το φορολογικό σύστημα. Επιπλέον, οι παράλληλες σχέσεις σκιώδους δραστηριότητας επηρεάζουν την κατάσταση των δημόσιων οικονομικών, μειώνουν τον προϋπολογισμό και αλλάζουν επίσης τη δομή και τη δημοσιονομική σφαίρα του κράτους και άρα μπορεί να υποστηρίξει κανείς ότι σε αυτήν την περίπτωση είναι δυνατόν να μιλήσει κανείς για μερική ή ολική επιδείνωση μιας μακροοικονομικής πολιτικής.

Όσον αφορά τις επενδύσεις, η παράλληλη οικονομική δραστηριότητα προκαλεί ασάφεια στην επενδυτική διαδικασία αφού, αφενός, μπορεί να δημιουργήσει αόρατα εμπόδια στη βελτίωση της αποτελεσματικότητας των νόμιμων επενδυτών και, αφετέρου, να υπάρχουν αρκετοί πλασματικοί παραγωγοί, οι οποίοι είναι επενδυτές σε σκιώδη δραστηριότητα που δεν επενδύουν σε E&A. Σύμφωνα με την συγγραφέα, μπορεί επίσης να υπάρξει σοβαρή επίδραση στην καταναλωτική δομή των ανθρώπων, καθώς το εισόδημα που διανέμεται παράνομα, δεν καταγράφεται από τους επίσημους φορείς. Επίσης οι εταιρείες-φαντάσματα παραβιάζουν τα δικαιώματα των καταναλωτών.

Παράλληλα οικονομικά φαινόμενα επηρεάζουν αρνητικά την αγορά εργασίας με αποτέλεσμα την αδικαιολόγητη ανεργία και τους εργαζόμενους χωρίς κοινωνική ασφάλιση. Σε γενικές γραμμές, η παραοικονομία έχει αρνητική επιρροή στη διαδικασία των διεθνών και εθνικών οικονομικών σχέσεων και θεωρείται ως εμπόδιο στην εφαρμογή των μεταρρυθμίσεων. Αλλά η Mandroshchenko (2018) διαπιστώνει ότι το φαινόμενο της παραοικονομίας είναι κοινωνικο-οικονομικό και μπορεί να έχει πλεονεκτήματα αλλά και μειονεκτήματα. Μεταξύ των πλεονεκτημάτων οι σκιώδεις επιχειρήσεις έχουν περισσότερες ευκαιρίες να αυξήσουν το εισόδημά τους και έτσι, μια αύξηση του ΑΕΠ μπορεί να παραχθεί μέσα από αυτό το φαινόμενο.

Η παράλληλη οικονομική δραστηριότητα επηρεάζει θετικά την αγορά εργασίας με τη δημιουργία θέσεων εργασίας και νέων πηγών εισοδήματος, τη βελτίωση της οικονομικής κατάστασης του πληθυσμού, καθώς το εικονικό εισόδημα επενδύεται

στους χρηματοοικονομικούς τομείς της επίσημης οικονομίας. Σε κοινωνικό επίπεδο, οι σχέσεις που δημιουργούνται στην άτυπη οικονομία μειώνουν τις κοινωνικές εντάσεις καθώς και αμβλύνουν τις ανεπιθύμητες κοινωνικές αντιθέσεις μεταξύ πλουσίων και φτωχών. Η σκιώδης δραστηριότητα βοηθά στην εξισορρόπηση της ακραίας ανισότητας εισοδήματος του πληθυσμού.

Οι Dreher & Schneider (2010) έδειξαν ότι η φοροδιαφυγή έχει ως αποτέλεσμα χαμηλότερα φορολογικά έσοδα, υψηλότερες δημόσιες δαπάνες και βραδύτερη ανάπτυξη και παραγωγικότητα. Επομένως, η παραοικονομία θεωρείται καταστροφική δραστηριότητα, που υπονομεύει τη δημοκρατική διακυβέρνηση και το κράτος δικαίου και την οικονομική και βιώσιμη ανάπτυξη. Η παραοικονομία έχει αρνητικό αντίκτυπο στην οικονομική μεγέθυνση και τη βιώσιμη ανάπτυξη μιας χώρας με διάφορους τρόπους, καθώς αντιπροσωπεύει μια ποικιλία παράνομων και εγκληματικών δραστηριοτήτων όπως η διαφθορά, η διακίνηση ναρκωτικών, το λαθρεμπόριο, ο τζόγος και η πορνεία, μεταξύ άλλων. Η παραοικονομία χαρακτηρίζεται από ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων όπως «συναλλαγές στη μαύρη αγορά, αδήλωτη εργασία, φοροδιαφυγή και φοροαποφυγή» από ιδιώτες και επιχειρήσεις. Το μικρότερο μέγεθος της παραοικονομίας ενθαρρύνει τελικά τη βιώσιμη ανάπτυξη (Torgler & Schneider, 2009).

Διάφορες αιτίες έχουν εντοπιστεί στη βιβλιογραφία που είναι αφιερωμένη στη σκιώδη οικονομία. Πολλοί καθοριστικοί παράγοντες περιλαμβάνουν υψηλούς φορολογικούς συντελεστές και επιβαρύνσεις κοινωνικής ασφάλισης, επειδή οι οικονομικοί παράγοντες δεν θέλουν να πληρώνουν υψηλούς φόρους που μπορεί να τους οδηγήσουν έξω από την επίσημη οικονομία. Ορισμένοι μελετητές έχουν συνδέσει τη παραοικονομία με θεσμούς που δεν είναι αρκετά ισχυροί (λόγω γραφειοκρατίας, ρυθμιστικής διακριτικής ευχέρειας, κράτους δικαίου, διαφθοράς και αδύναμου νομικού συστήματος). Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι η ένταση της ποινής σε περίπτωση ελέγχου και οι πιθανότητες εντοπισμού φοροδιαφυγής παίζουν ρόλο σε αυτό το αποτέλεσμα (Friedman et al., 2000).

3.1.3. Η επίδραση της παραοικονομίας στις εισοδηματικές ανισότητες

Ένα μεγάλο εισοδηματικό χάσμα μεταξύ των φτωχών και των πλουσίων μπορεί να προκαλέσει πολιτική αναταραχή και υπονομεύει την κυβερνητική προσπάθεια να βελτιώσει την ευημερία των φτωχών, επιδεινώνοντας έτσι τις ευκαιρίες διαβίωσής τους (Berg & Ostry 2011). Λαμβάνοντας υπόψη το παραπάνω, ένα διευρυνόμενο εισοδηματικό χάσμα μεταξύ πλουσίων και φτωχών παρέχει κίνητρο στους φτωχούς να ασκήσουν άτυπη παραγωγή και διανομή αγαθών και υπηρεσιών. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα εάν το χάσμα εισοδήματος είναι μεγάλο και αυξάνεται σταθερά.

Για παράδειγμα, οι Berdiev και Saunoris (2019) αναλύουν τους δεσμούς μεταξύ της άτυπης οικονομίας και της εισοδηματικής ανισότητας που καλύπτουν την περίοδο από το 1960 έως το 2009 σε μια ομάδα 144 οικονομιών. Εφαρμόζοντας ένα διανυσματικό αυτοπαλινδρομικό πλαίσιο ώστε να διερευνηθεί η δυναμική εξέλιξη του συνόλου των μεταβλητών, οι παραπάνω συγγραφείς βρίσκουν μια θετική σχέση μεταξύ της εισοδηματικής ανισότητας και του μεγέθους της παραοικονομίας. Διαπιστώνουν ότι η αύξηση της εισοδηματικής ανισότητας μεταφράζεται επίσης σε αύξηση του μεγέθους της παραοικονομίας.

Ομοίως, οι Hatiroglu και Ozbek (2011) αναπτύσσουν ένα πλαίσιο πολιτικής οικονομίας για να λάβουν υπόψη τη σχέση μεταξύ της κατανομής του εισοδήματος και του μεγέθους της παραοικονομίας. Οι παραπάνω συγγραφείς βρίσκουν στοιχεία που υποστηρίζουν τη θετική επίδραση της εισοδηματικής ανισότητας στο μέγεθος του άτυπου τομέα. Αυτοί οι συγγραφείς δείχνουν ότι το πολιτικό σύστημα που ευνοεί τους πλούσιους έναντι των φτωχών επιδεινώνει την εισοδηματική ανισότητα, η οποία οδηγεί επίσης σε ευρέως διαδεδομένη παραοικονομία.

Αντίστοιχα, οι Elveren και Ozgur (2016) εφαρμόζουν έναν συνδυασμό οικονομετρικών μεθόδων για να ελέγξουν τη σχέση μεταξύ του μεγέθους της παραοικονομίας και της εισοδηματικής ανισότητας μεταξύ 1963 και 2008 στην Τουρκία. Οι παραπάνω συγγραφείς βρίσκουν στοιχεία για μια θετική και στατιστικά σημαντική σχέση μεταξύ της παραοικονομίας και της εισοδηματικής ανισότητας. Αυτοί οι συγγραφείς διαπιστώνουν ότι η αύξηση της εισοδηματικής ανισότητας προωθεί την επέκταση της παραοικονομίας ως αποτέλεσμα της μείωσης των ευκαιριών διαβίωσης μεταξύ των φτωχών.

3.2 Βιβλιογραφική επισκόπηση επικεντρωμένη στην έννοια της παραοικονομίας

3.2.1 Διαχωρισμός φοροαποφυγής και φοροδιαφυγής

Στη βιβλιογραφία υπάρχει διάκριση μεταξύ «φοροδιαφυγής» και «φοροαποφυγής». Για παράδειγμα, το Διεθνές Γραφείο Δημοσιονομικής Τεκμηρίωσης (IBFD) τονίζει ότι «η αποφυγή είναι ένας όρος που χρησιμοποιείται για να περιγράψει τη συμπεριφορά των φορολογουμένων με στόχο τη μείωση της φορολογικής υποχρέωσης που υπολείπεται της φοροδιαφυγής» (IBFD, 2009, σελ. 30). Έτσι, η φοροαποφυγή θεωρείται νόμιμη.

Αντίθετα, η φοροδιαφυγή ορίζεται ως η παράνομη μη καταβολή φόρου. Αυτή η μη συμμόρφωση με τη φορολογική νομοθεσία είναι έγκλημα που τιμωρείται με κάποια κύρωση. Στην πράξη, οι διαφορές μεταξύ φοροδιαφυγής και φοροαποφυγής είναι «πολύπλοκες με πολλές αποχρώσεις του γκρι μεταξύ νόμιμων και παράνομων πρακτικών» (Sikka, 2014, σ. 135). Η διαφορά εξαρτάται από τη νομιμότητα των δραστηριοτήτων ενός φορολογούμενου και αυτή η νομιμότητα θα πρέπει συχνά να αποφασιστεί από ένα δικαστήριο εάν υπάρχει «νομική αμφισβήτηση από τις φορολογικές αρχές» (Sikka, 2014, σελ. 135).

Οι πολλοί ορισμοί της φοροαποφυγής στη βιβλιογραφία ποικίλλουν μεταξύ διαφορετικών ομάδων. Οι παραδοσιακοί ορισμοί απλώς σημειώνουν ότι η φοροαποφυγή είναι νόμιμη και αποδεκτή. Η φοροδιαφυγή αντιμετωπίζεται από την κυβέρνηση ως ξέπλυμα βρώμικου χρήματος σε πολλές περιπτώσεις, αν και η τελευταία συνήθως ασχολείται περισσότερο με τη διαδικασία με την οποία αποκρύπτονται οι προελεύσεις των κεφαλαίων που αποκτήθηκαν παράνομα και με την χρηματοδότηση της τρομοκρατίας (Teichmann, 2019). Η απόφαση κάποιων κυβερνήσεων να συνδέσουν τη φοροδιαφυγή με το ξέπλυμα βρώμικου χρήματος και να αναθέσουν τη δίωξη των υποθέσεων φοροδιαφυγής στην Υπηρεσία Καταπολέμησης του Ξεπλύματος Χρήματος είναι ασυνήθιστη και διαφέρει από τις προσεγγίσεις άλλων χωρών σε αυτό το θέμα, όπως τονίζεται στη βιβλιογραφία.

Η παραδοσιακή νεοκλασική προσέγγιση για την εξήγηση των κινήτρων της φοροδιαφυγής βασίζεται στο μοντέλο των Allingham και Sandmo (1972). Το μοντέλο αυτό υποθέτει ότι οι ορθολογικοί φορολογούμενοι «επιδιώκουν να μεγιστοποιήσουν τη χρησιμότητα του φορολογητέου εισοδήματός τους σταθμίζοντας τα οφέλη και το κόστος της συμμόρφωσης με τη χρησιμότητα της μη συμμόρφωσης». Εάν το καθαρό κόστος της συμμόρφωσης είναι χαμηλό σε σχέση με τη χρησιμότητα της μη συμμόρφωσης για πολλούς φορολογούμενους, η φοροδιαφυγή μπορεί να είναι ένα σημαντικό ζήτημα για μια κυβέρνηση που μπορεί να δυσκολεύεται να χρηματοδοτήσει δημόσιες υπηρεσίες και δεσμεύσεις που υποστηρίζονται από το κράτος.

Μια τέτοια κυβέρνηση μπορεί να εισαγάγει νομοθεσία, επομένως, για να διασφαλίσει ότι το κόστος της μη συμμόρφωσης (όσον αφορά τις αναμενόμενες κυρώσεις και την αυξημένη πιθανότητα αντίχενυσης) υπερβαίνει κάθε χρησιμότητα ότι ο φορολογούμενος μπορεί να προκύπτει από μη συμμόρφωση. Ωστόσο, το μοντέλο Allingham και Sandmo (1972) δεν λαμβάνει υπόψη τους κοινωνικούς και ψυχολογικούς παράγοντες που διαφέρουν τη φοροδιαφυγή από μια αξιολόγηση κόστους-οφέλους που βασίζεται στη χρησιμότητα. Η δυσαρέσκεια με την προσέγγιση των Allingham και Sandmo (1972) οδήγησε τους ερευνητές να εξετάσουν άλλους μη οικονομικούς παράγοντες πίσω από τις κυβερνητικές αποφάσεις να νομοθετήσουν για τη φοροδιαφυγή (π.χ. Williams, 2014).

Ένα σκέλος της βιβλιογραφίας υποδηλώνει ότι η θεσμική κουλτούρα ενός έθνους μπορεί να επηρεάσει τη συμπεριφορά φοροδιαφυγής (και συνεπώς την ανάγκη για νομοθεσία κατά της φοροδιαφυγής), καθώς οι θεσμοί έχουν επιρροή στη διακυβέρνηση μιας κοινωνίας και στις συμπεριφορές των ατόμων. Σε αυτό το σκέλος της βιβλιογραφίας, διαφορετικές διαστάσεις του πολιτισμού έχουν χρησιμοποιηθεί για να εξηγήσουν τη φοροδιαφυγή. Για παράδειγμα, οι διαστάσεις της κουλτούρας του Hofstede (1980) (αποφυγή αβεβαιότητας, απόσταση ισχύος, ατομικισμός και αρρενωπότητα) έχουν συνδεθεί με την ποικιλομορφία της διεθνούς φορολογικής συμμόρφωσης μεταξύ των χωρών (Richardson, 2008).

Άλλοι έχουν προτείνει ότι η βιβλιογραφία για «φορολογικές-πολιτιστικές εκτιμήσεις δεν πρέπει να περιορίζεται στην πλευρά των φορολογουμένων, αλλά να διευρύνει την κατανόησή της» αναγνωρίζοντας ότι το «θέμα της «φορολογικής κουλτούρας» βρίσκεται στη διασταύρωση της οικονομίας, της κοινωνιολογίας και της

ιστορίας» (Nerré, 2004). Ο Nerré (2004) προτείνει επομένως ότι μια εθνική φορολογική κουλτούρα μπορεί να οριστεί ως «το σύνολο όλων των αλληλεπιδρώντων επίσημων και άτυπων θεσμών που συνδέονται με το εθνικό φορολογικό σύστημα και την πρακτική εκτέλεσή του, τα οποία είναι ιστορικά ενσωματωμένα στον πολιτισμό της χώρας". Από αυτόν τον ορισμό, ο Nerré (2004) υποστηρίζει ότι, για να κατανοηθεί η φορολογική κουλτούρα μιας χώρας, «ένας τεράστιος αριθμός παραγόντων και θεσμών πρέπει να μελετηθεί καθώς και οι διαδικασίες και οι τρόποι της αλληλεπίδρασής τους».

Μια πρόσφατη εξέλιξη στη φορολογική βιβλιογραφία επικεντρώνεται στην ικανότητα της θεσμικής θεωρίας να εξηγεί διαφορετικές πτυχές του φόρου (όπως η φοροδιαφυγή). Για παράδειγμα, οι Ostapenko και Williams (2016) υποστηρίζουν ότι «η φοροδιαφυγή μπορεί να προκύψει από την έλλειψη ευθυγράμμισης των επίσημων θεσμών (των κωδικοποιημένων νόμων και κανονισμών μιας χώρας) με τους άτυπους θεσμούς, δηλαδή τους κανόνες, τις αξίες και τις πεποιθήσεις» αυτής της χώρας. Οι συγγραφείς προτείνουν ότι «όταν οι κανόνες, οι αξίες και οι πεποιθήσεις μιας χώρας ευθυγραμμίζονται με τους κωδικοποιημένους νόμους και κανονισμούς, θα υπάρχει μικρή ή καθόλου φοροδιαφυγή».

Όταν δεν ευθυγραμμίζονται, μπορεί να χρειαστεί νέα νομοθεσία ή η κυβέρνηση μπορεί να επιχειρήσει αλλαγή στους άτυπους θεσμούς. Η νομοθεσία που αυξάνει την πιθανότητα να εντοπιστεί φοροδιαφυγή και επιβάλλει κυρώσεις σε όσους φοροδιαφεύγουν, μπορεί να αλλάξει την κοινωνική συμπεριφορά καθώς και τις κοινωνικές αντιλήψεις σχετικά με το εάν η φοροδιαφυγή είναι κοινωνικά αποδεκτή. Ο Horodnic (2018), από μια ανάλυση περισσότερων από 400 βάσεων δεδομένων, υποστηρίζει ότι «η επιρροή των επίσημων θεσμών στη φορολογική ηθική αντιπροσωπεύει το κύριο ερευνητικό θέμα στη βιβλιογραφία της φορολογικής ηθικής».

Αυτή η βιβλιογραφία βλέπει την κατάρρευση του κοινωνικού συμβολαίου μεταξύ της κυβέρνησης και των φορολογουμένων ως βασικό λόγο φοροδιαφυγής και όσοι πληρώνουν φόρο σε αντάλλαγμα για τις κρατικές υπηρεσίες είναι δυσαρεστημένοι με τους όρους της ανταλλαγής. Μελέτες σε αυτόν τον τομέα δείχνουν ότι η φορολογική ηθική μπορεί να βελτιωθεί με μεγαλύτερη εμπιστοσύνη στους κυβερνητικούς θεσμούς, το Κοινοβούλιο, το νομικό σύστημα και τη φορολογία αρχή και τους υπαλλήλους της (Torgler et al., 2008) μεταξύ άλλων. Η λιγότερη εμπιστοσύνη σε αυτούς τους θεσμούς

και οργανισμούς μεταξύ των φορολογουμένων μπορεί να σχετίζεται με μεγαλύτερα επίπεδα φοροδιαφυγής και την ανάγκη για κυβερνητική δράση.

3.2.2 Διαχωρισμός της φοροδιαφυγής

Η βιβλιογραφία για τη φοροδιαφυγή αναλύει χωριστά την εγχώρια και τη διεθνή φοροδιαφυγή. Η εγχώρια έρευνα για τα «φορολογικά κενά» επικεντρώνεται κυρίως στη σκιάδη οικονομία μιας χώρας και στην παράνομη απασχόληση. Η διεθνής έρευνα για τη φοροδιαφυγή διχάζεται περαιτέρω. Το ένα σκέλος εστιάζει στη μετατόπιση των εταιρικών κερδών, ενώ το άλλο διερευνά εταιρικά και προσωπικά χρηματοοικονομικά περιουσιακά στοιχεία που διατηρούνται offshore (Kemme et al., 2017). Το γενικό αίσθημα υποδηλώνει έντονα ότι η φορολογική συμμόρφωση και οι φορολογικοί παράδεισοι εξακολουθούν να είναι υπο-μελετημένα θέματα στη διεθνή επιχειρηματική βιβλιογραφία (Khlif & Achek, 2015).

3.2.2.1. Προσωπική φοροδιαφυγή

Ενώ η φοροαποφυγή ή οι προσπάθειες φορολογικού σχεδιασμού που ελαχιστοποιούν τις φορολογικές υποχρεώσεις είναι απολύτως νόμιμες δραστηριότητες, η φοροδιαφυγή δεν είναι. Τα άτομα φοροδιαφεύγουν με το να μην αναφέρουν συγκεκριμένο εισόδημα από εργασία ή κεφάλαιο. Η απόφαση για φοροδιαφυγή συχνά περιγράφεται ως πρόβλημα βελτιστοποίησης χαρτοφυλακίου, όπου, με βάση τα κλασικά πλαίσια των Becker (1968) και Allingham and Sandmo (1972), σταθμίζονται τα οφέλη της φοροδιαφυγής έναντι του κινδύνου ανίχνευσης και τις σχετικές συνέπειες. Η βιβλιογραφία επικεντρώνεται σε δύο συγκεκριμένες μορφές φοροδιαφυγής για φυσικά πρόσωπα: φοροδιαφυγή λόγω μη αναφοράς εισοδήματος και φοροδιαφυγή μέσω εταιρειών σε φορολογικούς παραδείσους.

Μια πειραματική μελέτη έδειξε υψηλότερες πιθανότητες για χαμηλές δηλώσεις εισοδήματος όταν αυξήθηκαν οι φορολογικοί συντελεστές και όταν τα άτομα δεν ήταν παντρεμένα. Επιπλέον, τα ηλικιωμένα άτομα ανέφεραν λιγότερα εισοδήματα από τα νεότερα και οι γυναίκες λιγότερο από τους άνδρες. Οι Orviska και Hudson (2002), χρησιμοποιώντας δεδομένα έρευνας στο Ηνωμένο Βασίλειο, καταλήγουν επίσης στο συμπέρασμα ότι η φοροδιαφυγή είναι λιγότερο πιθανή μεταξύ των ηλικιωμένων και υψηλότερη για τους παντρεμένους.

Μεταγενέστερες μελέτες επιβεβαιώνουν ότι οι άνδρες τείνουν να είναι πιο ανεκτικοί στη φοροδιαφυγή από τις γυναίκες (Torgler & Valev, 2010). Η μη συμμόρφωση στην Ελβετία αυξάνεται με τον πληθωρισμό και μειώνεται με την πιθανότητα ανίχνευσης (Pommerehne & Weck-Hannemann, 1996). Τα σουηδικά νοικοκυριά φαίνεται να υπο-δηλώνουν εισόδημα εάν τουλάχιστον ένα μέλος είναι αυτό-απασχολούμενο (Engström & Holmlund, 2009). Η χαμηλή δήλωση εισοδημάτων των αυτοαπασχολούμενων είναι μια επίμονη τάση που παρατηρείται επίσης στη Δανία και στις ΗΠΑ.

Τέτοιες υπο-δηλώσεις για το εισόδημα από την εργασία και την κατάχρηση φορολογικής πίστωσης έχουν αναγνωριστεί κυρίως στα χαμηλότερα εισοδηματικά στρώματα, ενώ τα πλούσια άτομα αναφέρουν μεγαλύτερο μέρος του ανιχνεύσιμου εισοδήματός τους (Alstadsæter et al., 2017). Ωστόσο, η οικονομική ελίτ αποφεύγει λιγότερο μη δηλώνοντας το εισόδημα από την εργασία και περισσότερο κρατώντας μη αναφερόμενο πλούτο σε υπεράκτιους λογαριασμούς.⁵ Οι υπηρεσίες φοροδιαφυγής στοχεύουν κυρίως τους πλουσιότερους από τους πλούσιους, μεγιστοποιώντας έτσι τα έσοδά τους και διατηρώντας παράλληλα τον κίνδυνο εντοπισμού σε χαμηλά επίπεδα (Alstadsæter et al., 2017).

3.2.2.2. Φοροδιαφυγή μέσω Φορολογικών Παραδείσων

Οι Alstadsæter et al. (2017) διερεύνησε τη φοροδιαφυγή στη Νορβηγία, τη Σουηδία και τη Δανία και διαπίστωσαν ότι ενώ το μέσο επίπεδο φοροδιαφυγής είναι πολύ χαμηλό, στο 3%, ενώ το πλουσιότερο 0,01 τοις εκατό αυτής της ομάδας διαφεύγει

έως και το 30 τοις εκατό των προσωπικών τους φόρων. Αυτό το επίπεδο φτάνει το 40 τοις εκατό για το Ηνωμένο Βασίλειο, την Ισπανία και τη Γαλλία. Αυτό το εύρημα υποστηρίζει μια γερμανική πειραματική μελέτη που δείχνει ότι η φοροδιαφυγή σχετίζεται θετικά με το εισόδημα που αποκτάται (Giese & Hoffmann, 2000).

Οι Alstadsæter et al. (2018) διαπιστώνουν ότι το δέκα τοις εκατό του παγκόσμιου ΑΕΠ βρίσκεται σε φορολογικούς παραδείσους, με την πλειονότητά του να προέρχεται από τη Ρωσία, τις χώρες του Κόλπου και τη Λατινική Αμερική. Φυσικά, ορισμένες από τις υπεράκτιες εκμεταλλεύσεις μπορεί να είναι νόμιμες, αλλά άλλες χρησιμοποιούνται ειδικά για φοροδιαφυγή.

Ο Johannesen (2014) διερευνά τη φοροδιαφυγή στα έσοδα από τόκους μέσω υπεράκτιων τραπεζικών καταθέσεων. Διαπιστώνει ότι από τη στιγμή που εφαρμόστηκε η αυτόματη παρακράτηση φόρων σε τέτοιο εισόδημα για τους κατοίκους της ΕΕ, οι ελβετικές τραπεζικές καταθέσεις που κατέχονταν από κατοίκους της ΕΕ μειώθηκαν σημαντικά, αλλά μόνο για να μετεγκατασταθούν σε άλλους φορολογικούς παραδείσους που δεν είχαν αντίστοιχη παρακράτηση φόρου. Ομοίως, νέες φορολογικές συνθήκες με φορολογικούς παραδείσους που προσανατολίζονται σε μεγαλύτερη διαφάνεια προκάλεσαν μετατοπίσεις από φορολογικούς παραδείσους με πολλές συνθήκες σε εκείνες με λίγες συνθήκες και άφησαν αμετάβλητες τις συνδυασμένες υπεράκτιες συμμετοχές (Johannesen & Zucman, 2014).

Οι Hanlon et al. (2015) εξετάζουν ως όχημα τη φοροδιαφυγή μέσω ξένων επενδύσεων χαρτοφυλακίου (FPI). Οι Hanlon et al. (2015) διαπιστώνουν ότι οι κάτοικοι των ΗΠΑ προτιμούν φορολογικούς παραδείσους που δεν υπέγραψαν φορολογικές συνθήκες με τις ΗΠΑ σε σχέση με αυτούς που υπέγραψαν. Οι Kemme et al. (2017) αναφέρουν περισσότερη φοροδιαφυγή για τους κατοίκους του ΟΟΣΑ καθώς αυξάνεται η ανταμοιβή από την εξοικονόμηση φόρων.

Επικεντρώνονται στους κατοίκους του ΟΟΣΑ που ιδρύουν εταιρείες off-shore σε φορολογικούς παραδείσους και στη συνέχεια επανεπενδύουν στην κεφαλαιαγορά της πατρίδας τους παρουσιάζοντας ως ξένος επενδυτής από τη χώρα του φορολογικού παραδείσου. Εάν ο φορολογικός συντελεστής στο εισόδημα από μερίσματα για ξένους επενδυτές είναι μικρότερος από ό,τι για τους εγχώριους επενδυτές, αυτή η δραστηριότητα μετ' επιστροφής αποφέρει εξοικονόμηση φόρου. Επεκτείνεται αυτή τη

βιβλιογραφία μέσα από τη διερεύνηση του εάν η εξοικονόμηση φόρων μέσω της επιστροφής προέρχεται εξίσου σε όλες τις χώρες ή εάν συγκεκριμένα χαρακτηριστικά χώρας μπορεί να προσδιορίσουν τις χώρες ως πιο πιθανό να φοροδιαφεύγουν. Επίσης εξετάζεται συγκεκριμένα το φορολογικό ήθος και η τάση ενός ατόμου να πληρώνει φόρους (Torgler, 2007), ως δυνητικό καθοριστικό παράγοντα της φοροδιαφυγής.

Επιπλέον, καθώς οι φοροδιαφυγή είναι ένα σημαντικό ζήτημα δημόσιας πολιτικής, τόσο από άποψη δικαιοσύνης, όσο και από άποψη βιωσιμότητας καθώς μπορεί να υπονομεύσει την κοινωνική συμμόρφωση (Kamm et al., 2021) μεγάλοι παγκόσμιοι θεσμοί έχουν δεσμευτεί να την εξαλείψουν μέσω συντονισμένης δράσης. Ωστόσο, τα αποτελέσματα μέχρι στιγμής δεν ταιριάζουν με τις προσδοκίες και τους στόχους λόγω ορισμένων αντισταθμιστικών δυνάμεων, συμπεριλαμβανομένης της περισσότερο ή λιγότερο έκδηλης αντίστασης από ορισμένες χώρες που επωφελούνται από το τρέχον status quo, συμπεριλαμβανομένων των ΗΠΑ (Brinson, 2019).

Σημαντικό ρόλο στη φοροδιαφυγή και την φοροαποφυγή διαδραματίζουν οι φορολογικοί παράδεισοι, όπως σημειώθηκε και προηγουμένως, οι οποίοι προσφέρουν ένα ευνοϊκό θεσμικό περιβάλλον που εγγυάται πολύ χαμηλή ή μηδενική φορολόγηση του εισοδήματος και του πλούτου, λίγη ανησυχία για τη νομιμότητα της προέλευσής τους και πολλά νομικά εργαλεία για την προστασία ή την απόκρυψη ιδιοκτησίας (Gravelle, 2009).

Ωστόσο θα πρέπει να σημειωθεί το γεγονός ότι κάθε φορολογικός παράδεισος έχει μια ιδιαίτερη ιστορία και δική του πολιτικοοικονομική λογική και ότι η ικανότητα μιας χώρας να λειτουργεί ως φορολογικός παράδεισος μπορεί να αυξηθεί αλλά και να μειωθεί. Ωστόσο, θα ήταν λάθος να τις θεωρήσει κανείς τις περιπτώσεις αυτές μεμονωμένες ή ότι υπάρχει δυαδικός διαχωρισμός μεταξύ χωρών που πρέπει να θεωρούνται φορολογικοί παράδεισοι και χωρών που δεν θα έπρεπε, με την έννοια ότι οποιαδήποτε τέτοια ταξινόμηση πρέπει να ελέγχεται και ενημερώνεται συνεχώς (Dharmapala & Hines, 2009).

Οι φορολογικοί παράδεισοι έχουν νόημα μόνο ως κόμβοι ενός παγκόσμιου δικτύου, το οποίο εξυπηρετεί μια πληθώρα κατηγοριών οικονομικών παραγόντων: μεγάλες πολυεθνικές επιχειρήσεις, εγκληματικά καρτέλ, εξαιρετικά πλούσιοι ιδιώτες και ούτω καθεξής. Αλλά για να είναι λειτουργικό ένα τέτοιο δίκτυο, είναι υποχρεωτικό

η δομή και οι ροές του να παραμένουν αδιαφανείς και αδύνατο να εντοπιστούν. Αυτή η μυστικότητα μειώνει τη συνείδηση του κοινού για την κλίμακα και τη σοβαρότητα του προβλήματος και της ζημίας στο δημόσιο συμφέρον, και ακόμη και η μερική εξάλειψη των μεγάλων φορολογικών παραδείσων θα βελτιώσει την ευημερία τόσο για τις χώρες που δεν είναι παράδεισοι όσο και για τις υπόλοιπες (Slemrod & Wilson, 2009).

Για το λόγο αυτό, η πρόσφατη έρευνα για τη φοροδιαφυγή κάνει απαραίτητη μια ολοένα και πιο συστηματική χρήση μεγάλων δεδομένων και ανάλυσης κοινωνικών δικτύων (Crofts & Sigler, 2018). Γενικότερα, η υπολογιστική κοινωνική επιστήμη μπορεί να γίνει μια εξαιρετικά χρήσιμο διεπιστημονικό πεδίο για τη βελτίωση της κατανόησης και της παρακολούθησης των παγκόσμιων ροών φοροαποφυγής και φοροδιαφυγής (Ferwerda et al, 2020).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον από την άποψη αυτή είναι οι καταστροφές απορρήτου που συμβαίνουν όταν διαρρέουν δεδομένα από τα αρχεία νομικών εταιρειών που δραστηριοποιούνται σε φορολογικούς παραδείσους, παρέχοντας πληθώρα πληροφοριών για δίκτυα φοροδιαφυγής. Ωστόσο, παρά την αντικειμενική τους αξία, τέτοιες πληροφορίες δεν είναι εύκολα αξιοποιήσιμες λόγω της εξαιρετικής πολυπλοκότητας των ροών των δραστηριοτήτων και του πολύ μεγάλου αριθμού των εμπλεκόμενων φορέων και προσώπων. Αυτές οι δυσκολίες παρέχουν έναν επιπλέον λόγο για να εκτιμηθεί η πιθανή συμβολή της υπολογιστικής κοινωνικής επιστήμης στην ανάλυση ενός τόσο μεγάλου, διαφορετικού και αόριστου όγκου δεδομένων.

Μεταξύ τέτοιων διαρροών δεδομένων, μία από τις μεγαλύτερες και πιο σημαντικές μέχρι στιγμής ήταν αυτή των λεγόμενων «Panama papers» το 2016, που προήλθε από παραβίαση του απορρήτου της δικηγορικής εταιρείας Mossack Fonseca με έδρα τον Παναμά – ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα του ρόλου και της σημασίας των εταιρειών προηγμένων επιχειρηματικών υπηρεσιών για τη διευκόλυνση της φοροδιαφυγής, αλλά και ως πιθανή πύλη πληροφόρησης για την αποκάλυψη της δομής και της λειτουργίας της (Poon et al, 2019).

3.2.3. Παράγοντες που επηρεάζουν την φοροδιαφυγή

Τις τελευταίες δεκαετίες, η φοροδιαφυγή είχε αποκτήσει μεγάλο ενδιαφέρον για τους ερευνητές. Στους τομείς της λογιστικής και των χρηματοοικονομικών, μια εκτεταμένη έρευνα έχει εξετάσει την επιρροή διάφορων παραγόντων εταιρικής διακυβέρνησης (δηλαδή το μέγεθος διοικητικού συμβουλίου, η ανεξαρτησία του διοικητικού συμβουλίου, η ποικιλομορφία του, ο δυαδικός ρόλος του διευθύνοντος συμβούλου (CEO), η δομή ιδιοκτησίας, κ.λπ.) στο επίπεδο βιωσιμότητας (και την εταιρική κοινωνική ευθύνη (CSR) (Lanis & Richardson, 2018) σχετικά με τις πρακτικές εταιρικού φορολογικού σχεδιασμού.

Το οικονομικό, νομικό και θεσμικό περιβάλλον μιας χώρας μπορεί να επηρεάσει τις πρακτικές φοροδιαφυγής. Ωστόσο, η βιβλιογραφία παρέχει ελάχιστα εμπειρικά στοιχεία σχετικά με τη σχέση μεταξύ της θεσμικής θεωρίας και της συμπεριφοράς φοροδιαφυγής σε ένα διεθνές περιβάλλον. Για παράδειγμα, οι Alon και Hageman (2013) εξετάζουν τη σχέση μεταξύ θεσμικών παραγόντων, όπως η διαφθορά και η εμπιστοσύνη και η φορολογική συμμόρφωση, σε μεταβατικές οικονομίες. Οι Lin et al. (2017) διερευνούν τον αντίκτυπο των περιφερειακών θεσμών, επίσημων και ανεπίσημων, στη σχέση μεταξύ της ΕΚΕ και της φοροαποφυγής.

Περαιτέρω, ο Zeng (2018) εξετάζει τον τρόπο με τον οποίο η αλληλεπίδραση της ΕΚΕ και της θεσμικής συνεργασίας επηρεάζει τη φοροαποφυγή. Επιπλέον, οι Yamen et al. (2018) διερεύνησαν τον αντίκτυπο της ποιότητας διακυβέρνησης στα επίπεδα φοροδιαφυγής σε παλαιότερα και νεότερα κράτη μέλη της ΕΕ. Μια πρόσφατη μελέτη των Ermasova et al. (2019) διερευνά τη σχέση μεταξύ της εθνικής κουλτούρας και της φοροδιαφυγής στις ΗΠΑ και τη Γερμανία.

Ειδικότερα, ο Bruno (2019) εξετάζει τη σχέση μεταξύ της φορολογικής επιβολής, της φοροδιαφυγής και του φορολογικού ηθικού στις μεταβατικές οικονομίες. Δεδομένου ότι οι θεσμικοί μηχανισμοί διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη μείωση της φοροδιαφυγής, πολύ λίγη έρευνα διερευνά τον αντίκτυπο της θεσμικής υποδομής στη φοροδιαφυγή. Ακολουθώντας τους Alon και Hageman (2013), οι Lin et al. (2017) υποστηρίζουν ότι είναι σημαντικό να λαμβάνεται υπόψη η θεσμική κατάσταση κατά την κατανόηση της συμπεριφοράς φοροδιαφυγής.

Μια περαιτέρω σειρά μελετών εξετάζει τη φοροδιαφυγή από πολιτισμική σκοπιά και από ηθική άποψη (Culiberg & Bajde, 2014). Αυτές οι μελέτες υπογραμμίζουν τον σημαντικό ρόλο των ηθικών κριτηρίων στη διαμόρφωση της στάσης των ατόμων (δηλαδή των πολιτών, των φορολογουμένων και των καταναλωτών) απέναντι στη φοροδιαφυγή και εντοπίζουν μεμονωμένα προηγούμενα φορολογικής μη συμμόρφωσης. Ωστόσο, λίγες μελέτες έχουν ακόμη εξετάσει τη σχέση μεταξύ ηθικής και φοροδιαφυγής σε ένα θεσμικό πλαίσιο (Torgler, 2005).

Αν και ένας σημαντικός αριθμός μελετών έχει διερευνήσει τον αντίκτυπο των χαρακτηριστικών του εταιρικού συμβουλίου στη φοροδιαφυγή, μόνο ο Jiménez-Angueira (2018) εξετάζει το πώς η αλληλεπίδραση μεταξύ της δομής της εταιρικής διακυβέρνησης και του εξωτερικού περιβάλλοντος παρακολούθησης επηρεάζει τη φοροαποφυγή.

Η επίδραση της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης του 2008 (GFC) στη σχέση μεταξύ των θεσμικών συνθηκών και της φοροδιαφυγής χρήζει επεξήγησης και διευκρίνισης. Η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση του 2008 παρέχει ένα χρήσιμο περιβάλλον με το οποίο μπορεί κανείς να κατανοήσει εάν το επίπεδο της φοροδιαφυγής επηρεάζεται από την οικονομική κρίση.

Χρησιμοποιώντας ένα δείγμα αυστραλιανών εταιρειών, οι Richardson et al. (2015) εξέτασαν εάν ο ΑΕΠ επηρέασε τη συσχέτιση μεταξύ χρηματοοικονομικής δυσχέρειας και φοροαποφυγής, διαπιστώνοντας ότι ο ΑΕΠ επιδείνωσε τη φοροαποφυγή των οικονομικά αναξιοπαθόντων επιχειρήσεων. Συνολικά, η βιβλιογραφία παρέχει λίγα εμπειρικά ευρήματα σχετικά με τη σχέση μεταξύ της θεσμικής δομής και του επιπέδου φοροδιαφυγής και το πώς αυτή η σχέση επηρεάζεται από την αποτελεσματικότητα του εταιρικού συμβουλίου, τους μηχανισμούς προστασίας των επενδυτών, την οικονομική ανάπτυξη και την οικονομική κρίση.

3.2.4 Η σημασία της φορολογικής δικαιοσύνης στην φοροδιαφυγή

Η φορολογική δικαιοσύνη, μια μεταβλητή που κατηγοριοποιείται στην ταξινόμηση των αντιλήψεων και των στάσεων, έχει αποτελέσει μέρος των εκτιμήσεων

στη λήψη αποφάσεων από τους φορολογούμενους. Ένα εννοιολογικό πλαίσιο σχεδιάστηκε από τον Wenzel (2002) με βάση τη βιβλιογραφία για την κοινωνική ψυχολογική δικαιοσύνη και παρείχε τρεις κύριες διαστάσεις της δικαιοσύνης, δηλαδή τη διανεμητική, τη διαδικαστική και την ανταποδοτική δικαιοσύνη. Η αντιληπτή δικαιοσύνη στη διανομή καθιερώθηκε για να επηρεάσει τη φοροδιαφυγή. Με αυτή τη γραμμή σκέψης, διαπιστώθηκε ότι οι φορολογούμενοι που έχουν την αντίληψη ότι η φορολογική τους υποχρέωση είναι μεγαλύτερη από αυτή των άλλων φορολογουμένων, τείνουν να συμμορφώνονται λιγότερο με τις διατάξεις της φορολογικής νομοθεσίας (Kinsey et al., 1991).

Επίσης, η αμοιβαία ανισότητα φαινομενικά υπονομεύει τη συμμόρφωση με τους φορολογικούς νόμους. Εκτός από αυτό, η τάση των φορολογουμένων να συμμορφώνονται είναι υψηλή όταν λαμβάνουν ανταμοιβή με τη μορφή δημόσιων αγαθών και υπηρεσιών που ευθυγραμμίζονται με το αξίωμα της αμοιβαιότητας της Θεωρίας Κοινωνικής Ανταλλαγής. Αυτή η άποψη υποστηρίζεται από πολλές μελέτες που αποκαλύπτουν εμπειρικά στοιχεία σχετικά με τον αντίκτυπο της αντίληψης της δικαιοσύνης του φορολογικού συστήματος στη φορολογική συμμόρφωση των φορολογουμένων. Υποστηρίζεται ότι υπάρχει ένα άδικο φορολογικό σύστημα, σύμφωνα με το οποίο οι φορολογούμενοι αντιλαμβάνονται ότι πληρώνουν υπερβολικά φόρους σε σύγκριση με αυτούς που πληρώνουν οι άλλοι φορολογούμενοι ή με την αξία που απολαμβάνουν τα δημόσια αγαθά και υπηρεσίες που παρέχονται από την κυβέρνηση (Chau & Leung, 2009).

Σύμφωνα με τους Jackson και Milliron (1986), η φορολογική δικαιοσύνη αποτελείται από τουλάχιστον δύο διαφορετικές διαστάσεις και η πρώτη διάσταση φαίνεται να περιλαμβάνει τη δικαιοσύνη της συναλλαγής - τα οφέλη που λαμβάνονται για τον φόρο που δίνεται. Η άλλη διάσταση φαίνεται να περιλαμβάνει την ισότητα της επιβάρυνσης του φορολογούμενου σε σχέση με αυτή των άλλων φορολογουμένων. Οι μελετητές ισχυρίζονται ότι οι φορολογούμενοι συμμορφώνονται λιγότερο με ένα φορολογικό σύστημα εάν αντιλαμβάνονται ότι το φορολογικό σύστημα είναι άδικο ή ότι οι συναλλαγές με τις φορολογικές αρχές είναι άδικες. Επιπλέον, η ίδια η φοροδιαφυγή προωθεί την ανησυχητική αντίληψη περί δικαιοσύνης μεταξύ των φορολογουμένων. Όταν ορισμένοι φορολογούμενοι εμπλέκονται σε πράξη φοροδιαφυγής, οι έντιμοι συνεχίζουν να πληρώνουν τους φόρους τους λόγω της

ισχυρής τους πίστης στην εκπλήρωση της φορολογικής τους υποχρέωσης (Wenzel, 2002).

Ωστόσο, όταν η κυβέρνηση επιβάλλει νέους φόρους ή αυξάνει τους υφιστάμενους, η φορολογική επιβάρυνση των τίμιων φορολογουμένων αυξάνεται, γεγονός που μπορεί να τους αναγκάσει να οδηγήσουν επίσης σε φοροδιαφυγή. Σύμφωνα με τους Farrar et al. (2017), οι προθέσεις συμμόρφωσης με φόρους είναι υψηλότερες όταν η δικαιοσύνη αλληλεπίδρασης είναι υψηλότερη.

Η γενική πεποίθηση από τους φορολογούμενους και τους φορολογικούς διαχειριστές είναι ότι η αυξανόμενη δυσαρέσκεια για το δίκαιο του φορολογικού συστήματος είναι η θεμελιώδης αιτία του συνεχώς αυξανόμενου επιπέδου φοροδιαφυγής. Ο Richardson (2006) εξέτασε με παρόμοιο τρόπο τη σχέση μεταξύ δικαιοσύνης και της φοροδιαφυγής. Βρήκε ότι η σχέση είναι αντίστροφη, πράγμα που σημαίνει ότι όσο υψηλότερο είναι το επίπεδο δικαιοσύνης, τόσο χαμηλότερο είναι το επίπεδο φοροδιαφυγής.

3.3 Βιβλιογραφική επισκόπηση επικεντρωμένη στην έννοια της φοροαποφυγής

3.3.1 Διασαφηνίσεις σχετικά με την έννοια της φοροαποφυγής

Οι Hanlon και Heitzman (2009) ορίζουν τη φοροαποφυγή ως τη μείωση του φόρου ανά νομισματική μονάδα του λογιστικού κέρδους προ φόρων. Η φοροδιαφυγή, αντίθετα, ορίζεται ως η μεταφορά αξίας από την κυβέρνηση στους μετόχους (Desai & Dharmarala, 2009). Η διαφορά μεταξύ φορολογητέου εισοδήματος και λογιστικού εισοδήματος επηρεάζεται από πολλούς διαφορετικούς παράγοντες σε δύο κύρια συστήματα: τα χρηματοοικονομικά λογιστικά πρότυπα και τους φορολογικούς κανόνες.

Τα πρότυπα χρηματοοικονομικής λογιστικής συμμορφώνονται με ορισμένες θεμελιώδεις αρχές που ορίζονται από τις GAAP (Γενικά Αποδεκτές Λογιστικές Αρχές), οι οποίες βοηθούν στην περιγραφή των χρηματοοικονομικών συναλλαγών και στην παροχή χρήσιμων πληροφοριών για τα ενδιαφερόμενα μέρη. Οι φορολογικοί κανόνες, ωστόσο, καθορίζονται από πολιτικές συνθήκες, καθώς οι νομοθέτες θεσπίζουν φορολογικούς νόμους για να αυξήσουν το εισόδημα του κράτους από φόρους, ενθαρρύνοντας ή αποθαρρύνοντας ορισμένες δραστηριότητες στην οικονομία.

Πολλές μελέτες έχουν διερευνήσει γιατί ορισμένες επιχειρήσεις αποφεύγουν τους φόρους περισσότερο από άλλες. Οι ερευνητές προσεγγίζουν αυτό το ερώτημα από διαφορετικές οπτικές γωνίες. Για παράδειγμα, ορισμένα επιχειρήματα βασίζονται σε επιχειρησιακά χαρακτηριστικά, το πεδίο δραστηριοτήτων, το μέγεθος ή την ηλικία της επιχείρησης. Άλλοι το εξηγούν με βάση τη δομή ιδιοκτησίας και τα οργανωτικά χαρακτηριστικά (Graham & Tucker, 2005).

Η αύξηση της φοροαποφυγής οδηγεί σε δύο αντιλήψεις για τις συνέπειες τέτοιων ενεργειών: πρώτον, η φοροαποφυγή ερμηνεύεται ως αύξηση άλλων φορολογικών κινήτρων. Δεύτερον, περιλαμβάνει κόστος αντιπροσωπείας, το οποίο οι διευθυντές μπορούν να χρησιμοποιήσουν ως εργαλείο για να καλύψουν την ευκαιριακή συμπεριφορά. Στην πρώτη προοπτική, σύμφωνα με τους Graham και Tucker (2005), η αποφυγή φόρων είναι η πράξη της εκμετάλλευσης φορολογικών κινήτρων, όπως η χρήση του χρέους.

Αυτή η άποψη υποδηλώνει ότι η φοροαποφυγή μπορεί να είναι μια εναλλακτική λύση για τον εξωτερικό δανεισμό, επομένως θα πρέπει να έχει αρνητική σχέση με το κόστος του χρέους και αυτή η σχέση μπορεί να είναι ισχυρότερη με υψηλότερο επίπεδο θεσμικής ιδιοκτησίας (Lim, 2009). Η δεύτερη προοπτική δίνει έμφαση στη συσχέτιση μεταξύ φοροαποφυγής και κόστους αντιπροσωπείας και η φοροαποφυγή μπορεί να αποτελέσει κάλυψη για ενέργειες που εκτρέπουν τα πραγματικά κέρδη στους διευθυντές.

Η φοροαποφυγή είναι η πράξη κατά την οποία οι επιχειρήσεις επωφελούνται από νομικές διατάξεις για να ελαχιστοποιήσουν το ποσό του φόρου που καταβάλλεται, ενώ η φοροδιαφυγή περιλαμβάνει την παροχή ψευδών πληροφοριών για τον περιορισμό του ποσού του φόρου που καταβάλλεται (Sandmo, 2005). Επειδή η

φοροδιαφυγή είναι παράνομη, οι φορολογούμενοι που προσπαθούν να αποφύγουν τους φόρους με αυτόν τον τρόπο ανησυχούν για το ενδεχόμενο να αποκαλυφθούν οι πράξεις τους. Η φοροαποφυγή, αντίθετα, είναι μια νομικά επικυρωμένη δραστηριότητα, η οποία χρησιμοποιεί φορολογικές διατάξεις για τη μείωση της φορολογικής τους υποχρέωσης μετατρέποντας το εισόδημα από εργασία σε εισόδημα κεφαλαίου για να επωφεληθούν από χαμηλότερους φορολογικούς συντελεστές.

3.3.2 Φοροαποφυγή και Φορολογικός Κίνδυνος

Μελέτες σχετικά με τη συσχέτιση μεταξύ φοροαποφυγής και φορολογικού κινδύνου υποδηλώνουν κυρίως ότι η επένδυση στη φοροαποφυγή αυξάνει τον εταιρικό φορολογικό κίνδυνο. Οι Dyreng et al. (2010) δήλωσαν ότι η φοροαποφυγή είναι οτιδήποτε μειώνει τους φόρους της επιχείρησης σε σχέση με το προ φόρων εισόδημά της. Επιπλέον, οι Hanlon και Heitzman (2009) δήλωσαν ότι η φοροαποφυγή θεωρείται ως μια συνέχεια δραστηριοτήτων για τη μείωση της φορολογικής υποχρέωσης.

Είναι δύσκολο να διατηρηθεί η στρατηγική φοροαποφυγής που εφαρμόζεται επί του παρόντος από τις εταιρείες στο μέλλον. Επιπλέον, δείχνει ότι ο χαμηλός φορολογικός συντελεστής λόγω φοροαποφυγής θα αντιστραφεί σε υψηλό φορολογικό συντελεστή στο μέλλον επειδή είναι μια προσωρινή επένδυση που επενδύει στη μείωση του φορολογικού κόστους, η οποία είναι μία από τις πολλές επενδυτικές εναλλακτικές που ενέχουν κίνδυνο.

Οι Hasan et al. (2014) πρότειναν ότι υπάρχει σημαντική θετική συσχέτιση μεταξύ του επιπέδου φοροαποφυγής των επιχειρήσεων και της διαφοράς εταιρικού τραπεζικού δανείου. Οι Shevlin et al. (2020) παρείχαν στοιχεία ότι υπάρχει σημαντική αρνητική συσχέτιση μεταξύ του πραγματικού εταιρικού φορολογικού συντελεστή και του κόστους του χρέους. Οι υπάρχουσες μελέτες σχετικά με τη φοροαποφυγή ανέλυσαν κυρίως τη συσχέτιση μεταξύ φοροαποφυγής και εταιρικών χαρακτηριστικών ή τη συσχέτιση μεταξύ φοροαποφυγής και φορολογικού κινδύνου.

Οι Kang και Ko (2014) δήλωσαν ότι υπάρχει σημαντική αρνητική σχέση μεταξύ της φοροαποφυγής και της εταιρικής αξίας εξετάζοντας τον ρόλο της εταιρικής

διακυβέρνησης. Επιπλέον, ο Kang (2018) δοκίμασε την επίδραση της φοροαποφυγής και του φορολογικού κινδύνου σύμφωνα με τη φορολογική στρατηγική μιας εταιρείας στο κόστος του ενσωματωμένου κεφαλαίου. Προέβλεπαν ότι, για ομάδες με υψηλά επίπεδα φοροαποφυγής, το κόστος κεφαλαίου αυξάνεται όταν αυξάνεται το επίπεδο φοροαποφυγής και για ομάδες με χαμηλά επίπεδα φοροαποφυγής, το κόστος κεφαλαίου μειώνεται όταν το επίπεδο της φοροαποφυγής αυξάνεται.

Οι Kim et al. (2020) δοκίμασαν την επίδραση της φοροαποφυγής στη συσχέτιση μεταξύ της φήμης της εταιρείας και του σιωπηρού κόστους κεφαλαίου σε κορεατικές εταιρείες από το 2003 έως το 2016. και ανέφεραν ότι μια σημαντική αρνητική συσχέτιση μεταξύ της φήμης της εταιρείας και του τεκμαρτού κόστους κεφαλαίου δεν βρέθηκε σε μια ομάδα που ήταν επιρρεπής στη φοροαποφυγή.

Όπως περιγράφηκε παραπάνω, οι υπάρχουσες μελέτες υποδηλώνουν κυρίως ότι οι επενδύσεις στη φοροαποφυγή αυξάνουν τον φορολογικό κίνδυνο των εταιρειών. Οι υπάρχουσες μελέτες παρέχουν τρεις κύριους λόγους για τους οποίους η φοροαποφυγή αυξάνει τον εταιρικό φορολογικό κίνδυνο. Πρώτον, ο λόγος είναι ότι ο χαμηλός φορολογικός συντελεστής λόγω φοροδιαφυγής εταιρειών αυξάνει τη δυνατότητα φορολογικής έρευνας από τις φορολογικές αρχές και αυξάνεται η πιθανότητα πληρωμής υψηλότερων φορολογικών δαπανών λόγω φορολογικών ερευνών και κυρώσεων από τις φορολογικές αρχές στο μέλλον.

Με άλλα λόγια, η μείωση των φορολογικών δαπανών λόγω φοροαποφυγής συνεπάγεται πρόσθετο εταιρικό κίνδυνο. Οι υπάρχουσες μελέτες δείχνουν ότι ο δεύτερος λόγος είναι ότι οι εταιρείες μειώνουν το φορολογικό κόστος αποφεύγοντας τους φόρους με προσωρινό τρόπο που δεν μπορούν πλέον να χρησιμοποιηθούν στο μέλλον (Guenther et al., 2016). Δεδομένου ότι ο φορολογικός συντελεστής που μειώνεται από αυτήν τη φορολογική στρατηγική δεν μπορεί να διατηρηθεί συνεχώς στο μέλλον, αυτή η φοροαποφυγή συνεπάγεται μεγαλύτερο κίνδυνο από την πλευρά της εταιρείας.

Τρίτον, οι υπάρχουσες μελέτες υποστηρίζουν ότι η φοροαποφυγή αυξάνει τον φορολογικό κίνδυνο επειδή ο χαμηλός φορολογικός συντελεστής μιας επιχείρησης δείχνει ότι η επιχείρηση επενδύει σε μια εναλλακτική επένδυση υψηλού κινδύνου. Τέλος, η φοροαποφυγή μπορεί να επιφέρει κόστη αντιπροσωπείας και να μειώσει την

εταιρική διαφάνεια, η οποία μπορεί επίσης να επιφέρει αβεβαιότητα στις μελλοντικές ταμειακές ροές μιας εταιρείας.

Επιπλέον, οι Guenther et al. (2016) παρουσίασαν τη μεταβλητότητα των πραγματικών εταιρικών φορολογικών συντελεστών ως μέτρο του εταιρικού κινδύνου και επαλήθευσαν τη συσχέτιση μεταξύ φορολογικής στρατηγικής και εταιρικού κινδύνου. Ωστόσο, οι Guenther et al. (2016) δεν βρήκαν στοιχεία που να αποδεικνύουν ότι, αντίθετα με τις προσδοκίες, υπάρχει σημαντική συσχέτιση μεταξύ της εταιρικής φοροαποφυγής και του εταιρικού κινδύνου.

Οι Dyreng et al. (2010) υποστήριξαν ότι οι χαμηλοί πραγματικοί εταιρικοί φορολογικοί συντελεστές δεν σχετίζονται με τον εταιρικό κίνδυνο, επειδή οι χαμηλοί πραγματικοί συντελεστές εταιρικού φόρου υποδεικνύουν την ικανότητα της εταιρείας να επενδύει σε προνομιούχες φορολογικές επενδύσεις, όπως δημοτικά ταμεία, χωρίς περιορισμούς IRS ή άλλα. Με άλλα λόγια, είναι κυρίαρχη η ιδέα, σύμφωνα με την οποία ο τρέχων χαμηλός πραγματικός εταιρικός φορολογικός συντελεστής λόγω της στρατηγικής εταιρικής φοροαποφυγής δεν θα αντιστραφεί σε υψηλότερο φορολογικό συντελεστή στο μέλλον, ούτε θα αυξήσει την αβεβαιότητα για το πραγματικό μελλοντικό ποσό φόρου.

Με άλλα λόγια, οι εταιρείες μπορούν να θεσπίσουν μια βιώσιμη στρατηγική φοροαποφυγής ανάλογα με το περιβάλλον ή τα χαρακτηριστικά τους. Υποστηρίζουν οι εν λόγω ερευνητές ότι, για το λόγο αυτό, ένας χαμηλός πραγματικός εταιρικός φορολογικός συντελεστής δεν αντιπροσωπεύει μια επικίνδυνη επένδυση, ούτε αυξάνει την αβεβαιότητα σχετικά με τις μελλοντικές ταμειακές ροές μιας οικονομικής οντότητας.

3.3.3. Η σημασία της ποιοτικής πληροφόρησης σχετικά με τις οικονομικές καταστάσεις των εταιριών στην φοροαποφυγή

Η φοροαποφυγή συμβαίνει όταν ο φορολογούμενος οργανώνει όλα τα θέματα που σχετίζονται με τη φορολογία με συγκεκριμένο τρόπο και με στόχο να εκμεταλλευτεί την αδυναμία ή την ασάφεια του φορολογικού νόμου (United Nations,

2011). Έτσι, η φοροαποφυγή δεν είναι μια δραστηριότητα που παραβιάζει τους νομικούς κανόνες, αλλά αντ' αυτού έχει αρνητικές χροιές στα μάτια της φορολογικής αρχής, επειδή έχει ως αποτέλεσμα τη μείωση των κρατικών εσόδων που προέρχονται από τη φορολογία. Επομένως, η φοροαποφυγή σχετίζεται τόσο με τα πλεονεκτήματα όσο και με τα μειονεκτήματα της σχέσης μεταξύ του φορολογούμενου και της κυβέρνησης.

Τα σχήματα και οι μέθοδοι φοροαποφυγής ποικίλλουν. Ορισμένες από αυτές περιλαμβάνουν τη δημιουργία εικονικών συναλλαγών, τη διεύρυνση δανείων, τη χρήση διαδικασιών απόσβεσης παγίων στοιχείων, την κατάχρηση φορολογικών διευκολύνσεων και τη διενέργεια τιμολόγησης μεταβίβασης. Όλα αυτά τα συστήματα περιλαμβάνουν τη χρήση των νομικών κενών που υπάρχουν.

Στην ανάπτυξή της, η φοροαποφυγή μπορεί να μετρηθεί μαθηματικά, χρησιμοποιώντας το Effective Tax Rates (ETR), το Cash Effective Tax Rates (CashETR) και την λογιστική διαφορά φόρου (BTD). Αυτές είναι από τις πιο κοινές μετρήσεις που χρησιμοποιούνται για την ανάλυση του επιπέδου της φοροαποφυγής. Αυτές οι μετρήσεις της φοροαποφυγής έχουν χρησιμοποιηθεί εκτενώς στην προηγούμενη βιβλιογραφία (Nguyen, 2020). Το ETR χρησιμοποιείται επίσης ευρέως για τον υπολογισμό της φορολογικής επιβάρυνσης των εταιρειών και του επιθετικού φορολογικού σχεδιασμού (Jaffar et al., 2021).

Η φοροαποφυγή περιγράφεται ως μια δραστηριότητα φορολογικού σχεδιασμού που έχει σχεδιαστεί για να επιφέρει μείωση των φόρων. Όταν η φοροαποφυγή πραγματοποιείται από μια εταιρεία, θα έχει αντίκτυπο στην λειτουργία αυτής της εταιρείας. Εάν εφαρμόζεται φοροαποφυγή, η φορολογούμενη εταιρεία εκμεταλλεύεται τα κενά στους φορολογικούς κανονισμούς για να αποφύγει υποχρεώσεις που θα μπορούσαν να την επιβαρύνουν, πράγμα που σημαίνει ότι το ποσό του οφειλόμενου φόρου είναι χαμηλότερο και τα κέρδη για τους μετόχους αυξάνονται. Αν και η φοροαποφυγή είναι επιτρεπτή στα μάτια του νόμου, εντούτοις είναι επιζήμια για το κράτος, διότι προκαλεί μείωση των εσόδων που προέρχονται από τη φορολογία (Choi, 2021).

Σε μια μελέτη που πραγματοποιήθηκε από τους Chen et al. (2014), υπογραμμίστηκε ότι η ενασχόληση με την φοροαποφυγή απαιτεί από την εταιρεία να

κάνει μια θυσία όσον αφορά την αύξηση του κόστους αντιπροσωπείας και τη μείωση της αξίας της εταιρείας, κάτι που θεωρείται επίσης ως χαρακτηριστικό της ίδιας της φοροαποφυγής (Choi, 2021). Ο ισχυρισμός ότι οι δραστηριότητες φοροαποφυγής προκαλούν αύξηση στο κόστος αντιπροσώπευσης επιβεβαιώνεται από την έρευνα των Desai και Dharmapala (2005) οι οποίοι απέδειξαν ότι ο σχεδιασμός συμμετοχής σε φοροαποφυγή είναι μια επανάληψη της πρακτικής της θεωρίας αντιπροσώπων, όπου οι μέτοχοι απαιτούν από τη διοίκηση να εγγυηθεί μόνους για νόμιμες μειώσεις που σχετίζονται με τις φορολογικές υποχρεώσεις της εταιρείας τους.

Η έρευνα του Nguyen (2020) επικεντρώθηκε σε εταιρείες που εφαρμόζουν σε σημαντικό βαθμό μεθόδους φοροαποφυγής και έδειξε μια αρνητική σχέση αιτιότητας μεταξύ φοροαποφυγής και ποιοτικής πληροφόρησης περί των χρηματοοικονομικών καταστάσεων, καθώς η διοίκηση των εταιρειών που εμπλέκονται σε φοροαποφυγή τείνει να μειώνει την αναγνωσιμότητα με στόχο τη μείωση του κινδύνου ότι η στρατηγική φοροαποφυγή θα εντοπιστεί. Μελέτες υποδεικνύουν ότι η φορολογική αρχή αποκτά πληροφορίες στις φορολογικές γνωστοποιήσεις, δημιουργώντας ένα συμβιβασμό για τους διευθυντές σχετικά με το εάν θα παρέχουν χρήσιμες πληροφορίες για αποφάσεις στους ενδιαφερόμενους ή θα αποκρύψουν πληροφορίες από τη φορολογική αρχή.

Εν τω μεταξύ, οι Inger et al. (2018) ερεύνησαν αυτόν τον συμβιβασμό εξετάζοντας την αναγνωσιμότητα των φορολογικών υποσημειώσεων. Βρήκαν μια θετική συσχέτιση μεταξύ της φοροαποφυγής και της αναγνωσιμότητας των φορολογικών υποσημειώσεων για εταιρείες με φοροαποφυγή, σύμφωνα με τους διευθυντές που υπογράμμισαν την καλή απόδοση με τη μορφή εξοικονόμησης φόρων με απλές γνωστοποιήσεις.

Αντίθετα, βρήκαν μια αρνητική συσχέτιση μεταξύ της φοροαποφυγής και της αναγνωσιμότητας των φορολογικών υποσημειώσεων για επιχειρήσεις με επίπεδα φοροαποφυγής πάνω από το μέσο όρο, σε συμφωνία με τους διαχειριστές που αποκρύπτουν τη φοροαποφυγή. Οι φορολογικές υποσημειώσεις αποτελούν μέρος των οικονομικών καταστάσεων που μελετώνται προσεκτικά επειδή θεωρούνται η καλύτερη γενική πηγή πληροφοριών σχετικά με τις εταιρικές δραστηριότητες που σχετίζονται με τη φορολογία (Inger et al., 2018).

Οι Balakrishnan et al. (2019) δήλωσαν ότι οι εταιρείες αντιμετωπίζουν μια αντιστάθμιση μεταξύ φορολογικών πλεονεκτημάτων και οικονομικής διαφάνειας όταν αποφασίζουν πόσο επιθετικές θα είναι με τον φορολογικό τους σχεδιασμό. Στην ίδια μελέτη, οι Balakrishnan et al. (2019) χρησιμοποίησαν δεδομένα στην ενότητα ανάλυσης και συζήτησης των χρηματοοικονομικών καταστάσεων μιας εταιρείας, επειδή αυτή η ενότητα πιστεύεται ότι περιέχει περίπλοκες γνωστοποιήσεις που σχετίζονται με τη φορολογία εταιρειών.

Σε αντίθεση με τα ερευνητικά αποτελέσματα που έχουν περιγραφεί παραπάνω, η έρευνα των Beuselinck et al. (2018) βρήκε μια αρνητική σχέση μεταξύ της ποιοτικής πληροφόρησης περί των χρηματοοικονομικών καταστάσεων και της φορολογικής επιθετικότητας. Υποστηρίζουν ότι η διοίκηση προτιμά να χρησιμοποιεί την πολυπλοκότητα της χρηματοοικονομικής αναφοράς για να συγκαλύψει τις πληροφορίες που αναφέρονται μόνο όταν τα οφέλη των επιθετικών φορολογικών πολιτικών υπερτερούν των απαιτούμενων δαπανών

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

4.1 Σκοπός και στόχοι της έρευνας

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι η διερεύνηση των απόψεων των ατόμων που συμμετείχαν σε αυτήν σχετικά με την φοροδιαφυγή, την φοροαποφυγή και την παραοικονομία και τις αιτίες που είναι σημαντικές και δημιουργούν τα φαινόμενα αυτά. Για τον σκοπό αυτό διατυπώνονται τα παρακάτω ερευνητικά ερωτήματα

4.2 Τα ερευνητικά ερωτήματα της έρευνας

Τα ερευνητικά ερωτήματα της έρευνας είναι τα εξής

1. Ποιες είναι οι γνώσεις και τις εμπειρίες των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα σχετικά με την φοροδιαφυγή;
2. Ποιες είναι οι αιτίες σύμφωνα με τις απόψεις των ατόμων του δείγματος σχετικά με την φοροδιαφυγή και την φοροαποφυγή;
3. Ποιες είναι οι αιτίες σύμφωνα με τις απόψεις των ατόμων του δείγματος σχετικά με την παραοικονομία;
4. Ποια είναι η ηθική διάσταση της φοροδιαφυγής σύμφωνα με τις απόψεις των ατόμων του δείγματος;
5. Επηρεάζουν οι δημογραφικοί παράγοντες τον τρόπο απάντησης των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα;

4.3 Το ερωτηματολόγιο και το δείγμα της έρευνας

Το ερωτηματολόγιο της έρευνας αποτελείται από συνολικά 54 ερωτήσεις που είναι χωρισμένες σε πέντε τμήματα. Το πρώτο τμήμα του ερωτηματολογίου αποτελούνταν από πέντε ερωτήσεις που διερευνούσαν τις γενικές γνώσεις και τις εμπειρίες των ερωτώμενων σχετικά με τα φαινόμενα της φοροδιαφυγής και της φοροαποφυγής. Το δεύτερο τμήμα του ερωτηματολογίου αποτελούνταν από 16 ερωτήσεις, οι οποίες ανά τέσσερις διερευνούσαν τις απόψεις των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα σχετικά με τις αιτίες της Φοροδιαφυγής, της εισφοροδιαφυγής και της φοροαποφυγής. Το τρίτο τμήμα του ερωτηματολογίου αποτελούνταν από 10 ερωτήσεις, οι οποίες διερευνούσαν τις απόψεις των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα σχετικά με τις αιτίες της παραοικονομίας. Το τέταρτο τμήμα του ερωτηματολογίου αποτελούνταν από 18 ερωτήσεις- προτάσεις, σχετικά με την ηθική διάσταση της φοροδιαφυγής με τις οποίες τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα έπρεπε να εκφράσουν τον βαθμό διαφωνίας ή συμφωνίας τους και το πέμπτο και τελευταίο τμήμα του ερωτηματολογίου αποτελούνταν από 5 ερωτήσεις-, σχετικά με τα δημογραφικά στοιχεία των ατόμων του δείγματος.

Εξάλλου, η αξιοπιστία του ερωτηματολογίου ήταν ικανοποιητική, καθώς η τιμή του α του Cronbach, για τις ερωτήσεις στις οποίες οι ερωτώμενοι απαντούσαν με την χρήση μιας κοινής κλίμακας Likert 5 επιπέδων, διαμορφώθηκε σε ικανοποιητικά επίπεδα, όπως φαίνεται στον πίνακα που ακολουθεί.

Πίνακας 1. Η αξιοπιστία του ερωτηματολογίου

Τμήμα Ερωτηματολογίου	Αριθμός Ερωτήσεων	Τιμή α του Cronbach
Τμήματα Α, Β και Γ	30	0,790
Τμήμα Α	4	0,721
Τμήμα Β	16	0,762
Τμήμα Β1	4	0,702

Τμήμα Β2	4	0,667
Τμήμα Β3	4	0,725
Τμήμα Β4	4	0,750
Τμήμα Γ	10	0,710
Τμήμα Δ	18	0,875

Τέλος, σημειώνεται ότι το ερωτηματολόγιο σχεδιάστηκε μέσω google forms και διανεμήθηκε ηλεκτρονικά σε 150 άτομα, τα οποία επιλέχτηκαν με βάση την δειγματοληψία ευκολίας από το ευρύτερο κοινωνικό και οικογενειακό περιβάλλον του γράφοντος, εκ των οποίων απάντησαν τα 120, διαμορφώνοντας τον βαθμό ανταποκρισιμότητας στο 80%. Σημειώνεται ότι η μέθοδος δειγματοληψίας που επιλέχτηκε ήταν η δειγματοληψία ευκολίας και η προσπάθεια για την διατήρηση της αντιπροσωπευτικότητας του στηρίχτηκε στον ερευνητή, ο οποίος ήταν αυτός που καθόριζε τον τελικό παραλήπτη του ερωτηματολογίου.

4.4 Το ερωτηματολόγιο και το δείγμα της έρευνας

Μετά την συλλογή τους, τα δεδομένα, μετά την κατάλληλη κωδικοποίηση τους εισήχθησαν στο στατιστικό πρόγραμμα SPSS v.26. Προκειμένου να παρουσιαστούν με κατάλληλο τρόπο τα αποτελέσματα της περιγραφικής στατιστικής, χρησιμοποιήθηκαν πίνακες και διαγράμματα, τα οποία περιείχαν απόλυτες και σχετικές συχνότητες, αλλά και άλλα μέσα περιγραφικής στατιστικής, όπως η μέση τιμή και η τυπική απόκλιση. Επιπλέον, θα πρέπει να σημειωθεί ότι χρησιμοποιήθηκε μια κλίμακα Likert, που είχε 5 επίπεδα, όπου το 1 συμβόλιζε το «Καθόλου» και το 5 το «Πάρα πολύ» και μια κλίμακα Likert, που είχε 5 επίπεδα, όπου το 1 συμβόλιζε το «Διαφωνώ απόλυτα» και το 5 το «Συμφωνώ απόλυτα».

Επιπλέον, προκειμένου να διερευνηθεί ο βαθμός επηρεασμού των ανεξάρτητων ποσοτικών μεταβλητών- ερωτήσεων του πέμπτου τμήματος του ερωτηματολογίου στον τρόπο απάντησης των ερωτώμενων, έγινε χρήση της μονοπαραγοντικής

ανάλυσης διακύμανσης στις περιπτώσεις που η ανεξάρτητη μεταβλητή είχε πέραν των δυο παραγόντων και του τ-τεστ για ανεξάρτητα δείγματα στις περιπτώσεις που η ανεξάρτητη μεταβλητή είχε ακριβώς δυο παράγοντες. Τέλος, το επίπεδο σημαντικότητας ορίστηκε να είναι το $\alpha=0,05$.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

ΤΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζονται αναλυτικά τα αποτελέσματα της έρευνας με ερωτηματολόγιο που έλαβε χώρα στα πλαίσια της παρούσας εργασίας. Αρχικά παρουσιάζονται τα περιγραφικά αποτελέσματα στις ερωτήσεις του ερωτηματολογίου και στην συνέχεια, γίνεται αναφορά στις στατιστικά σημαντικές διαφορές που εντοπίστηκαν στον τρόπο απάντησης των ερωτώμενων, ανάλογα με τα δημογραφικά τους χαρακτηριστικά.

5.1 Γνώση και εμπειρία σχετικά με τα φαινόμενα της φοροδιαφυγής και της φορο-αποφυγής

Το πρώτο τμήμα του ερωτηματολογίου αποτελούνταν από πέντε ερωτήσεις που διερευνούσαν τις γενικές γνώσεις και τις εμπειρίες των ερωτώμενων σχετικά με τα φαινόμενα της φοροδιαφυγής και της φοροαποφυγής. Η πρώτη από αυτές αναφέρονταν στο κατά πόσο τα άτομα του δείγματος θεωρούν ότι για τις περιπτώσεις φοροδιαφυγής, είναι πιο πιθανή η φοροδιαφυγή στην αγορά προϊόντος ή υπηρεσίας. Όπως προέκυψε από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία παρουσιάζεται με λεπτομέρεια στον πίνακα που ακολουθεί, πάνω από το 50% του δείγματος θεωρεί τοι η φοροδιαφυγή είναι εξίσου πιθανή κατά την αγορά προϊόντος ή υπηρεσίας, ενώ τα άτομα που θεωρούν είναι είναι πιθανότερο να συμβεί στην αγορά μιας υπηρεσίας είναι σχετικά περισσότερα από αυτά που θεωρούν πιο πιθανή την φοροδιαφυγή κατά την αγορά ενός προϊόντος (τα ποσοστά είναι αντίστοιχα 26,7% και 21,7%).

Πίνακας 2. Από όσα έχετε ακούσει για τις περιπτώσεις φοροδιαφυγής, είναι πιο πιθανή η φοροδιαφυγή στην αγορά προϊόντος ή υπηρεσίας;

Ερώτηση Α1	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Προϊόν	26	21,7
Υπηρεσία	32	26,7
Εξίσου πιθανή	62	51,7
Σύνολο	120	100

Η δεύτερη από αυτές αναφέρονταν στο κατά πόσο τα άτομα του δείγματος θεωρούν ότι συνδέεται το επάγγελμα με την φοροδιαφυγή. Όπως προέκυψε από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία παρουσιάζεται με λεπτομέρεια στον πίνακα που ακολουθεί, το 45,9% του δείγματος θεωρεί ότι αυτό συμβαίνει «πολύ» ή «πάρα πολύ», όταν «καθόλου» ή «λίγο» θεωρεί ότι συμβαίνει το 10,9% των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα.

Πίνακας 3. Από όσα έχετε ακούσει, συνδέεται το επάγγελμα με την φοροδιαφυγή;

Ερώτηση Α2	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Καθόλου	5	4,2
Λίγο	8	6,7
Μέτρια	52	43,3
Πολύ	44	36,7
Πάρα πολύ	11	9,2
Σύνολο	120	100

Η τρίτη από αυτές αναφέρονταν στο κατά πόσο τα άτομα του δείγματος θεωρούν ότι είναι εύκολο για κάποιον που το επιθυμεί, να φοροδιαφύγει. Όπως προέκυψε από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία παρουσιάζεται με λεπτομέρεια στον πίνακα που ακολουθεί, το 60% του δείγματος θεωρεί ότι αυτό

συμβαίνει «πολύ» ή «πάρα πολύ», όταν «λίγο» θεωρεί ότι συμβαίνει το 5% των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα.

Πίνακας 4. Από όσα έχετε ακούσει, είναι εύκολο για κάποιον που το επιθυμεί, να φοροδιαφύγει;

Ερώτηση A3	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Καθόλου	0	0
Λίγο	6	5,0
Μέτρια	42	35,0
Πολύ	62	51,7
Πάρα πολύ	10	8,3
Σύνολο	120	100

Η τέταρτη από αυτές αναφέρονταν στο κατά πόσο τα άτομα του δείγματος θεωρούν ότι ένας ενιαίος φορολογικός συντελεστής θα βοηθούσε στην εξάλειψη της φοροδιαφυγής. Όπως προέκυψε από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία παρουσιάζεται με λεπτομέρεια στον πίνακα που ακολουθεί, το 43,9% του δείγματος θεωρεί ότι αυτό θα βοηθούσε «πολύ» ή «πάρα πολύ», όταν «καθόλου» ή «λίγο» πιστεύει ότι θα βοηθούσε το 12,5% των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα.

Πίνακας 5. Θα βοηθούσε κατά την γνώμη σας ένας ενιαίος φορολογικός συντελεστής στην εξάλειψη της φοροδιαφυγής;

Ερώτηση A4	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Καθόλου	8	6,7
Λίγο	7	5,8
Μέτρια	50	41,7
Πολύ	50	41,7
Πάρα πολύ	5	4,2
Σύνολο	120	100

Η πέμπτη και τελευταία από αυτές αναφέρονταν στο κατά πόσο τα άτομα του δείγματος πιστεύουν ότι η θέσπιση κάποιου αφορολόγητου ορίου θα συντελέσει στην εξάλειψη της φοροδιαφυγής. Το συγκεκριμένο ερώτημα προέκυψε από την ανάγκη διερεύνησης των απόψεων των ερωτώμενων σχετικά με το κατά πόσο ένα πολύ χαμηλό ή ένα πολύ υψηλό αφορολόγητο όριο θα αποτελούσε κίνητρο ή αντικίνητρο για φοροδιαφυγή. Όπως προέκυψε από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία παρουσιάζεται με λεπτομέρεια στον πίνακα που ακολουθεί, το 48,3% του δείγματος θεωρεί ότι αυτό θα βοηθούσε «πολύ» ή «πάρα πολύ», όταν «καθόλου» ή «λίγο» πιστεύει ότι θα βοηθούσε το 15,9% των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα.

Πίνακας 6. Σε συνέχεια της προηγούμενης ερώτησης πιστεύετε ότι η θέσπιση κάποιου αφορολόγητου ορίου θα συντελέσει στην εξάλειψη της φοροδιαφυγής;

Ερώτηση A5	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Καθόλου	5	4,2
Λίγο	14	11,7
Μέτρια	43	35,8
Πολύ	51	42,5
Πάρα πολύ	7	5,8
Σύνολο	120	100

5.2 Αιτίες Φοροδιαφυγής, εισφοροδιαφυγής και φοροαποφυγής

Το δεύτερο τμήμα του ερωτηματολογίου αποτελούνταν από 16 ερωτήσεις, οι οποίες ανά τέσσερις διερευνούσαν τις απόψεις των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα σχετικά με τις αιτίες της Φοροδιαφυγής, της εισφοροδιαφυγής και της φοροαποφυγής και τα αναλυτικά αποτελέσματα παρουσιάζονται στην συνέχεια.

5.2.1 Έλλειψη παιδείας – κουλτούρας

Η πρώτη αιτία ήταν η έλλειψη παιδείας και η απουσία κατάλληλης κουλτούρας και η διερεύνησή της γίνονταν με βάση τις εξής ερωτήσεις. Η πρώτη από αυτές διερευνούσε κατά πόσο τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα πιστεύουν ότι επηρεάζει η φορολογική συνείδηση τη φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή. Όπως προέκυψε από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία παρουσιάζεται με λεπτομέρεια στον πίνακα που ακολουθεί, το 58,3% του δείγματος θεωρεί ότι αυτό επηρεάζει «πολύ» ή «πάρα πολύ», όταν «λίγο» πιστεύει ότι επηρεάζει το 8,3% των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα.

Πίνακας 7. Κατά πόσο πιστεύετε ότι επηρεάζει η φορολογική συνείδηση τη φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή;

Ερώτηση Β1Α	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Καθόλου	0	0
Λίγο	10	8,3
Μέτρια	40	33,3
Πολύ	55	45,8
Πάρα πολύ	15	12,5
Σύνολο	120	100

Η δεύτερη από αυτές διερευνούσε κατά πόσο τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα πιστεύουν ότι επηρεάζει το μορφωτικό επίπεδο και η κουλτούρα των φορολογουμένων τη φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή. Όπως προέκυψε από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία παρουσιάζεται με λεπτομέρεια στον πίνακα που ακολουθεί, το 56,4% του δείγματος θεωρεί ότι αυτό επηρεάζει «πολύ» ή «πάρα πολύ», όταν «καθόλου» ή «λίγο» πιστεύει ότι επηρεάζει το 12,5% των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα.

Πίνακας 8. Κατά πόσο πιστεύετε ότι επηρεάζει το μορφωτικό επίπεδο – η κουλτούρα των φορολογουμένων τη φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή;

Ερώτηση Β1Β	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Καθόλου	6	5,0
Λίγο	9	7,5
Μέτρια	37	30,8
Πολύ	55	45,8
Πάρα πολύ	13	10,8
Σύνολο	120	100

Η τρίτη από αυτές διερευνούσε κατά πόσο τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα πιστεύουν ότι επηρεάζει η επιχειρηματική ηθική τη φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή. Όπως προέκυψε από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία παρουσιάζεται με λεπτομέρεια στον πίνακα που ακολουθεί, το 67,5% του δείγματος θεωρεί ότι αυτό επηρεάζει «πολύ» ή «πάρα πολύ», όταν «λίγο» πιστεύει ότι επηρεάζει το 5,8% των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα.

Πίνακας 9. Κατά πόσο πιστεύετε ότι επηρεάζει η επιχειρηματική ηθική τη φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή των επιχειρήσεων;

Ερώτηση Β1Γ	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Καθόλου	0	0
Λίγο	7	5,8
Μέτρια	32	26,7
Πολύ	64	53,3
Πάρα πολύ	17	14,2
Σύνολο	120	100

Η τέταρτη και τελευταία από αυτές διερευνούσε κατά πόσο τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα πιστεύουν ότι αποτελεί η φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή μέρος της κοινωνικής υπευθυνότητας των επιχειρήσεων. Όπως προέκυψε από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία παρουσιάζεται με λεπτομέρεια στον πίνακα που ακολουθεί, το 79,2% του δείγματος θεωρεί ότι αυτό συμβαίνει «πολύ» ή «πάρα πολύ», όταν «λίγο» πιστεύει ότι συμβαίνει το 4,2% των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα.

Πίνακας 10. Κατά πόσο πιστεύετε ότι αποτελεί η φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή μέρος της κοινωνικής υπευθυνότητας των επιχειρήσεων;

Ερώτηση Β1Δ	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Καθόλου	0	0
Λίγο	5	4,2
Μέτρια	20	16,7
Πολύ	78	65,0
Πάρα πολύ	17	14,2
Σύνολο	120	100

5.2.2 Πολυπλοκότητα νομοθεσίας

Η δεύτερη αιτία ήταν η πολυπλοκότητα της νομοθεσίας και η διερεύνησή της γίνονταν με βάση τις εξής ερωτήσεις. Η πρώτη από αυτές διερευνούσε κατά πόσο τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα πιστεύουν ότι επηρεάζουν οι συχνές αλλαγές του νομοθετικού πλαισίου τη φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή. Όπως προέκυψε από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία παρουσιάζεται με λεπτομέρεια στον πίνακα που ακολουθεί, το 64,2% του δείγματος θεωρεί ότι αυτές επηρεάζουν «πολύ» ή «πάρα πολύ», όταν «λίγο» πιστεύει ότι επηρεάζουν το 5,8% των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα.

Πίνακας 11. Κατά πόσο πιστεύετε ότι επηρεάζουν οι συχνές αλλαγές του νομοθετικού πλαισίου τη φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή;

Ερώτηση B2A	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Καθόλου	0	0
Λίγο	7	5,8
Μέτρια	36	30,0
Πολύ	62	51,7
Πάρα πολύ	15	12,5
Σύνολο	120	100

Η δεύτερη από αυτές διερευνούσε κατά πόσο τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα πιστεύουν ότι βοηθούν τη φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή τα παράθυρα/κενά των νόμων. Όπως προέκυψε από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία παρουσιάζεται με λεπτομέρεια στον πίνακα που ακολουθεί, το 75,9% του δείγματος θεωρεί ότι αυτές βοηθούν «πολύ» ή «πάρα πολύ», όταν «μέτρια» πιστεύει ότι βοηθούν το 24,2% των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα.

Πίνακας 12. Κατά πόσο πιστεύετε ότι βοηθούν τη φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή τα παράθυρα/κενά των νόμων;

Ερώτηση B2B	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Καθόλου	0	0
Λίγο	0	0
Μέτρια	29	24,2
Πολύ	62	51,7
Πάρα πολύ	29	24,2
Σύνολο	120	100

Η τρίτη από αυτές διερευνούσε κατά πόσο τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα πιστεύουν ότι επηρεάζει η άγνοια των εγκυκλίων τη φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή. Όπως προέκυψε από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία παρουσιάζεται με λεπτομέρεια στον πίνακα που ακολουθεί, το 54,2% του δείγματος θεωρεί ότι αυτή επηρεάζει «πολύ» ή «πάρα πολύ», όταν «λίγο» πιστεύει ότι επηρεάζει το 11,7% των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα.

Πίνακας 13. Κατά πόσο πιστεύετε ότι επηρεάζει η άγνοια των εγκυκλίων τη φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή;

Ερώτηση Β2Γ	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Καθόλου	0	0
Λίγο	14	11,7
Μέτρια	41	34,2
Πολύ	53	44,2
Πάρα πολύ	12	10,0
Σύνολο	120	100

Η τέταρτη και τελευταία από αυτές διερευνούσε κατά πόσο τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα πιστεύουν ότι επηρεάζει η γραφειοκρατία τη φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή. Όπως προέκυψε από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία παρουσιάζεται με λεπτομέρεια στον πίνακα που ακολουθεί, το 60,8% του δείγματος θεωρεί ότι αυτή επηρεάζει «πολύ» ή «πάρα πολύ», όταν «λίγο» πιστεύει ότι επηρεάζει το 5,8% των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα.

Πίνακας 14. Κατά πόσο πιστεύετε ότι επηρεάζει η γραφειοκρατία τη φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή;

Ερώτηση Β2Δ	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Καθόλου	0	0
Λίγο	7	5,8

Μέτρια	40	33,3
Πολύ	54	45,0
Πάρα πολύ	19	15,8
Σύνολο	120	100

5.2.3 Ατιμωρησία

Η τρίτη αιτία ήταν η ατιμωρησία και η διερεύνησή της γίνονταν με βάση τις εξής ερωτήσεις. Η πρώτη από αυτές διερευνούσε κατά πόσο τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα πιστεύουν ότι βοηθά η παραγραφή προστίμων το φαινόμενο της φοροδιαφυγής – φοροαποφυγής. Όπως προέκυψε από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία παρουσιάζεται με λεπτομέρεια στον πίνακα που ακολουθεί, το 60% του δείγματος θεωρεί ότι αυτή βοηθά «πολύ» ή «πάρα πολύ», όταν «καθόλου» ή «λίγο» πιστεύει ότι βοηθά το 11,7% των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα.

Πίνακας 15. Κατά πόσο πιστεύετε ότι βοηθά η παραγραφή προστίμων το φαινόμενο της φοροδιαφυγής – φοροαποφυγής;

Ερώτηση Β3Α	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Καθόλου	5	4,2
Λίγο	9	7,5
Μέτρια	34	28,3
Πολύ	49	40,8
Πάρα πολύ	23	19,2
Σύνολο	120	100

Η δεύτερη από αυτές διερευνούσε κατά πόσο τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα πιστεύουν ότι βοηθούν οι ελαφριές ποινές το φαινόμενο της φοροδιαφυγής – φοροαποφυγής. Όπως προέκυψε από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία

παρουσιάζεται με λεπτομέρεια στον πίνακα που ακολουθεί, το 63,3% του δείγματος θεωρεί ότι αυτές βοηθούν «πολύ» ή «πάρα πολύ», όταν «καθόλου» ή «λίγο» πιστεύει ότι βοηθούν το 11,7% των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα.

Πίνακας 16. Κατά πόσο πιστεύετε ότι βοηθούν οι ελαφριές ποινές το φαινόμενο της φορο- διαφυγής – φοροαποφυγής;

Ερώτηση Β3Β	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Καθόλου	5	4,2
Λίγο	9	7,5
Μέτρια	30	25,0
Πολύ	57	47,5
Πάρα πολύ	19	15,8
Σύνολο	120	100

Η τρίτη από αυτές διερευνούσε κατά πόσο τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα πιστεύουν ότι βοηθά η ατιμωρησία στο χρηματισμό των δημοσίων λειτουργιών το φαινόμενο της φοροδιαφυγής – φοροαποφυγής. Όπως προέκυψε από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία παρουσιάζεται με λεπτομέρεια στον πίνακα που ακολουθεί, το 62,5% του δείγματος θεωρεί ότι αυτή βοηθά «πολύ» ή «πάρα πολύ», όταν «λίγο» πιστεύει ότι βοηθά το 6,7% των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα.

Πίνακας 17. Κατά πόσο πιστεύετε ότι βοηθά η ατιμωρησία στο χρηματισμό των δημοσίων λειτουργιών το φαινόμενο της φοροδιαφυγής-φοροαποφυγής;

Ερώτηση Β3Γ	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Καθόλου	0	0
Λίγο	8	6,7
Μέτρια	37	30,8
Πολύ	53	44,2
Πάρα πολύ	22	18,3

Σύνολο	120	100
--------	-----	-----

Η τέταρτη και τελευταία από αυτές διερευνούσε κατά πόσο τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα πιστεύουν ότι η ιδεοληψία των φορολογουμένων ότι δεν πρόκειται να τιμωρηθούν για τα φορολογικά τους παραπτώματα βοηθά το φαινόμενο της φοροδιαφυγής – φοροαποφυγής. Όπως προέκυψε από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία παρουσιάζεται με λεπτομέρεια στον πίνακα που ακολουθεί, το 63,4% του δείγματος θεωρεί ότι αυτή βοηθά «πολύ» ή «πάρα πολύ», όταν «μέτρια» πιστεύει ότι βοηθά το 26,7% των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα.

Πίνακας 18. Κατά πόσο πιστεύετε η ιδεοληψία των φορολογουμένων ότι δεν πρόκειται να τιμωρηθούν για τα φορολογικά τους παραπτώματα βοηθά το φαινόμενο της φοροδιαφυγής – φοροαποφυγής;

Ερώτηση Β3Δ	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Καθόλου	0	0
Λίγο	0	0
Μέτρια	32	26,7
Πολύ	62	51,7
Πάρα πολύ	26	21,7
Σύνολο	120	100

5.2.4 Υπερβολική φορολόγηση

Η τέταρτη και τελευταία αιτία ήταν η υπερβολική φορολόγηση και η διερεύνησή της γίνονταν με βάση τις εξής ερωτήσεις. Η πρώτη από αυτές διερευνούσε κατά πόσο τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα πιστεύουν ότι ενθαρρύνουν οι υψηλοί συντελεστές φορολόγησης τη φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή. Όπως προέκυψε από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία παρουσιάζεται με λεπτομέρεια στον

πίνακα που ακολουθεί, το 73,3% του δείγματος θεωρεί ότι αυτοί ενθαρρύνουν «πολύ» ή «πάρα πολύ», όταν «μέτρια» πιστεύει ότι ενθαρρύνουν το 26,7% των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα.

Πίνακας 19. Κατά πόσο πιστεύετε ότι ενθαρρύνουν οι υψηλοί συντελεστές φορολόγησης τη φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή;

Ερώτηση B4A	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Καθόλου	0	0
Λίγο	0	0
Μέτρια	32	26,7
Πολύ	63	52,5
Πάρα πολύ	25	20,8
Σύνολο	120	100

Η δεύτερη από αυτές διερευνούσε κατά πόσο τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα πιστεύουν ότι ενθαρρύνουν τα υψηλά τεκμήρια τη φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή. Όπως προέκυψε από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία παρουσιάζεται με λεπτομέρεια στον πίνακα που ακολουθεί, το 70,8% του δείγματος θεωρεί ότι αυτοί ενθαρρύνουν «πολύ» ή «πάρα πολύ», όταν «μέτρια» πιστεύει ότι ενθαρρύνουν το 29,2% των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα.

Πίνακας 20. Κατά πόσο πιστεύετε ότι ενθαρρύνουν τα υψηλά τεκμήρια τη φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή;

Ερώτηση B4B	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Καθόλου	0	0
Λίγο	0	0
Μέτρια	35	29,2
Πολύ	61	50,8
Πάρα πολύ	24	20,0

Σύνολο	120	100
--------	-----	-----

Η τρίτη από αυτές διερευνούσε κατά πόσο τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα πιστεύουν ότι ενθαρρύνει η άδικη φορολογική κλίμακα τη φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή. Όπως προέκυψε από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία παρουσιάζεται με λεπτομέρεια στον πίνακα που ακολουθεί, το 71,7% του δείγματος θεωρεί ότι αυτή ενθαρρύνει «πολύ» ή «πάρα πολύ», όταν «λίγο» πιστεύει ότι ενθαρρύνει το 4,2% των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα.

Πίνακας 21. Κατά πόσο πιστεύετε ότι ενθαρρύνει η άδικη φορολογική κλίμακα τη φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή;

Ερώτηση Β4Γ	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Καθόλου	0	0
Λίγο	5	4,2
Μέτρια	29	24,2
Πολύ	62	51,7
Πάρα πολύ	24	20,0
Σύνολο	120	100

Η τέταρτη από αυτές διερευνούσε κατά πόσο τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα πιστεύουν ότι ενθαρρύνει τη φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή των επιχειρήσεων και των ελεύθερων επαγγελματιών, η στοχευμένα υψηλή φορολογία στις συγκεκριμένες ομάδες. Όπως προέκυψε από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία παρουσιάζεται με λεπτομέρεια στον πίνακα που ακολουθεί, το 67,5% του δείγματος θεωρεί ότι αυτή ενθαρρύνει «πολύ» ή «πάρα πολύ», όταν «λίγο» πιστεύει ότι ενθαρρύνει το 5,8% των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα.

Πίνακας 22. Κατά πόσο πιστεύετε ότι ενθαρρύνει τη φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή των επιχειρήσεων και των ελεύθερων επαγγελματιών, η στοχευμένα υψηλή φορολογία στις συγκεκριμένες ομάδες;

Ερώτηση Β4Δ	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Καθόλου	0	0
Λίγο	7	5,8
Μέτρια	32	26,7
Πολύ	64	53,3
Πάρα πολύ	17	14,2
Σύνολο	120	100

5.3 Αιτίες παραοικονομίας

Το τρίτο τμήμα του ερωτηματολογίου αποτελούνταν από 10 ερωτήσεις, οι οποίες διερευνούσαν τις απόψεις των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα σχετικά με τις αιτίες της παραοικονομίας και τα αναλυτικά αποτελέσματα παρουσιάζονται στην συνέχεια. Η πρώτη από αυτές διερευνούσε κατά πόσο τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα θεωρούν την έλλειψη φορολογικής συνείδησης ως αιτία της παραοικονομίας. Όπως προέκυψε από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία παρουσιάζεται με λεπτομέρεια στον πίνακα που ακολουθεί, το 65% του δείγματος θεωρεί ότι αυτό συμβαίνει «πολύ» ή «πάρα πολύ», όταν «λίγο» θεωρεί ότι συμβαίνει το 5,8% των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα.

Πίνακας 23. Θεωρείτε την έλλειψη φορολογικής συνείδησης ως αιτία της παραοικονομίας;

Ερώτηση Γ1	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Καθόλου	0	0
Λίγο	7	5,8

Μέτρια	35	29,2
Πολύ	64	53,3
Πάρα πολύ	14	11,7
Σύνολο	120	100

Η δεύτερη από αυτές διερευνούσε κατά πόσο τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα θεωρούν την κοινωνικής φορολογικής συνείδησης ως αιτία της παραοικονομίας. Όπως προέκυψε από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία παρουσιάζεται με λεπτομέρεια στον πίνακα που ακολουθεί, το 65% του δείγματος θεωρεί ότι αυτό συμβαίνει «πολύ» ή «πάρα πολύ», όταν «λίγο» θεωρεί ότι συμβαίνει το 5% των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα.

Πίνακας 24. Θεωρείτε την έλλειψη κοινωνικής συνείδησης ως αιτία της παραοικονομίας;

Ερώτηση Γ2	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Καθόλου	0	0
Λίγο	6	5,0
Μέτρια	36	30,0
Πολύ	65	54,2
Πάρα πολύ	13	10,8
Σύνολο	120	100

Η τρίτη από αυτές διερευνούσε κατά πόσο τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα θεωρούν το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο ως αιτία της παραοικονομίας. Όπως προέκυψε από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία παρουσιάζεται με λεπτομέρεια στον πίνακα που ακολουθεί, το 50,8% του δείγματος θεωρεί ότι αυτό συμβαίνει «πολύ» ή «πάρα πολύ», όταν «λίγο» θεωρεί ότι συμβαίνει το 8,3% των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα.

Πίνακας 25. Θεωρείτε το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο ως αιτία της παραοικονομίας;

Ερώτηση Γ3	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Καθόλου	0	0
Λίγο	10	8,3
Μέτρια	49	40,8
Πολύ	49	40,8
Πάρα πολύ	12	10,0
Σύνολο	120	100

Η τέταρτη από αυτές διερευνούσε κατά πόσο τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα θεωρούν την ελλιπή επιχειρηματική ηθική ως αιτία της παραοικονομίας. Όπως προέκυψε από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία παρουσιάζεται με λεπτομέρεια στον πίνακα που ακολουθεί, το 64,2% του δείγματος θεωρεί ότι αυτό συμβαίνει «πολύ» ή «πάρα πολύ», όταν «λίγο» θεωρεί ότι συμβαίνει το 5% των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα.

Πίνακας 26. Θεωρείτε την ελλιπή επιχειρηματική ηθική ως αιτία της παραοικονομίας;

Ερώτηση Γ4	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Καθόλου	0	0
Λίγο	6	5,0
Μέτρια	37	30,8
Πολύ	62	51,7
Πάρα πολύ	15	12,5
Σύνολο	120	100

Η πέμπτη από αυτές διερευνούσε κατά πόσο τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα θεωρούν τις συχνές αλλαγές του νομοθετικού πλαισίου ως αιτία της παραοικονομίας. Όπως προέκυψε από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία παρουσιάζεται με λεπτομέρεια στον πίνακα που ακολουθεί, το 60% του δείγματος

θεωρεί ότι αυτό συμβαίνει «πολύ» ή «πάρα πολύ», όταν «λίγο» θεωρεί ότι συμβαίνει το 4,2% των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα.

Πίνακας 27. Θεωρείτε τις συχνές αλλαγές του νομοθετικού πλαισίου ως αιτία της παραοικονομίας;

Ερώτηση Γ5	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Καθόλου	0	0
Λίγο	5	4,2
Μέτρια	43	35,8
Πολύ	60	50,0
Πάρα πολύ	12	10,0
Σύνολο	120	100

Η έκτη από αυτές διερευνούσε κατά πόσο τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα θεωρούν τα παράθυρα/ κενά των νόμων ως αιτία της παραοικονομίας. Όπως προέκυψε από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία παρουσιάζεται με λεπτομέρεια στον πίνακα που ακολουθεί, το 73,3% του δείγματος θεωρεί ότι αυτό συμβαίνει «πολύ» ή «πάρα πολύ», όταν «μέτρια» θεωρεί ότι συμβαίνει το 26,7% των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα.

Πίνακας 28. Θεωρείτε τα παράθυρα/ κενά των νόμων ως αιτία της παραοικονομίας;

Ερώτηση Γ6	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Καθόλου	0	0
Λίγο	0	0
Μέτρια	32	26,7
Πολύ	69	57,5
Πάρα πολύ	19	15,8
Σύνολο	120	100

Η έβδομη από αυτές διερευνούσε κατά πόσο τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα θεωρούν την έλλειψη γνώσης των εγκυκλίων ως αιτία της παραοικονομίας. Όπως προέκυψε από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία παρουσιάζεται με λεπτομέρεια στον πίνακα που ακολουθεί, το 61,7% του δείγματος θεωρεί ότι αυτό συμβαίνει «πολύ» ή «πάρα πολύ», όταν «λίγο» θεωρεί ότι συμβαίνει το 10,8% των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα.

Πίνακας 29. Θεωρείτε την έλλειψη γνώσης των εγκυκλίων ως αιτία της παραοικονομίας;

Ερώτηση Γ7	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Καθόλου	0	0
Λίγο	13	10,8
Μέτρια	33	27,5
Πολύ	63	52,5
Πάρα πολύ	11	9,2
Σύνολο	120	100

Η όγδοη από αυτές διερευνούσε κατά πόσο τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα θεωρούν τις ελαφριές ποινές που προβλέπονται ως αιτία της παραοικονομίας. Όπως προέκυψε από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία παρουσιάζεται με λεπτομέρεια στον πίνακα που ακολουθεί, το 75% του δείγματος θεωρεί ότι αυτό συμβαίνει «πολύ» ή «πάρα πολύ», όταν «λίγο» θεωρεί ότι συμβαίνει το 4,2% των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα.

Πίνακας 30. Θεωρείτε τις ελαφριές ποινές που προβλέπονται ως αιτία της παραοικονομίας;

Ερώτηση Γ8	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
------------	---------------------	---------------------

Καθόλου	0	0
Λίγο	5	4,2
Μέτρια	37	30,8
Πολύ	60	50,0
Πάρα πολύ	18	15,0
Σύνολο	120	100

Η ένατη από αυτές διερευνούσε κατά πόσο τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα θεωρούν την παραγραφή των προστίμων από τα αρμόδια όργανα ως αιτία της παραοικονομίας. Όπως προέκυψε από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία παρουσιάζεται με λεπτομέρεια στον πίνακα που ακολουθεί, το 63,3% του δείγματος θεωρεί ότι αυτό συμβαίνει «πολύ» ή «πάρα πολύ», όταν «μέτρια» θεωρεί ότι συμβαίνει το 36,7% των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα.

Πίνακας 31. Θεωρείτε την παραγραφή των προστίμων από τα αρμόδια όργανα ως αιτία της παραοικονομίας;

Ερώτηση Γ9	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Καθόλου	0	0
Λίγο	0	0
Μέτρια	44	36,7
Πολύ	58	48,3
Πάρα πολύ	18	15,0
Σύνολο	120	100

Η δέκατη και τελευταία από αυτές διερευνούσε κατά πόσο τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα θεωρούν την ατιμωρησία στον χρηματισμό των δημόσιων λειτουργιών ως αιτία της παραοικονομίας. Όπως προέκυψε από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία παρουσιάζεται με λεπτομέρεια στον πίνακα που ακολουθεί,

το 70% του δείγματος θεωρεί ότι αυτό συμβαίνει «πολύ» ή «πάρα πολύ», όταν «μέτρια» θεωρεί ότι συμβαίνει το 4,2% των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα.

Πίνακας 32. Θεωρείτε την ατιμωρησία στον χρηματισμό των δημόσιων λειτουργών ως αιτία της παραοικονομίας;

Ερώτηση Γ10	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Καθόλου	0	0
Λίγο	5	4,2
Μέτρια	31	25,8
Πολύ	64	53,3
Πάρα πολύ	20	16,7
Σύνολο	120	100

5.4 Η ηθική διάσταση της φοροδιαφυγής

Το τέταρτο τμήμα του ερωτηματολογίου αποτελούνταν από 18 ερωτήσεις-προτάσεις, σχετικά με την ηθική διάσταση της φοροδιαφυγής με τις οποίες τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα έπρεπε να εκφράσουν τον βαθμό διαφωνίας ή συμφωνίας και τα αναλυτικά αποτελέσματα παρουσιάζονται στην συνέχεια. Η πρώτη από αυτές αναφέρονταν στην πρόταση σύμφωνα με την οποία η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη, εάν οι φορολογικοί συντελεστές είναι υπερβολικά υψηλοί. Όπως προέκυψε από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία παρουσιάζεται με λεπτομέρεια στον πίνακα που ακολουθεί, το 29,2% του δείγματος συμφωνεί με την πρόταση αυτή, όταν διαφωνεί ή διαφωνεί απόλυτα το 30,8% των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα.

Πίνακας 33. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη, εάν οι φορολογικοί συντελεστές είναι υπερβολικά υψηλοί

Ερώτηση Δ1	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Διαφωνώ απόλυτα	10	8,3
Διαφωνώ	27	22,5
Είμαι ουδέτερος/η	48	40,0
Συμφωνώ	35	29,2
Συμφωνώ απόλυτα	0	0
Σύνολο	120	100

Η δεύτερη από αυτές αναφέρονταν στην πρόταση σύμφωνα με την οποία η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη, ακόμη και εάν οι φορολογικοί συντελεστές δεν είναι πολύ υψηλοί, γιατί το κράτος δεν δικαιούται να παίρνει όσα παίρνει από τα άτομα. Όπως προέκυψε από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία παρουσιάζεται με λεπτομέρεια στον πίνακα που ακολουθεί, το 42,5% του δείγματος συμφωνεί με την πρόταση αυτή, όταν διαφωνεί ή διαφωνεί απόλυτα το 34,2% των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα.

Πίνακας 34. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη ακόμη και εάν οι φορολογικοί συντελεστές δεν είναι πολύ υψηλοί, γιατί το κράτος δεν δικαιούται να παίρνει όσα παίρνει από εμένα

Ερώτηση Δ2	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Διαφωνώ απόλυτα	14	11,7
Διαφωνώ	27	22,5
Είμαι ουδέτερος/η	28	23,3
Συμφωνώ	51	42,5
Συμφωνώ απόλυτα	0	0
Σύνολο	120	100

Η τρίτη από αυτές αναφέρονταν στην πρόταση σύμφωνα με την οποία η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη, γιατί το φορολογικό σύστημα είναι άδικο. Όπως προέκυψε από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία παρουσιάζεται με λεπτομέρεια στον πίνακα που ακολουθεί, το 44,2% του δείγματος συμφωνεί ή συμφωνεί απόλυτα με την πρόταση αυτή, όταν διαφωνεί ή διαφωνεί απόλυτα το 30,7% των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα.

Πίνακας 35. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη γιατί το φορολογικό σύστημα είναι άδικο

Ερώτηση Δ3	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Διαφωνώ απόλυτα	10	8,3
Διαφωνώ	27	22,5
Είμαι ουδέτερος/η	30	25,0
Συμφωνώ	48	40,0
Συμφωνώ απόλυτα	5	4,2
Σύνολο	120	100

Η τέταρτη από αυτές αναφέρονταν στην πρόταση σύμφωνα με την οποία η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη, εάν ένα μεγάλο μέρος από τα χρήματα που συλλέγονται χαραμίζονται. Όπως προέκυψε από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία παρουσιάζεται με λεπτομέρεια στον πίνακα που ακολουθεί, το 45,9% του δείγματος συμφωνεί ή συμφωνεί απόλυτα με την πρόταση αυτή, όταν διαφωνεί ή διαφωνεί απόλυτα το 18,4% των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα. Το γεγονός αυτό, όπως εξάλλου θα σημειωθεί και στην συνέχεια, δείχνει ότι σε μεγάλο βαθμό οι Έλληνες θεωρούν υπό συνθήκες ηθική την φοροδιαφυγή.

Πίνακας 36. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη εάν ένα μεγάλο μέρος από τα χρήματα που συλλέγονται χαραμίζονται

Ερώτηση Δ4	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
------------	---------------------	---------------------

Διαφωνώ απόλυτα	11	9,2
Διαφωνώ	23	19,2
Είμαι ουδέτερος/η	31	25,8
Συμφωνώ	50	41,7
Συμφωνώ απόλυτα	5	4,2
Σύνολο	120	100

Η πέμπτη από αυτές αναφέρονταν στην πρόταση σύμφωνα με την οποία η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη, ακόμη και εάν ένα μεγάλο μέρος από τα χρήματα που συλλέγονται ξοδεύονται με σωστό τρόπο. Όπως προέκυψε από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία παρουσιάζεται με λεπτομέρεια στον πίνακα που ακολουθεί, το 33,3% του δείγματος συμφωνεί με την πρόταση αυτή, όταν διαφωνεί ή διαφωνεί απόλυτα το 39,2% των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα. Το γεγονός αυτό, όπως εξάλλου θα σημειωθεί και στην συνέχεια, δείχνει ότι σε μεγάλο βαθμό οι Έλληνες θεωρούν υπό συνθήκες ηθική την φοροδιαφυγή.

Πίνακας 37. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη ακόμη και εάν ένα μεγάλο μέρος από τα χρήματα που συλλέγονται ξοδεύονται με σωστό τρόπο

Ερώτηση Δ5	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Διαφωνώ απόλυτα	15	12,5
Διαφωνώ	32	26,7
Είμαι ουδέτερος/η	33	27,5
Συμφωνώ	40	33,3
Συμφωνώ απόλυτα	0	0
Σύνολο	120	100

Η έκτη από αυτές αναφέρονταν στην πρόταση σύμφωνα με την οποία η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη, εάν ένα μεγάλο μέρος από τα χρήματα που συλλέγονται πηγαίνουν σε πράγματα για τα οποία διαφωνούν τα άτομα. Όπως

προέκυψε από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία παρουσιάζεται με λεπτομέρεια στον πίνακα που ακολουθεί, το 48,4% του δείγματος συμφωνεί ή συμφωνεί απόλυτα με την πρόταση αυτή, όταν διαφωνεί ή διαφωνεί απόλυτα το 35,8% των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα. Το γεγονός αυτό, όπως εξάλλου θα σημειωθεί και στην συνέχεια, δείχνει ότι σε μεγάλο βαθμό οι Έλληνες θεωρούν υπό συνθήκες ηθική την φοροδιαφυγή, κάτι που υπογραμμίζει την μεγάλη έλλειψη φορολογικής συνείδησης των πολιτών.

Πίνακας 38. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη εάν ένα μεγάλο μέρος από τα χρήματα που συλλέγονται πηγαίνουν σε πράγματα για τα οποία διαφωνώ

Ερώτηση Δ6	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Διαφωνώ απόλυτα	15	12,5
Διαφωνώ	28	23,3
Είμαι ουδέτερος/η	19	15,8
Συμφωνώ	53	44,2
Συμφωνώ απόλυτα	5	4,2
Σύνολο	120	100

Η έβδομη από αυτές αναφέρονταν στην πρόταση σύμφωνα με την οποία η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη, εάν ένα μεγάλο μέρος από τα χρήματα που συλλέγονται πηγαίνουν σε πράγματα για τα οποία συμφωνούν τα άτομα. Όπως προέκυψε από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία παρουσιάζεται με λεπτομέρεια στον πίνακα που ακολουθεί, το 40% του δείγματος συμφωνεί ή συμφωνεί απόλυτα με την πρόταση αυτή, όταν διαφωνεί ή διαφωνεί απόλυτα το 34,1% των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα. Το γεγονός αυτό, όπως εξάλλου θα σημειωθεί και στην συνέχεια, δείχνει ότι σε μεγάλο βαθμό οι Έλληνες θεωρούν υπό συνθήκες ηθική την φοροδιαφυγή, κάτι που υπογραμμίζει την μεγάλη έλλειψη φορολογικής συνείδησης των πολιτών.

Πίνακας 39. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη ακόμη και εάν ένα μεγάλο μέρος από τα χρήματα που συλλέγονται πηγαίνουν σε πράγματα για τα οποία συμφωνώ

Ερώτηση Δ7	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Διαφωνώ απόλυτα	13	10,8
Διαφωνώ	28	23,3
Είμαι ουδέτερος/η	31	25,8
Συμφωνώ	43	35,8
Συμφωνώ απόλυτα	5	4,2
Σύνολο	120	100

Η όγδοη από αυτές αναφέρονταν στην πρόταση σύμφωνα με την οποία η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη, εάν ένα μεγάλο μέρος από τα χρήματα που συλλέγονται πηγαίνουν σε πράγματα που δεν ωφελούν προσωπικά τα άτομα. Όπως προέκυψε από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία παρουσιάζεται με λεπτομέρεια στον πίνακα που ακολουθεί, το 33,3% του δείγματος συμφωνεί με την πρόταση αυτή, όταν διαφωνεί ή διαφωνεί απόλυτα το 39,2% των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα. Το γεγονός αυτό, όπως εξάλλου θα σημειωθεί και στην συνέχεια, δείχνει ότι σε μεγάλο βαθμό οι Έλληνες θεωρούν υπό συνθήκες ηθική την φοροδιαφυγή, κάτι που υπογραμμίζει την μεγάλη έλλειψη φορολογικής συνείδησης των πολιτών.

Πίνακας 40. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη εάν ένα μεγάλο μέρος από τα χρήματα που συλλέγονται πηγαίνουν σε πράγματα που δεν με ωφελούν προσωπικά

Ερώτηση Δ8	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Διαφωνώ απόλυτα	18	15,0
Διαφωνώ	29	24,2
Είμαι ουδέτερος/η	33	27,5
Συμφωνώ	40	33,3
Συμφωνώ απόλυτα	0	0
Σύνολο	120	100

Η ένατη από αυτές αναφέρονταν στην πρόταση σύμφωνα με την οποία η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη, εάν ένα μεγάλο μέρος από τα χρήματα που συλλέγονται πηγαίνουν σε πράγματα που ωφελούν προσωπικά τα άτομα. Όπως προέκυψε από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία παρουσιάζεται με λεπτομέρεια στον πίνακα που ακολουθεί, το 46,7% του δείγματος συμφωνεί ή συμφωνεί απόλυτα με την πρόταση αυτή, όταν διαφωνεί ή διαφωνεί απόλυτα το 38,4% των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα.

Πίνακας 41. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη ακόμη και εάν ένα μεγάλο μέρος από τα χρήματα που συλλέγονται πηγαίνουν σε πράγματα που με ωφελούν προσωπικά

Ερώτηση Δ9	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Διαφωνώ απόλυτα	20	16,7
Διαφωνώ	26	21,7
Είμαι ουδέτερος/η	18	15,0
Συμφωνώ	51	42,5
Συμφωνώ απόλυτα	5	4,2
Σύνολο	120	100

Η δέκατη από αυτές αναφέρονταν στην πρόταση σύμφωνα με την οποία η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη, όταν όλοι φοροδιαφεύγουν. Όπως προέκυψε από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία παρουσιάζεται με λεπτομέρεια στον πίνακα που ακολουθεί, το 45% του δείγματος συμφωνεί με την πρόταση αυτή, όταν διαφωνεί ή διαφωνεί απόλυτα το 37,5% των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα.

Πίνακας 42. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική όταν όλοι φοροδιαφεύγουν

Ερώτηση Δ10	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Διαφωνώ απόλυτα	23	19,2

Διαφωνώ	22	18,3
Είμαι ουδέτερος/η	21	17,5
Συμφωνώ	54	45,0
Συμφωνώ απόλυτα	0	0
Σύνολο	120	100

Η ενδέκατη από αυτές αναφέρονταν στην πρόταση σύμφωνα με την οποία η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη, εάν ένα μεγάλο μέρος από τα χρήματα που συλλέγονται πηγαίνουν στις τσέπες διεφθαρμένων πολιτικών, στις οικογένειες και τους φίλους τους. Όπως προέκυψε από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία παρουσιάζεται με λεπτομέρεια στον πίνακα που ακολουθεί, το 44,2% του δείγματος συμφωνεί ή συμφωνεί απόλυτα με την πρόταση αυτή, όταν διαφωνεί ή διαφωνεί απόλυτα το 33,3% των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα.

Πίνακας 43. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη εάν ένα μεγάλο μέρος από τα χρήματα που συλλέγονται πηγαίνουν στις τσέπες διεφθαρμένων πολιτικών, στις οικογένειες και τους φίλους τους.

Ερώτηση Δ11	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Διαφωνώ απόλυτα	21	17,5
Διαφωνώ	19	15,8
Είμαι ουδέτερος/η	27	22,5
Συμφωνώ	47	39,2
Συμφωνώ απόλυτα	6	5,0
Σύνολο	120	100

Η δωδέκατη από αυτές αναφέρονταν στην πρόταση σύμφωνα με την οποία η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη, εάν οι πιθανότητες να σε πιάσουν είναι χαμηλές. Όπως προέκυψε από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία παρουσιάζεται με λεπτομέρεια στον πίνακα που ακολουθεί, το 37,5% του δείγματος συμφωνεί με την

πρόταση αυτή, όταν διαφωνεί ή διαφωνεί απόλυτα το 38,3% των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα.

Πίνακας 44. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη εάν οι πιθανότητες να σε πιάσουν είναι χαμηλές

Ερώτηση Δ12	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Διαφωνώ απόλυτα	22	18,3
Διαφωνώ	24	20,0
Είμαι ουδέτερος/η	29	24,2
Συμφωνώ	45	37,5
Συμφωνώ απόλυτα	0	0
Σύνολο	120	100

Η δέκατη τρίτη από αυτές αναφέρονταν στην πρόταση σύμφωνα με την οποία η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη, εάν μέρος των χρημάτων πηγαίνει σε έναν άδικο πόλεμο. Όπως προέκυψε από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία παρουσιάζεται με λεπτομέρεια στον πίνακα που ακολουθεί, το 40,8% του δείγματος συμφωνεί με την πρόταση αυτή, όταν διαφωνεί ή διαφωνεί απόλυτα το 29,1% των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα.

Πίνακας 45. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη εάν μέρος των χρημάτων πηγαίνει σε έναν άδικο πόλεμο.

Ερώτηση Δ13	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Διαφωνώ απόλυτα	22	18,3
Διαφωνώ	13	10,8
Είμαι ουδέτερος/η	36	30,0
Συμφωνώ	49	40,8
Συμφωνώ απόλυτα	0	0
Σύνολο	120	100

Η δέκατη τέταρτη από αυτές αναφέρονταν στην πρόταση σύμφωνα με την οποία η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη, εάν δεν αντέχουν τα άτομα να πληρώσουν. Όπως προέκυψε από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία παρουσιάζεται με λεπτομέρεια στον πίνακα που ακολουθεί, το 48,4% του δείγματος συμφωνεί ή συμφωνεί απόλυτα με την πρόταση αυτή, όταν διαφωνεί ή διαφωνεί απόλυτα το 26,4% των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα.

Πίνακας 46. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη εάν δεν αντέχω να πληρώσω

Ερώτηση Δ14	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Διαφωνώ απόλυτα	13	10,8
Διαφωνώ	19	15,8
Είμαι ουδέτερος/η	30	25,0
Συμφωνώ	53	44,2
Συμφωνώ απόλυτα	5	4,2
Σύνολο	120	100

Η δέκατη πέμπτη από αυτές αναφέρονταν στην πρόταση σύμφωνα με την οποία η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη, ακόμη και εάν σημαίνει ότι εάν τα άτομα πληρώσουν λιγότερο, άλλοι θα πληρώσουν περισσότερο. Όπως προέκυψε από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία παρουσιάζεται με λεπτομέρεια στον πίνακα που ακολουθεί, το 39,2% του δείγματος συμφωνεί με την πρόταση αυτή, όταν διαφωνεί ή διαφωνεί απόλυτα το 35,9% των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα.

Πίνακας 47. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη ακόμη και εάν σημαίνει ότι εάν πληρώσω λιγότερο, άλλοι θα πληρώσουν περισσότερο

Ερώτηση Δ15	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Διαφωνώ απόλυτα	17	14,2

Διαφωνώ	26	21,7
Είμαι ουδέτερος/η	30	25,0
Συμφωνώ	47	39,2
Συμφωνώ απόλυτα	0	0
Σύνολο	120	100

Η δέκατη έκτη από αυτές αναφέρονταν στην πρόταση σύμφωνα με την οποία η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη, εάν δεν είναι τα άτομα πολίτες της χώρας που φορολογούνται. Όπως προέκυψε από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία παρουσιάζεται με λεπτομέρεια στον πίνακα που ακολουθεί, το 31,7% του δείγματος συμφωνεί ή συμφωνεί απόλυτα με την πρόταση αυτή, όταν διαφωνεί ή διαφωνεί απόλυτα το 38,4% των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα.

Πίνακας 48. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη εάν δεν είμαι πολίτης της χώρας που φορολογούμαι

Ερώτηση Δ16	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Διαφωνώ απόλυτα	17	14,2
Διαφωνώ	29	24,2
Είμαι ουδέτερος/η	36	30,0
Συμφωνώ	33	27,5
Συμφωνώ απόλυτα	5	4,2
Σύνολο	120	100

Η δέκατη έβδομη από αυτές αναφέρονταν στην πρόταση σύμφωνα με την οποία η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη, εάν το κράτος φέρεται με προκατάληψη στα άτομα λόγω της θρησκείας τους. Όπως προέκυψε από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία παρουσιάζεται με λεπτομέρεια στον πίνακα που ακολουθεί, το 49,2% του δείγματος συμφωνεί ή συμφωνεί απόλυτα με την πρόταση αυτή, όταν διαφωνεί ή διαφωνεί απόλυτα το 26,6% των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα.

Πίνακας 49. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη εάν το κράτος φέρεται με προκατάληψη σε μένα λόγω της θρησκείας μου

Ερώτηση Δ17	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Διαφωνώ απόλυτα	16	13,3
Διαφωνώ	16	13,3
Είμαι ουδέτερος/η	29	24,2
Συμφωνώ	54	45,0
Συμφωνώ απόλυτα	5	4,2
Σύνολο	120	100

Η δέκατη όγδοη από αυτές αναφέρονταν στην πρόταση σύμφωνα με την οποία η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη, εάν το κράτος φυλακίζει ανθρώπους για τις πολιτικές / θρησκευτικές τους πεποιθήσεις. Όπως προέκυψε από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία παρουσιάζεται με λεπτομέρεια στον πίνακα που ακολουθεί, το 45% του δείγματος συμφωνεί ή συμφωνεί απόλυτα με την πρόταση αυτή, όταν διαφωνεί ή διαφωνεί απόλυτα το 30,8% των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα. Όλες οι παραπάνω απαντήσεις αποκαλύπτουν το χαμηλό επίπεδο της φορολογικής συνείδησης στη χώρα.

Πίνακας 50. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη εάν το κράτος φυλακίζει ανθρώπους για τις πολιτικές / θρησκευτικές τους πεποιθήσεις

Ερώτηση Δ18	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Διαφωνώ απόλυτα	15	12,5
Διαφωνώ	22	18,3
Είμαι ουδέτερος/η	29	24,2
Συμφωνώ	48	40,0
Συμφωνώ απόλυτα	6	5,0
Σύνολο	120	100

5.5 Τα δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος

Το πέμπτο και τελευταίο τμήμα του ερωτηματολογίου αποτελούνταν από 5 ερωτήσεις-, σχετικά με τα δημογραφικά στοιχεία των ατόμων του δείγματος και τα αναλυτικά αποτελέσματα παρουσιάζονται στην συνέχεια. Η πρώτη από αυτές διερευνούσε το φύλο των ερωτώμενων και σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, το 61,7% του δείγματος ήταν άντρες και το υπόλοιπο 38,3% αποτελούνταν από γυναίκες.

Πίνακας 51. Φύλο

Ερώτηση E1	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Άντρας	74	61,7
Γυναίκα	46	38,3
Σύνολο	120	100

Η δεύτερη από αυτές διερευνούσε την ηλικιακή ομάδα των ερωτώμενων και σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, το 54,2% του δείγματος ήταν άτομα μέχρι 35 ετών, το 30,8% ανήκει στην ηλικιακή ομάδα των 36- 50 ετών και το υπόλοιπο 15% αποτελούνταν από άτομα ηλικίας 51- 65 ετών.

Πίνακας 52. Ηλικία

Ερώτηση E2	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Μέχρι 35 ετών	65	54,2
36-50 ετών	37	30,8
51-65 ετών	18	15,0
Σύνολο	120	100

Η τρίτη από αυτές διερευνούσε την απασχόληση των ερωτώμενων και σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, το 64,2% του δείγματος ήταν ιδιωτικοί υπάλληλοι, το 26,7% ανήκει στις τάξεις των δημοσίων υπαλλήλων και το υπόλοιπο 9,1% ανήκε σε άλλες επαγγελματικές κατηγορίες.

Πίνακας 53. Απασχόληση

Ερώτηση Ε3	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Δημόσιος υπάλληλος	32	26,7
Ιδιωτικός υπάλληλος	77	64,2
Αυτό-απασχολούμενος	3	2,5
Φοιτητής/τρια	5	4,2
Άνεργος/η	1	0,8
Άλλο	2	1,7
Σύνολο	120	100

Η τέταρτη από αυτές διερευνούσε το μορφωτικό επίπεδο των ερωτώμενων και σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, το 68,3% του δείγματος ήταν πτυχιούχοι πανεπιστημίου, το 20% ήταν κάτοχοι μεταπτυχιακού ή διδακτορικού τίτλου και το υπόλοιπο 11,7% ήταν απόφοιτοι λυκείου.

Πίνακας 54. Μορφωτικό επίπεδο

Ερώτηση Ε4	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Μέχρι και λύκειο	14	11,7
Πτυχίο Πανεπιστημίου	82	68,3
Μεταπτυχιακό ή διδακτορικό	24	20,0
Σύνολο	120	100

Η πέμπτη και τελευταία από αυτές διερευνούσε το εισοδηματικό επίπεδο των ερωτώμενων και σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, το 55% του δείγματος είχαν ετήσιο οικογενειακό εισόδημα μέχρι 15.000 ευρώ, το 35% είχαν ετήσιο οικογενειακό εισόδημα μέχρι 30.000 ευρώ και το υπόλοιπο 10% είχαν μεγαλύτερο ετήσιο οικογενειακό εισόδημα.

Πίνακας 55. Εισόδημα

Ερώτηση E5	Απόλυτες Συχνότητες	Σχετικές Συχνότητες
Μέχρι 15.000 ευρώ	66	55,0
15-30.000 ευρώ	42	35,0
πάνω από 30.000 ευρώ	12	10,0
Σύνολο	120	100

5.6 Η επίδραση του φύλου

Η επίδραση του φύλου μετρήθηκε με το τ-τεστ για ανεξάρτητα δείγματα και βρέθηκαν τέσσερις στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάμεσα στις γυναίκες και τους άντρες του δείγματος. Αναλυτικότερα, όπως φαίνεται στον πίνακα που ακολουθεί και το σχετικό διάγραμμα, οι γυναίκες του δείγματος θεωρούν σε μεγαλύτερο βαθμό σε σχέση με τους άντρες του δείγματος ότι είναι εύκολο για κάποιον που το επιθυμεί, να φοροδιαφύγει ($p=0.004$).

Πίνακας 56. Η επίδραση του φύλου

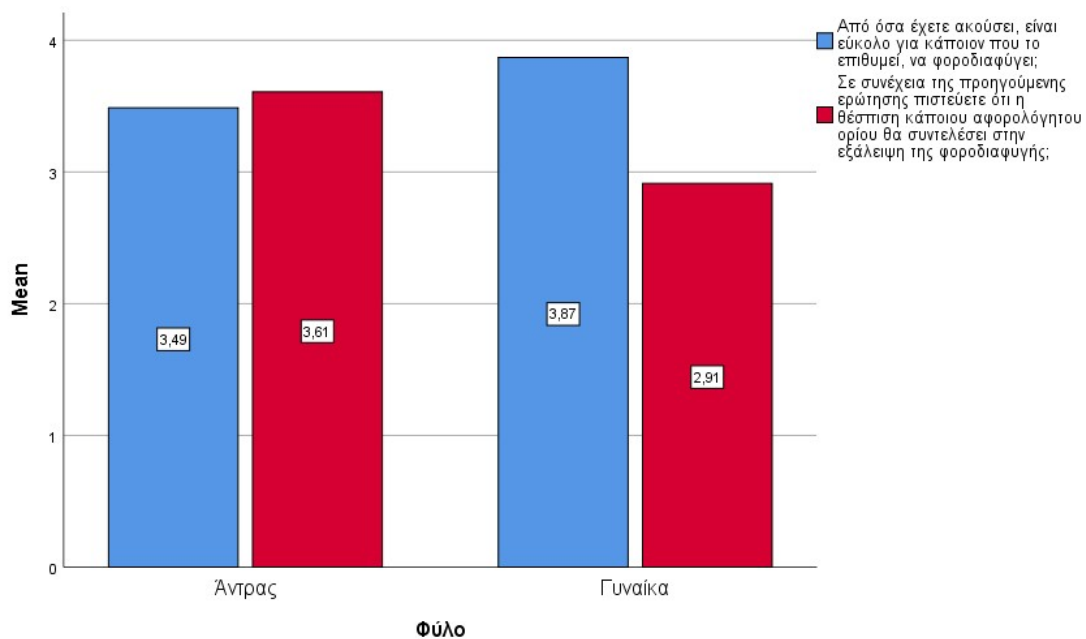
Από όσα έχετε ακούσει, είναι εύκολο για κάποιον που το επιθυμεί, να φοροδιαφύγει;	N	M.τ.	T.α	t	p-value
Άντρας	74	3,49	,687	-2,970	0,004

Γυναίκα	46	3,87	,687		
---------	----	------	------	--	--

Επιπλέον, όπως φαίνεται στον πίνακα που ακολουθεί και το σχετικό διάγραμμα, οι άντρες του δείγματος θεωρούν σε μεγαλύτερο βαθμό σε σχέση με τις γυναίκες του δείγματος ότι η θέσπιση κάποιου αφορολόγητου ορίου θα συντελέσει στην εξάλειψη της φοροδιαφυγής ($p=0.000$).

Πίνακας 57. Η επίδραση του φύλου II

Σε συνέχεια της προηγούμενης ερώτησης πιστεύετε ότι η θέσπιση κάποιου αφορολόγητου ορίου θα συντελέσει στην εξάλειψη της φοροδιαφυγής;	N	M.τ.	T.α	t	p-value
Άντρας	74	3,61	,841	4,354	0,000
Γυναίκα	46	2,91	,865		

Διάγραμμα 1. Δυο στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάμεσα σε άτομα διαφορετικού φύλου

Επιπρόσθετα, όπως φαίνεται στον πίνακα που ακολουθεί και το σχετικό διάγραμμα, οι άντρες του δείγματος θεωρούν σε μεγαλύτερο βαθμό σε σχέση με τις γυναίκες του δείγματος την έλλειψη γνώσης των εγκυκλίων ως αιτία της παραοικονομίας ($p=0.024$).

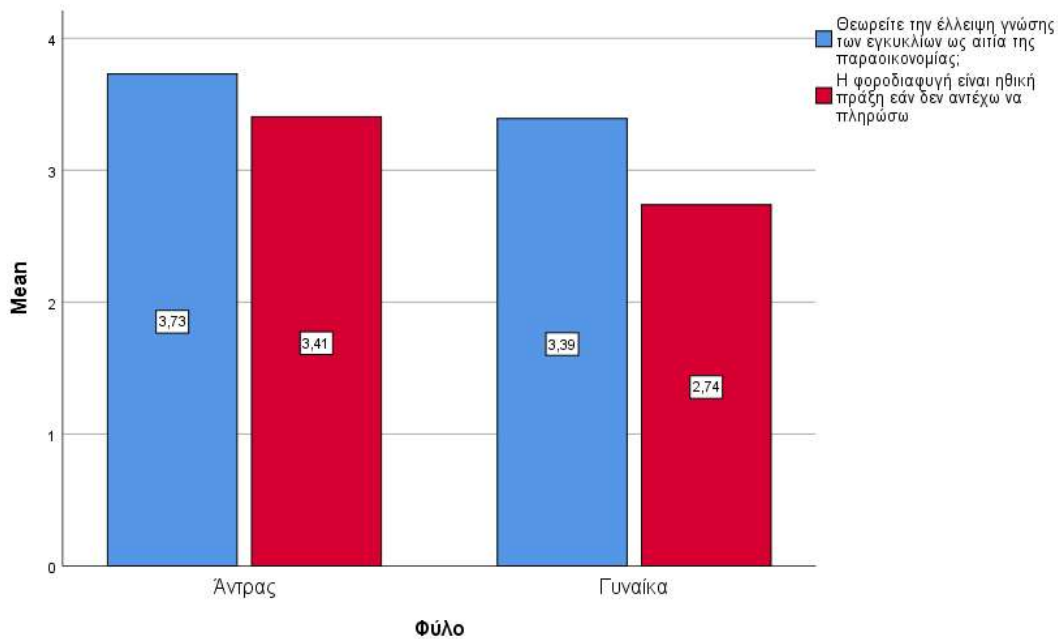
Πίνακας 58. Η επίδραση του φύλου III

Θεωρείτε την έλλειψη γνώσης των εγκυκλίων ως αιτία της παραοικονομίας;	N	M.τ.	T.α	t	p-value
Άντρας	74	3,73	,764	2,283	0,024
Γυναίκα	46	3,39	,829		

Τέλος, όπως φαίνεται στον πίνακα που ακολουθεί και το σχετικό διάγραμμα, οι άντρες του δείγματος θεωρούν σε μεγαλύτερο βαθμό σε σχέση με τις γυναίκες του δείγματος τη φοροδιαφυγή ως ηθική πράξη εάν δεν αντέχουν να πληρώσουν ($p=0.001$).

Πίνακας 59. Η επίδραση του φύλου IV

Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη εάν δεν αντέχω να πληρώσω	N	M.τ.	T.α	t	p-value
Άντρας	74	3,41	1,019	3,398	0,001
Γυναίκα	46	2,74	1,084		

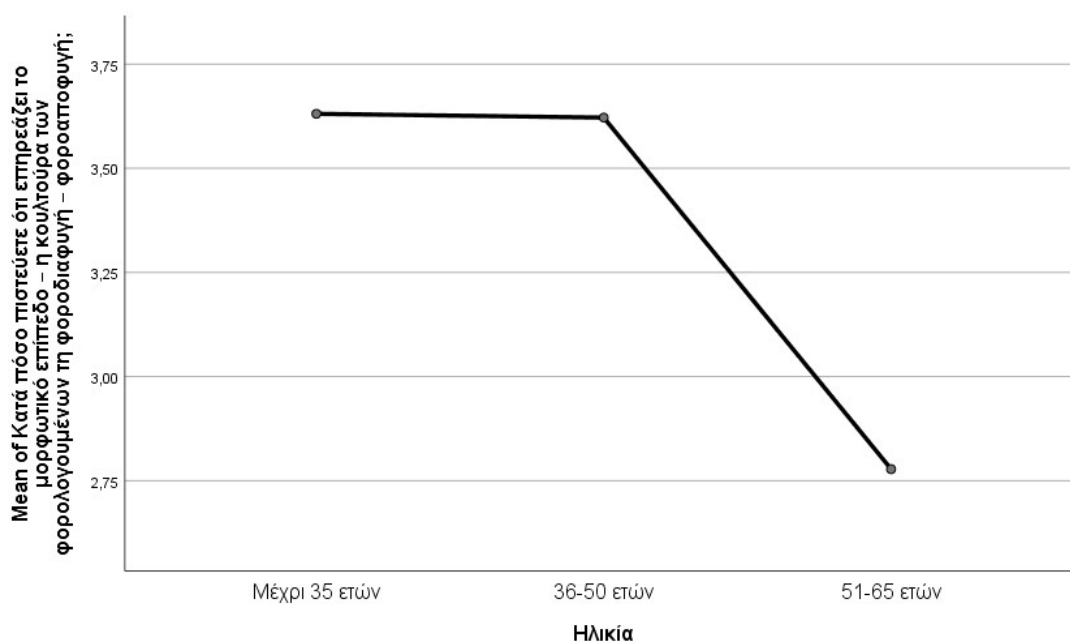
Διάγραμμα 2. Δυο στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάμεσα σε άτομα διαφορετικού φύλου

5.7 Η επίδραση της ηλικίας

Η επίδραση της ηλικίας στον τρόπο απάντησης των ερωτώμενων μετρήθηκε με την μονοπαραγοντική ανάλυση διακύμανσης (ANOVA) ενώ για τις στατιστικά σημαντικές διαφορές που εντοπίστηκαν στην συνέχεια έγινε χρήση του Post hoc ελέγχου Bonferroni, τα αποτελέσματα του οποίου παρατίθενται στο παράρτημα Β της παρούσας εργασίας. Σημειώνεται ότι εντοπίστηκαν τέσσερις στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάμεσα στα άτομα διαφορετικής ηλικιακής ομάδας. Αναλυτικότερα, τα άτομα ηλικίας μεταξύ 51 και 65 ετών θεωρούν σε μικρότερο βαθμό σε σχέση με τα άτομα ηλικίας 36- 50 ετών ($p=0.005$) και σε σχέση με τα άτομα ηλικίας μικρότερης των 35 ετών ($p=0.002$) ότι επηρεάζει το μορφωτικό επίπεδο – η κουλτούρα των φορολογουμένων τη φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή, όπως παρουσιάζεται στον πίνακα και το σχετικό διάγραμμα που ακολουθούν.

Πίνακας 60. Η επίδραση της ηλικίας

Κατά πόσο πιστεύετε ότι επηρεάζει το μορφωτικό επίπεδο – η κουλτούρα των φορολογουμένων τη φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή;	N	M.τ.	T.α	F	p-value
Μέχρι 35 ετών	65	3,63	,782	6,531	,002
36-50 ετών	37	3,62	,982		
51-65 ετών	18	2,78	1,215		

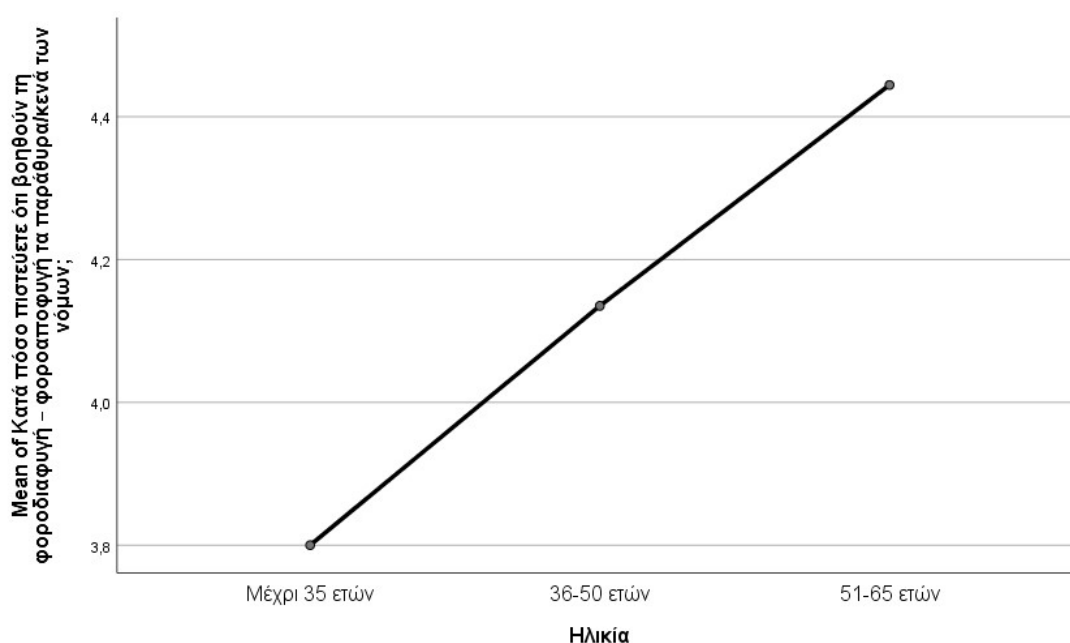

Διάγραμμα 3. Η επίδραση της ηλικίας

Επιπλέον, τα άτομα ηλικίας μικρότερης των 35 ετών θεωρούν σε μικρότερο βαθμό σε σχέση με τα άτομα ηλικίας μεταξύ 51 και 65 ετών ($p=0.001$) και σε σχέση με τα άτομα ηλικίας 36- 50 ετών ($p=0.046$) ότι βοηθούν τη φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή τα παράθυρα/κενά των νόμων, όπως παρουσιάζεται στον πίνακα και το σχετικό διάγραμμα που ακολουθούν.

Πίνακας 61. Η επίδραση της ηλικίας II

Κατά πόσο πιστεύετε ότι βοηθούν τη φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή τα παράθυρα/κενά των νόμων;	N	Μ.τ.	Τ.α	F	p-value
Μέχρι 35 ετών	65	3,80	,689	7,810	,001
36-50 ετών	37	4,14	,631		
51-65 ετών	18	4,44	,616		

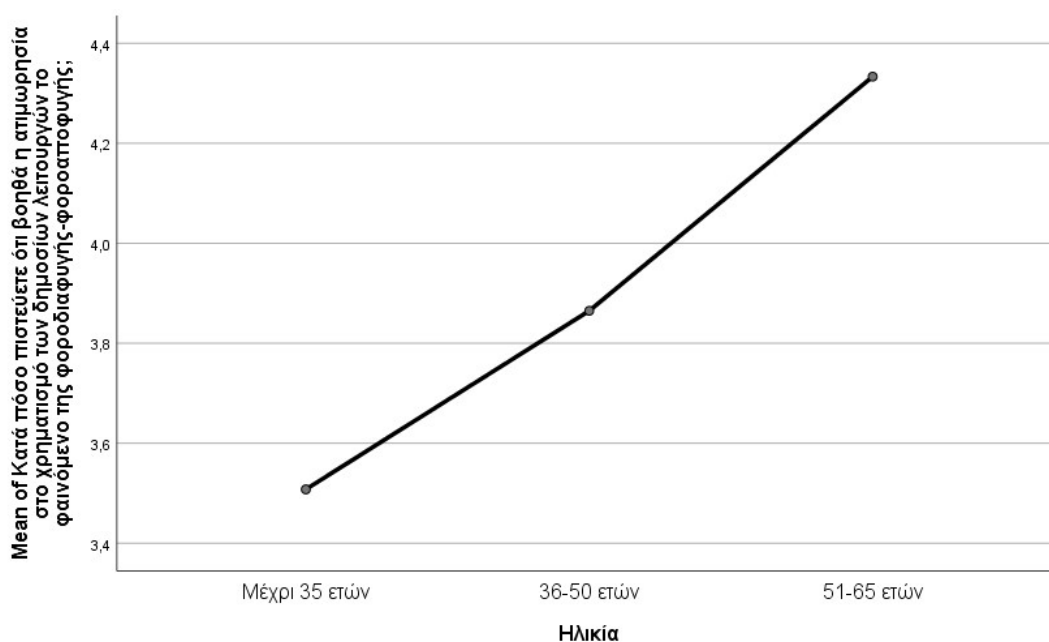

Διάγραμμα 4. Η επίδραση της ηλικίας II

Εξάλλου, τα άτομα ηλικίας μικρότερης των 35 ετών θεωρούν σε μικρότερο βαθμό σε σχέση με τα άτομα ηλικίας μεταξύ 51 και 65 ετών ($p=0.000$) ότι βοηθά η ατιμωρησία στο χρηματισμό των δημοσίων λειτουργιών το φαινόμενο της φοροδιαφυγής-φοροαποφυγής, όπως παρουσιάζεται στον πίνακα και το σχετικό διάγραμμα που ακολουθούν.

Πίνακας 62. Η επίδραση της ηλικίας III

Κατά πόσο πιστεύετε ότι βοηθά η ατιμωρησία στο χρηματισμό των δημοσίων λειτουργών το φαινόμενο της φοροδιαφυγής-φοροαποφυγής;	N	M.τ.	T.α	F	p-value
Μέχρι 35 ετών	65	3,51	,773	8,401	,000
36-50 ετών	37	3,86	,787		
51-65 ετών	18	4,33	,840		

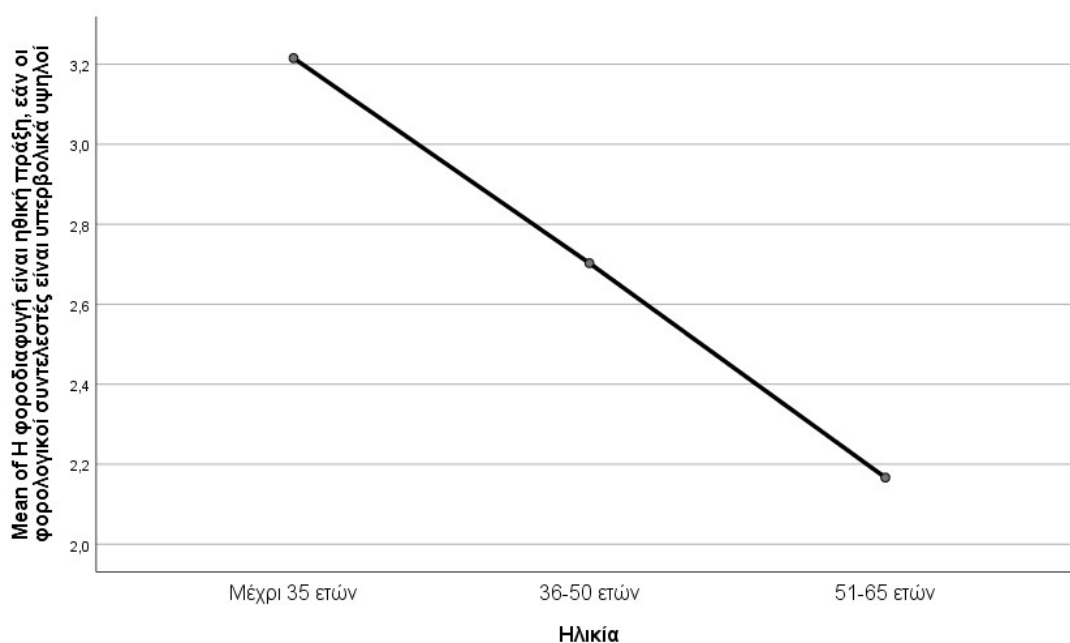

Διάγραμμα 5. Η επίδραση της ηλικίας III

Τέλος, τα άτομα ηλικίας μικρότερης των 35 ετών θεωρούν σε μεγαλύτερο βαθμό σε σχέση με τα άτομα ηλικίας μεταξύ 51 και 65 ετών ($p=0.000$) και σε σχέση με τα άτομα ηλικίας 36- 50 ετών ($p=0.011$) ότι η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη, εάν οι φορολογικοί συντελεστές είναι υπερβολικά υψηλοί, όπως παρουσιάζεται στον πίνακα και το σχετικό διάγραμμα που ακολουθούν.

Πίνακας 63. Η επίδραση της ηλικίας IV

Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη, εάν οι φορολογικοί συντελεστές είναι υπερβολικά υψηλοί	N	M.τ.	T.α	F	p-value
Μέχρι 35 ετών	65	3,22	,718	12,363	,000
36-50 ετών	37	2,70	,996		
51-65 ετών	18	2,17	,924		

Διάγραμμα 6. Η επίδραση της ηλικίας IV

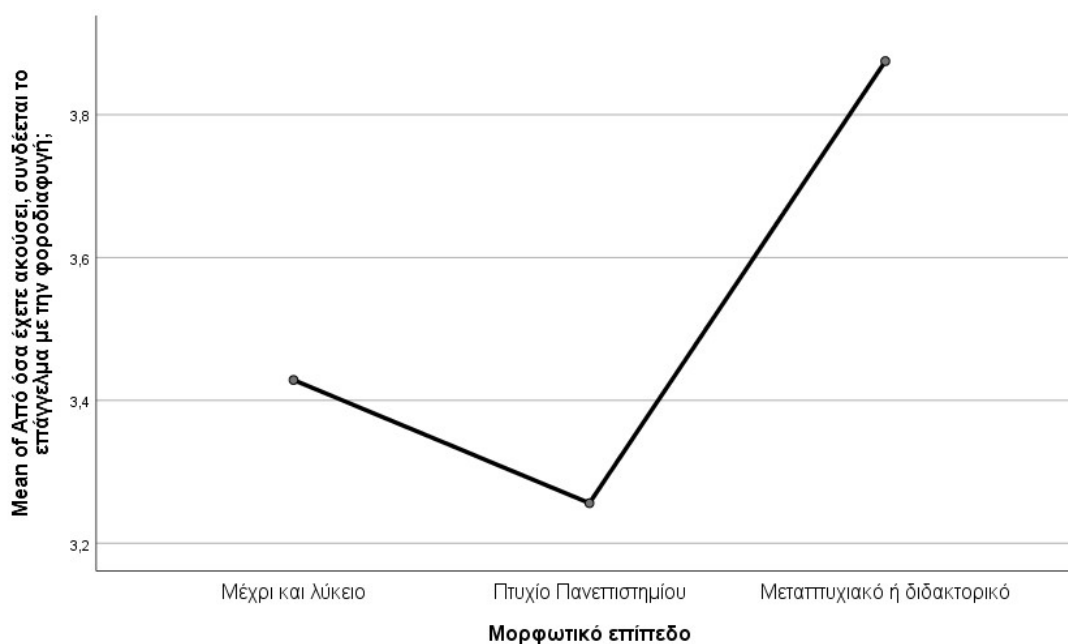
5.8 Η επίδραση του μορφωτικού επιπέδου

Η επίδραση του μορφωτικού επιπέδου στον τρόπο απάντησης των ερωτώμενων μετρήθηκε με την μονοπαραγοντική ανάλυση διακύμανσης (ANOVA) ενώ για τις στατιστικά σημαντικές διαφορές που εντοπίστηκαν στην συνέχεια έγινε χρήση του Post

hoc ελέγχου Bonferroni, τα αποτελέσματα του οποίου παρατίθενται στο παράρτημα Β της παρούσας εργασίας. Σημειώνεται ότι εντοπίστηκαν τρεις στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάμεσα στα άτομα διαφορετικού μορφωτικού επιπέδου. Αναλυτικότερα, τα άτομα με πτυχίο πανεπιστημίου θεωρούν σε μικρότερο βαθμό σε σχέση με τα άτομα με μεταπτυχιακό ή διδακτορικό τίτλο ($p=0.009$) ότι συνδέεται το επάγγελμα με την φοροδιαφυγή, όπως παρουσιάζεται στον πίνακα και το σχετικό διάγραμμα που ακολουθούν. Αυτό ενδεχομένως οφείλεται στην πληρέστερη εικόνα που διαθέτουν τα άτομα με μεταπτυχιακό ή διδακτορικό τίτλο σχετικά με τις μεθόδους που χρησιμοποιούνται στην αγορά εργασίας ή ίσως και στην καλύτερη πληροφόρηση των τελευταίων σχετικά με τις νόμιμες υποχρεώσεις των φορολογούμενων.

Πίνακας 64. Η επίδραση του μορφωτικού επιπέδου

Από όσα έχετε ακούσει, συνδέεται το επάγγελμα με την φοροδιαφυγή;	N	Μ.τ.	Τ.α	F	p-value
Μέχρι και λύκειο	14	3,43	1,342	4,648	,011
Πτυχίο Πανεπιστημίου	82	3,26	,767		
Μεταπτυχιακό ή διδακτορικό	24	3,88	,900		

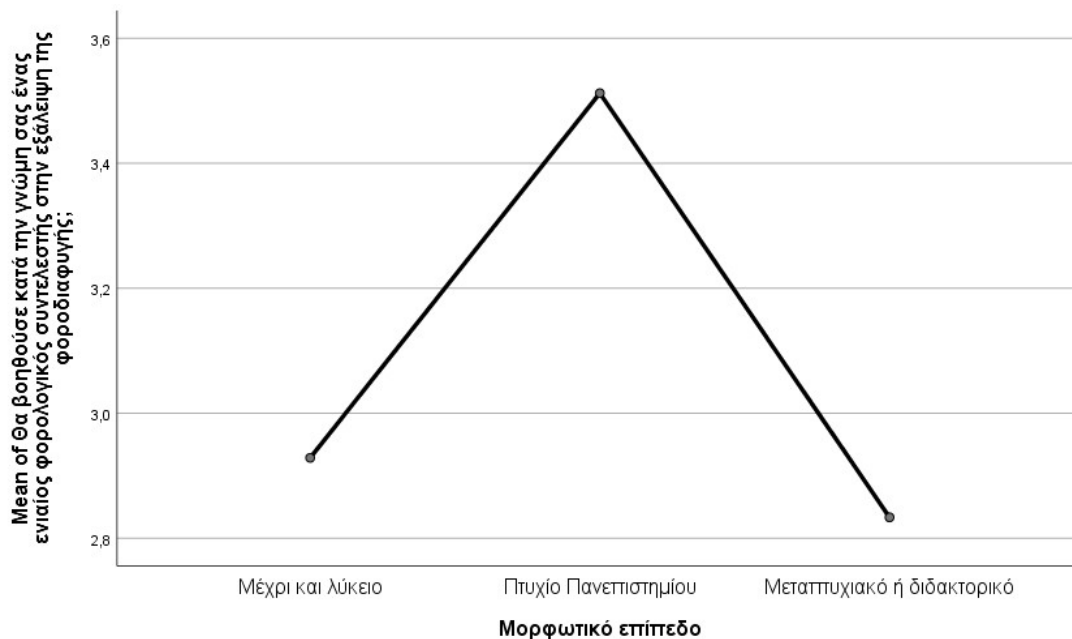

Διάγραμμα 7. Η επίδραση του μορφωτικού επιπέδου

Επιπρόσθετα, τα άτομα με πτυχίο πανεπιστημίου θεωρούν σε μεγαλύτερο βαθμό σε σχέση με τα άτομα με μεταπτυχιακό ή διδακτορικό τίτλο ($p=0.009$) ότι θα βοηθούσε ένας ενιαίος φορολογικός συντελεστής στην εξάλειψη της φοροδιαφυγής, όπως παρουσιάζεται στον πίνακα και το σχετικό διάγραμμα που ακολουθούν. Αυτό ενδεχομένως οφείλεται και πάλι στο ότι τα περισσότερα μορφωμένα άτομα είναι σε θέση να αντιληφθούν τις συνέπειες και την μη-προοδευτικότητα ενός τέτοιου συντελεστή, ο οποίος σε πρώτη ανάγνωση ενδεχομένως να φαίνεται ότι δημιουργεί ένα αντικίνητρο φοροδιαφυγής, κάτι που αναγνωρίζεται από τα άτομα με μια πανεπιστημιακή μόρφωση.

Πίνακας 65. Η επίδραση του μορφωτικού επιπέδου II

Θα βοηθούσε κατά την γνώμη σας ένας ενιαίος φορολογικός συντελεστής στην εξάλειψη της φοροδιαφυγής;	N	M.τ.	T.α	F	p- value
Μέχρι και λύκειο	14	2,93	1,141	7,311	,001
Πτυχίο Πανεπιστημίου	82	3,51	,724		
Μεταπτυχιακό ή διδακτορικό	24	2,83	1,090		

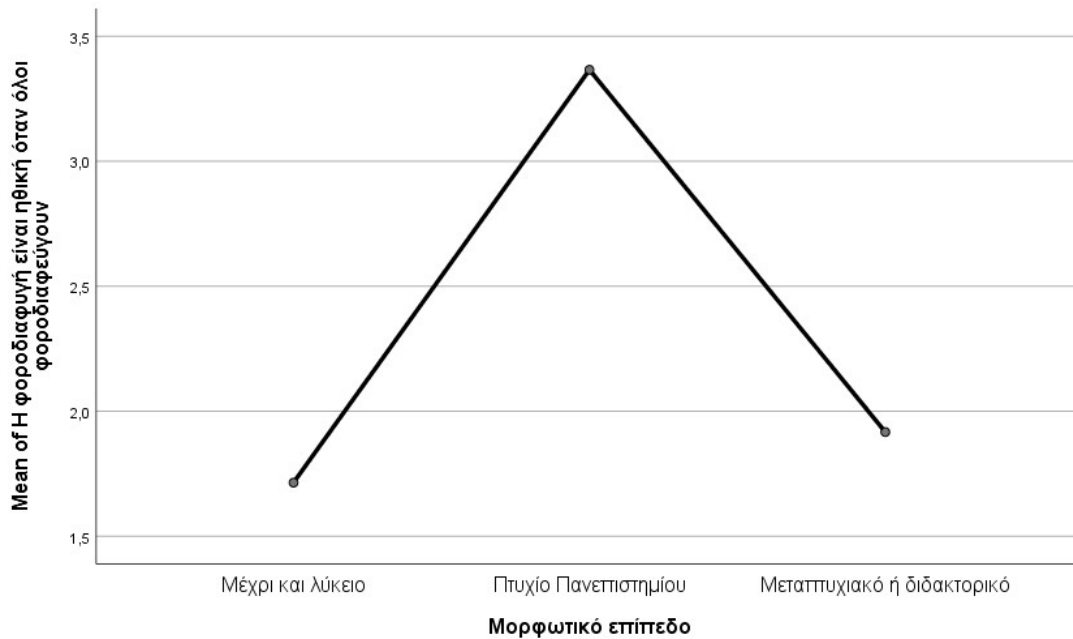

Διάγραμμα 8. Η επίδραση του μορφωτικού επιπέδου II

Τέλος, τα άτομα με πτυχίο πανεπιστημίου θεωρούν σε μεγαλύτερο βαθμό σε σχέση με τα άτομα με μεταπτυχιακό ή διδακτορικό τίτλο ($p=0.000$) και σε σχέση με τα άτομα με απολυτήριο λυκείου ($p=0.000$) ότι η φοροδιαφυγή είναι ηθική όταν όλοι φοροδιαφεύγουν, όπως παρουσιάζεται στον πίνακα και το σχετικό διάγραμμα που ακολουθούν. Αυτό ενδεχομένως οφείλεται στο γεγονός ότι αφενός τα λιγότερο μορφωμένα άτομα και αφετέρου τα περισσότερα μορφωμένα άτομα, με διαφορετικό τρόπο σκέψης και επίπεδο γνώσης καταλήγουν σε ένα κοινό συμπέρασμα (ότι δηλαδή η φοροδιαφυγή δεν είναι ηθική πράξη ακόμη και όταν όλοι φοροδιαφεύγουν), σε αντίθεση με τα άτομα που ολοκλήρωσαν τις σπουδές τους στο προπτυχιακό επίπεδο.

Πίνακας 66. Η επίδραση του μορφωτικού επιπέδου III

Η φοροδιαφυγή είναι ηθική όταν όλοι φοροδιαφεύγουν	N	M.τ.	T.α	F	p-value
Μέχρι και λύκειο	14	1,71	,825	33,563	,000
Πτυχίο Πανεπιστημίου	82	3,37	,975		
Μεταπτυχιακό ή διδακτορικό	24	1,92	,929		

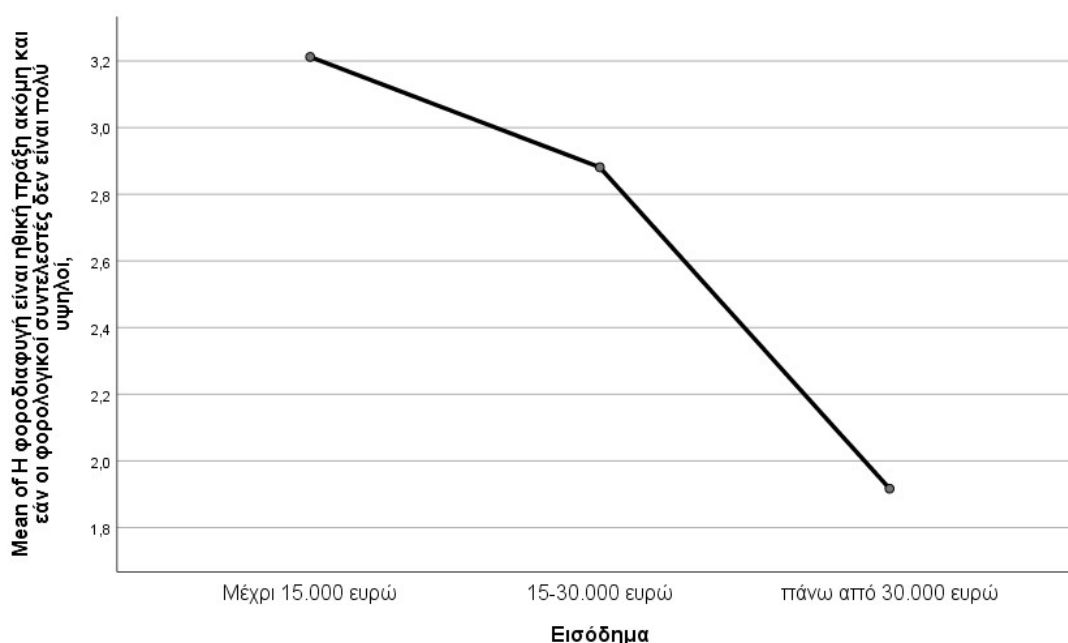
Διάγραμμα 9. Η επίδραση του μορφωτικού επιπέδου III

5.9 Η επίδραση του εισοδήματος

Η επίδραση του εισοδήματος στον τρόπο απάντησης των ερωτώμενων μετρήθηκε με την μονοπαραγοντική ανάλυση διακύμανσης (ANOVA) ενώ για τις στατιστικά σημαντικές διαφορές που εντοπίστηκαν στην συνέχεια έγινε χρήση του Post hoc ελέγχου Bonferroni, τα αποτελέσματα του οποίου παρατίθενται στο παράρτημα Β της παρούσας εργασίας. Σημειώνεται ότι εντοπίστηκαν δυο στατιστικά σημαντικές διαφορές ανάμεσα στα άτομα διαφορετικού εισοδηματικού επιπέδου. Αναλυτικότερα, τα άτομα με εισόδημα μεγαλύτερο των 30.000 ευρώ ετησίως θεωρούν σε μικρότερο βαθμό σε σχέση με τα άτομα με εισόδημα μικρότερο των 15.000 ευρώ ετησίως ($p=0.000$) και σε σχέση με τα άτομα με εισόδημα μεταξύ των 15.000 και των 30.000 ευρώ ετησίως ($p=0.011$) ότι η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη ακόμη και εάν οι φορολογικοί συντελεστές δεν είναι πολύ υψηλοί, όπως παρουσιάζεται στον πίνακα και το σχετικό διάγραμμα που ακολουθούν.

Πίνακας 67. Η επίδραση του εισοδήματος

Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη ακόμη και εάν οι φορολογικοί συντελεστές δεν είναι πολύ υψηλοί,	N	M.τ.	T.α	F	p- value
Μέχρι 15.000 ευρώ	66	3,21	,886	8,806	,000
15-30.000 ευρώ	42	2,88	1,214		
πάνω από 30.000 ευρώ	12	1,92	,669		

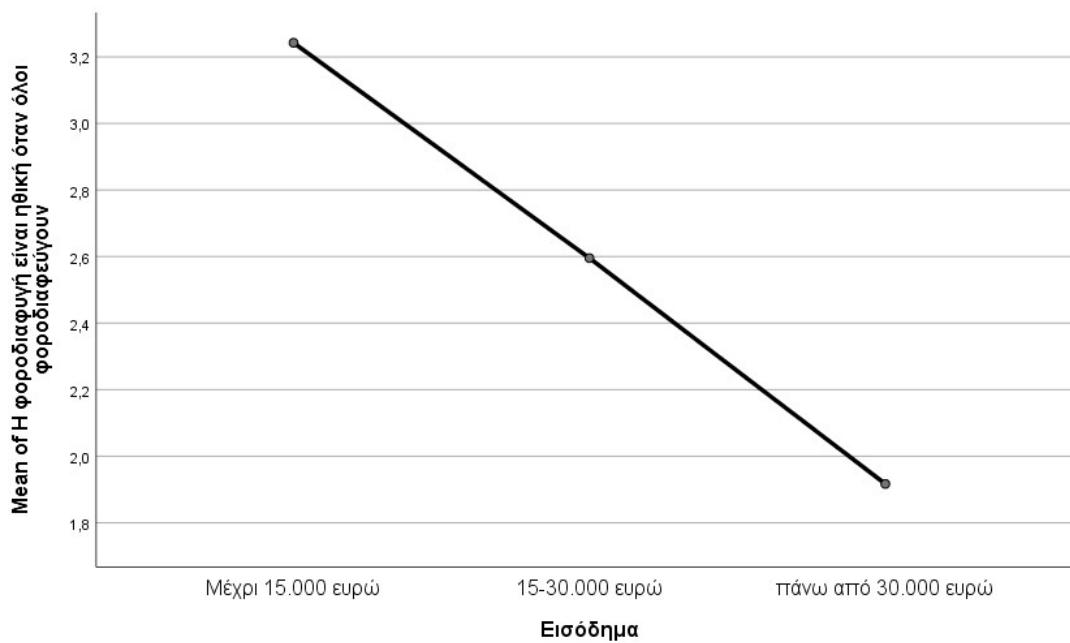

Διάγραμμα 10. Η επίδραση του εισοδήματος

Τέλος, τα άτομα με εισόδημα μεγαλύτερο των 30.000 ευρώ ετησίως θεωρούν σε μικρότερο βαθμό σε σχέση με τα άτομα με εισόδημα μικρότερο των 15.000 ευρώ ετησίως ($p=0.001$) και σε σχέση με τα άτομα με εισόδημα μεταξύ των 15.000 και των 30.000 ευρώ ετησίως ($p=0.011$) ότι η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη όταν όλοι φοροδιαφεύγουν, όπως παρουσιάζεται στον πίνακα και το σχετικό διάγραμμα που ακολουθούν.

Πίνακας 68. Η επίδραση του εισοδήματος II

Η φοροδιαφυγή είναι ηθική όταν όλοι φοροδιαφεύγουν	N	M.τ.	T.α	F	p- value
Μέχρι 15.000 ευρώ	66	3,24	,946	9,484	,000
15-30.000 ευρώ	42	2,60	1,380		
πάνω από 30.000 ευρώ	12	1,92	,793		

Διάγραμμα 11. Η επίδραση του εισοδήματος II

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Με βάση τα παραπάνω καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η φοροαποφυγή, η φοροαποφυγή και η παραοικονομία αποτελούν προβλήματα που ταλαιπωρούν τόσο την Ελλάδα όσο και τον υπόλοιπο κόσμο. Στην Ελλάδα όμως τα φαινόμενα αυτά έχουν μεγάλη έκταση. Σε επίπεδο εθνικής οικονομίας η κυβέρνηση δεσμεύτηκε να ξεκινήσει έναν μηχανισμό ο οποίος θα λύνει τουλάχιστον τα προβλήματα της φοροδιαφυγής και της φοροαποφυγής, μέσα από τον νόμο 4174/2013 που αναφέρεται στην εποπτεία της πραγματοποίησης των φορολογικών ζητημάτων, αλλά και του νόμου 4337/2015 που αναφέρεται σε Μέτρα για την τήρηση της συνθήκης δημοσιονομικών σκοπών και διαρθρωτικών αναμορφώσεων» και κυρίως με τις ηλεκτρονικές διασταυρώσεις φορολογικών ελέγχων στις οποίες πλέον επιδίδεται η ΑΔΑΕ.

Επιπλέον, όπως διαπιστώθηκε στο θεωρητικό τμήμα της εργασίας και περισσότερο στο τρίτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας, η φοροδιαφυγή και η φοροαποφυγή έχουν απασχολήσει πολλούς ερευνητές, τόσο στο πλαίσιο της μελέτης των αιτιών τους, όσο και στο πλαίσιο των συνεπειών τους για την κοινωνία και την οικονομική ανάπτυξη. Η μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας έδειξε σε σχέση με το πρώτο σκέλος των αιτιών, ότι τόσο μακροοικονομικοί παράγοντες, όπως είναι για παράδειγμα το ύψος του φορολογικού συντελεστή και το ύψος της ανεργίας, όσο και θέματα (έλλειψης) φορολογικής συνείδησης είναι καθοριστικά για το ύψος της φοροδιαφυγής. Εξάλλου, όπως θα συζητηθεί και παρακάτω στη συζήτηση για τα αποτελέσματα της εμπειρικής έρευνας, αυτή ακριβώς η έλλειψη φορολογικής συνείδησης είναι καθοριστική στην ελληνική πραγματικότητα για το ύψος της φοροδιαφυγής στην χώρα.

Εξάλλου, σχετικά με την μελέτη των συνεπειών της φοροδιαφυγής και της φοροαποφυγής η μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας έδειξε ότι το κατεξοχήν θέμα προς διερεύνηση είναι η σχέση της παραοικονομίας με την οικονομική ανάπτυξη, με ένα γενικό συμπέρασμα να δείχνει ότι η παραοικονομία προκαλεί θετική βραχυπρόθεσμη επίδραση στη γενική οικονομική πολιτική και ειδικότερα στις περιπτώσεις των

αναπτυσσόμενων χωρών. Ωστόσο, συνολικά φαίνεται ότι η παραοικονομία επιβαρύνει την εύρυθμη λειτουργία του μηχανισμού της αγοράς προκαλώντας στρεβλώσεις διαφόρων τύπων και εντέλει, επιβραδύνοντας την ανάπτυξη, ειδικά των ανεπτυγμένων κρατών.

Σε σχέση με το πρώτο ερευνητικό ερώτημα το οποίο διερευνούσε τις γνώσεις και τις εμπειρίες των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα σχετικά με την φοροδιαφυγή θα πρέπει αρχικά να υπογραμμιστεί ότι με βάση τα αποτελέσματα της έρευνας, η φοροδιαφυγή είναι σχεδόν εξίσου πιθανή τόσο στην πώληση αγαθών, όσο και σε αυτή των υπηρεσιών. Ωστόσο κάπως αντιφατικό είναι το εύρημα της εργασίας σύμφωνα με το οποίο σχεδόν το 50% του δείγματος θεωρεί σημαντικά καθοριστικό το επάγγελμα για την διενέργεια της φοροδιαφυγής, ενώ ένα από τα πιο ανησυχητικά ευρήματα της έρευνας είναι το ότι σχεδόν 6 στους δέκα ερωτηθέντες θεωρεί πολύ εύκολο να φοροδιαφύγει κανείς στην Ελλάδα του σήμερα. Αυτό δείχνει την έλλειψη ενός ικανού και αποτελεσματικού μηχανισμού από την πλευρά της ελληνικής πολιτείας ικανού να αποτελέσει ένα ισχυρό αντικίνητρο έναντι της φοροδιαφυγής στην Ελλάδα, παρά τις προσπάθειες και τις αλλαγές που έχουν γίνει στον τομέα αυτόν τα τελευταία χρόνια και ειδικά την περίοδο κατά την διάρκεια και μετά την οικονομική κρίση.

Σε σχέση με το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα, το οποίο αναφέρονταν στην διερεύνηση των αιτιών για την φοροδιαφυγή και την φοροαποφυγή, η έρευνα έδειξε ότι από τα τέσσερα αίτια, το σημαντικότερο είναι αυτό της υπερβολικής φορολόγησης (η αλήθεια είναι ότι στην δεύτερη θέση βρίσκεται με μικρή διαφορά η ατιμωρησία ενώ και τα επόμενα δυο αίτια, δηλαδή αυτό της έλλειψης φορολογικής κουλτούρας και της πολυπλοκότητας των νόμων λαμβάνουν και αυτά υψηλή βαθμολογία). Το γεγονός αυτό δείχνει σε κάθε περίπτωση αρχικά ότι η σχετική θεωρία, όπως παρουσιάστηκε στο θεωρητικό τμήμα της εργασίας και ειδικά στο τρίτο κεφάλαιο με βάση την οποία η υψηλή φορολόγηση οδηγεί και σε υψηλότερη φοροδιαφυγή, φαίνεται να επαληθεύεται από την παρούσα έρευνα και δεύτερον, ότι το φαινόμενο της φοροδιαφυγής στην Ελλάδα είναι σύνθετο και δεν είναι δυνατόν να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά παρά μόνο αν υπάρχει μια ολιστική αντιμετώπισή του.

Σε σχέση με το τρίτο ερευνητικό ερώτημα το οποίο διερευνούσε τις αιτίες της παραοικονομίας θα πρέπει να σημειωθεί ότι και οι δέκα αιτίες που παρουσιάστηκαν στα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα επιλέχτηκαν με την υψηλότερη βαθμολογία

σε ποσοστό πάνω από το 60% του συνόλου του δείγματος, γεγονός που για μια ακόμη φορά επιβεβαιώνει το συμπέρασμα που διατυπώθηκε νωρίτερα, σύμφωνα με το οποίο η φορολογική συμπεριφορά των Ελλήνων είναι ένα γενικό και πολυσύνθετο φαινόμενο. Ωστόσο, θα πρέπει να γίνει αναφορά στην αιτία που επιλέχτηκε με την μεγαλύτερη συχνότητα από τους ερωτώμενους η οποία ήταν η δυνατότητα για άσκηση στην παραοικονομία εξαιτίας των πολλών δυνατοτήτων που δίνουν τα λεγόμενα «παράθυρα» των νόμων (υπενθυμίζεται ότι αυτή την αιτία την επέλεξε «πολύ» ή «πάρα πολύ» το 73,3% του δείγματος). Το γεγονός αυτό συνηγορεί υπέρ της αυξημένης χρησιμότητας ενός απλού και σαφούς φορολογικού θεσμικού πλαισίου, όπως εξάλλου υπογραμμίστηκε και στο θεωρητικό τμήμα της εργασίας και κυρίως στο τρίτο κεφάλαιο.

Σχετικά με το τέταρτο ερευνητικό ερώτημα το οποίο διερευνούσε την ηθική διάσταση της φοροδιαφυγής και της φοροαποφυγής θα πρέπει να σημειωθεί ότι στις περισσότερες από τις απαντήσεις των ερωτώμενων διαφάνηκε ότι το δείγμα ήταν κάπως μοιρασμένο ανάμεσα σε αυτά τα άτομα που διέκριναν την ηθική διάσταση του φαινομένου και που ήταν ικανά να αιτιολογήσουν την φοροδιαφυγή αν αυτή συνδέονταν με μια πειστική για αυτούς αιτιολογία και σε αυτά τα άτομα τα οποία, για όποια δικαιολογία και να αναφέρονταν η φοροδιαφυγή, την απέρριπταν. Το ποσοστό της πρώτης ομάδας κυμαίνονταν γύρω στο 30% ενώ αυτό της δεύτερης έφτανε μέχρι και το 40%.

Τέλος σε σχέση με το πέμπτο και τελευταίο ερευνητικό ερώτημα το οποίο διερευνούσε την επίδραση των δημογραφικών παραγόντων στον τρόπο απάντησης των ερωτώμενων θα πρέπει να σημειωθεί ότι όλοι οι δημογραφικοί παράγοντες φάνηκαν να επηρεάζουν τις απαντήσεις των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα και άρα και τις αντιλήψεις τους σχετικά με την φοροδιαφυγή, γεγονός που και πάλι επιβεβαιώνει την αντίληψη σύμφωνα με την οποία το θέμα της φοροδιαφυγής και τα παρελκόμενά του σχετίζεται με μια σειρά από παράγοντες όπως είναι το μορφωτικό, το εισοδηματικό και το οικογενειακό υπόβαθρο του κάθε ατόμου και η αλλαγή του φαινομένου αυτού στην ουσία ταυτίζεται με μια γενική αλλαγή του τρόπου ζωής και σκέψης των Ελλήνων. Για να συμβεί αυτή θα πρέπει πολλά να γίνουν, και σε αυτό το πλαίσιο η παρούσα εργασία συνεισέφερε ώστε τα συμπεράσματα που προέκυψαν να

εκμεταλλευτούν από τους αρμόδιους φορείς με σκοπό την αλλαγή της νοοτροπίας της ελληνικής κοινωνίας.

Αναλυτικότερα, μια πρόταση η οποία ωστόσο είναι εκφρασμένη εδώ και πολλά χρόνια, σχετίζεται με την ανάγκη διαμόρφωσης ενός ακόμη περισσότερο αποτελεσματικού θεσμικού και νομικού πλαισίου για την αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής. Αν και σε κάθε περίπτωση έχουν γίνει σημαντικά βήματα τα τελευταία χρόνια, η περαιτέρω ψηφιοποίηση των οικονομικών συναλλαγών και η παροχή κινήτρων στους πολίτες αναζήτησης των αποδείξεων λιανικής πώλησης από τους επαγγελματίες αποτελούν δυο κατευθύνσεις οι οποίες μπορεί να είναι αποτελεσματικές για την αντιμετώπιση του φαινομένου. Σε σχέση με τα κίνητρα, αυτά θα πρέπει να είναι στην κατεύθυνση της μείωσης του αναλογούντος φόρου, σε βαθμό μεγαλύτερο από το κόστος του φόρου προστιθέμενης αξίας που καλούνται να πληρώσουν οι πολίτες κατά την έκδοση της νόμιμης απόδειξης. Σε αυτήν την περίπτωση θα εκλείψει ολοσχερώς η αιτία που οδηγεί τους πολίτες στην μη αναζήτηση της απόδειξης πληρωμής.

Ωστόσο, κατά την άποψη του γράφοντος το σημαντικότερο που πρέπει να γίνει είναι η διαμόρφωση της φορολογικής συνείδησης, η οποία σχετίζεται σε μεγάλο βαθμό με την έννοια της ανταποδοτικότητας. Όσο περισσότερο οι πολίτες βιώνουν στην πράξη τις διαφορές ανάμεσα σε μια κυβέρνηση που επιστρέφει στην κοινωνία τα φορολογικά έσοδα, με την μορφή δημόσιων επενδύσεων και δαπανών κοινωνικής πολιτικής, τόσο θα αντιλαμβάνονται εμπειρικά την σημασία αυτών των εσόδων και άρα και την ανάγκη ύπαρξής τους. Επιπλέον, καθοριστικό σε αυτό είναι το αίσθημα της διαφάνειας και της εξαφάνισης της διαφθοράς, η οποία σε κάθε περίπτωση έχει αρνητικά αποτελέσματα στην φορολογική συνείδηση των πολιτών, καθώς νιώθουν ότι η καταβολή των νόμιμων φόρων καταλήγει σε «ημέτερους» της κεντρικής πολιτικής εξουσίας και άρα δημιουργείται κίνητρο αποφυγής πληρωμής. Σε κάθε περίπτωση, οι πολιτικές αντιμετώπισης της διαφθοράς φαίνεται να αποτελούν την πρώτη προτεραιότητα για τον οποιονδήποτε υπεύθυνο χάραξης πολιτικής ελαχιστοποίησης ή ολικής κατάργησης της φοροδιαφυγής σε μια χώρα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Afonso O. (2012). The impact of public goods & services & public R & D on the non – observed economy size, wages inequality & growth, *Economic Modelling*, 29 (5), 156-168.

Allingham, M. & Sandmo, A. (1972). Income tax evasion: A theoretical analysis. *Journal of Public Economics*, 1(3-4), 323–338.

Alon, A. & Hageman, A. M. (2013). The impact of corruption on firm tax compliance in transition economies: Whom do you trust? *Journal of Business Ethics*, 116(3), 479–494.

Alstadsæter, A., Johannesen, N., & Zucman, G. (2017). Tax evasion and inequality. National Bureau of Economic Research.

Alstadsæter, A., Johannesen, N., & Zucman, G. (2018). Who owns the wealth in tax havens? Macro evidence and implications for global inequality. *Journal of Public Economics*, 162, 89–100.

Andrews D., Sanchez A. & Johansson A. (2011). Towards a Better Understanding of the Informal Economy, OECD Working Paper No. 873.

Balakrishnan, K., Blouin, J. & Guay, W. R. (2019). Tax aggressiveness and corporate transparency. *Accounting Review*, 94(1), 45–69.

Becker, S. (1968). Crime and punishment: An economic approach. *The Journal of Political Economy*, 76(2), 169–217.

Berdiev, N., & Saunoris, J. (2016). Financial Development and the Shadow Economy: A Panel VAR Analysis. *Economic Modelling*, 57: 197–207.

Berg, G., & Ostry, J. (2011). Inequality and Unsustainable Growth: Two Sides of the Same Coin? IMF Staff Discussion Note 11/08. Washington, DC: International Monetary Fund.

- Beuselinck, C., Blanco, B., Dhole, S., & Lobo, J. (2018). Financial statement readability and tax aggressiveness. *SSRN Electronic Journal*, 11, 21–45
- Boanada-Fuchs, A., & Boanada-Fuchs, D. (2018). Towards a Taxonomic Understanding of Informality. *International Development Planning Review*, 40 (4): 397–420.
- Boatright, J., R., (2008), *Ethics in finance*, 2nd Edition, USA: Blackwell Publishers
- Bobbio, E. (2016). Tax evasion, firm dynamics and growth. Bank of Italy.
- Brinson, E. (2019). Is the United States becoming the new Switzerland: Why the United States' failure to adopt the OECD's common reporting standard is helping it become a tax haven? *North Carolina Banking Institute* 23:231-251.
- Bruno, L. (2019). Tax enforcement, tax compliance and tax morale in transition economies: A theoretical model. *European Journal of Political Economy*, 56, 193–211
- Buehn, A., Schneider, F. (2012). Shadow economies around the world: novel insights, accepted knowledge, and new estimates. *International Tax and Public Finance*, 19, 139–171.
- Chau, G. & Leung, P. (2009). A critical review of Fischer tax compliance model: A research synthesis. *Journal of Accounting and Taxation*, 1(2), 34–40.
- Chen, X., Hu, N., Wang, X., & Tang, X. (2014). Tax avoidance and firm value: Evidence from China. *Nankai Business Review International*, 5, 111–129
- Choi, Y. (2021). Does tax avoidance induce earnings persistence? An empirical study in Korea. *Journal of Asian Finance, Economics, and Business*, 8(6), 759–767.
- Crofts, R., Sigler, T. (2018). Which tax havens are the most central? Applying social network analysis to understand firm service interactions. Financial Geography Working Paper Series 2515-0111. Brisbane: The University of Queensland.
- Culiberg, B., & Bajde, D. (2014). Do you need a receipt? Exploring consumer participation in consumption tax evasion as an ethical dilemma. *Journal of Business Ethics*, 124(2), 271–282

Dabla-Norris, E., Gradstein, M. & Inchauste, G. (2008). What causes firms to hide output? The determinants of informality. *Journal of development Economics*, 85(1), 1–27.

De Soto, H., (1989), *The other path: The informal revolution*, New York.

Dell' Anno, R., (2007), The shadow economy in Portugal: an analysis with the MIMIC approach, *Journal of Applied Economics*, 10 (2)

Desai, M. & Dharmapala, D. (2009). Earnings management, corporate tax shelters, and book-tax alignment. *SSRN Electronic Journal*, 62(1), 1–24.

Desai, M. A., & Dharmapala, D. (2005). Corporate tax avoidance and firm value. *SSRN Electronic Journal*, 18, 45–96

Dharmapala, D. & Hines, R. (2009). Which countries become tax havens? *Journal of Public Economics*, 93(9):1058–1068.

Dreher, A., Schneider, F. (2010). Corruption and the shadow economy: An empirical analysis. *Public Choice*, 144, 215–238.

Dyreng, S., Hanlon, M. & Maydew, L. (2010). The Effects of Executives on Corporate Tax Avoidance. *Accounting Review*, 85, 1163–1189

Eilat, Y. & Zinnes, C., (2000), The evolution of the shadow economy in transition countries: consequences for economic growth and donor assistance, Harvard Institute for International Development, CAER II Discussion Paper (83)

Elveren, Y., & Ozgur, G. (2016). The Effect Informal Economy on Income Inequality: Evidence from Turkey. *Panoeconomicus*, 63 (1): 293–312.

Engström, P., & Holmlund, B. (2009). Tax evasion and self-employment in a high-tax country: Evidence from Sweden. *Applied Economics*, 41(19), 2419–2430.

Ermasova, N., Haumann, C., & Burke, L. (2019). The relationship between culture and tax evasion across countries: Cases of the USA and Germany. *International Journal of Public Administration*, 15, 145-56.

- Farrar, J., Kaplan, S. & Thorne, L. (2017). The effect of interactional fairness and detection on Taxpayers' compliance intentions. *Journal of Business Ethics*, 147(707), 1–14.
- Feige, L., E., (1989), *The Underground Economies, Tax Evasion and Information Distortion*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Ferwerda, J., van Saase, A., Unger, B., Getzner, M. (2020). Estimating money laundering flows with a gravity model-based simulation. *Scientific Reports* 10:18552.
- Friedman, E., Johnson, S., Kaufmann, D., Zoido-Lobaton, P. (2000). Dodging the grabbing hand: The determinants of unofficial activity in 69 countries. *Journal of Public Economics*, 76, 459–493.
- Furstenberg, S. (2018). State Responses to Reputational Concerns: The Case of the Extractive Industries Transparency Initiative in Kazakhstan. *Central Asian Survey*, 37 (2): 2-5.
- Gobbi, G. & Zizza, R. (2012). Does the underground economy hold back financial deepening? *Journal of Applied Economics*, 31(1), 147-156.
- Gonzalez-Fernandez, M. & Gonzalez-Velasco, C. (2014). Shadow economy, corruption & public debt in Spain, *Journal of Policy Modeling* (36), 1101-1117.
- Graham, J. & Tucker, A. (2005). Tax shelters and corporate debt policy. *Journal of Financial Economics*, 81(3), 563–594.
- Gravelle, G. (2009). Tax havens: International tax avoidance and evasion. *National Tax Journal*, 62(4):727–753.
- Guenther, D., Matsunaga, S., Williams, B (2016). Is Tax Avoidance Related to Firm Risk? *Accounting Review*, 92, 115–136.
- Hanlon, M., & Heitzman, S. (2009). A review of tax research. *SSRN Electronic Journal*, 50(2), 127–178.

- Hanlon, M., Maydew, E. & Thornock, R. (2015). Taking the long way home: US tax evasion and offshore investments in US equity and debt markets. *The Journal of Finance*, 70, 257–287.
- Hasan, I., Hoi, C., Wu, Q. & Zhang, H. (2014). Beauty is in the eye of the beholder: The effect of corporate tax avoidance on the cost of bank loans. *Journal of Financial Economics*, 113, 109–130.
- Haslehner, K. & Pantazatou, K. (2022). Assessment of recent anti-tax avoidance and evasion measures (ATAD & DAC 6). Policy Department for Economic, Scientific and Quality of Life Policies Directorate-General for Internal Policies.
- Hassan, M. & Schneider, F. (2016). Size and Development of the Shadow Economies of 157 Worldwide Countries: Updated and New Measures from 1999 to 2013. *Journal of Global Economics*, 4(218), 2
- Hatipoglu, O. & Ozbek, F. (2011). On the Political Economy of the Informal Sector and Income Redistribution. *European Journal of Law and Economics*, 32, 69–87.
- Hayat, R. & Rashid, A. (2020). Exploring legal & political – institutional determinants of the informal economy of Pakistan, *Cogent Economics & Finance*, 8 (1), 1-17.
- Hayoz, N. & Hug, S., (2007), Tax evasion, Trust and state capacities, Germany: Peter Lang AG
- Hofstede, G. (1980). *Culture's consequences international differences in work-related values*. New York: Sage Publications.
- Horodnic, A. (2018). Tax morale and institutional theory: A systematic review. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 38(9/10), 868–886.
- IBFD. (2009). *International tax glossary*. IBFD Publications.
- Inger, K., Meckfessel, D., Zhou, M. & Fan, P. (2018). An examination of the impact of tax avoidance on the readability of tax footnotes. *Journal of the American Taxation Association*, 40(1), 1–29.

- Jackson, B. & Milliron, C. (1986). Tax compliance research: Findings, problems, and prospects. *Journal of Accounting Literature*, 5(1), 125–165.
- Jaffar, R., Derashid, C., & Taha, R. (2021). Determinants of tax aggressiveness: Empirical evidence from Malaysia. *Journal of Asian Finance, Economics, and Business*, 8(5), 179–188.
- Jiménez-Angueira, E. (2018). The effect of the interplay between corporate governance and external monitoring regimes on firms' tax avoidance. *Advances in Accounting*, 41, 7–24.
- Johannesen, N. & Zucman, G. (2014). The end of bank secrecy? An evaluation of the G20 tax haven crackdown. *American Economic Journal Economic Policy*, 6(1), 65–91.
- Johannesen, N. (2014). Tax evasion and Swiss bank deposits. *Journal of Public Economics*, 111, 46–62.
- John, R., Williams, P. & Rodgers, T. (2008). Everyday Tactics and Spaces of Power: The Role of Informal Economies in Post-Soviet Ukraine. *Social and Cultural Geography*, 9 (2), 112-123.
- Kamm, A., Koch, C., Nikiforakis, N. (2021). The ghost of institutions past: History as an obstacle to fighting tax evasion? *European Economic Review*, 132, 103641.
- Kanellopoulos, N., Kousoulakos, I., Rapanos, V., Kotsis, K. & Makropoulos, A. (1995). Shadow Economy & Tax Evasion: Measurements & Economic Consequences, Study No. 15, Center of Planning & Economic Research.
- Kang, J. (2018). Tax Avoidance, Firm Value and Tax Risk. *Korean Accounting Review*, 78, 245–270.
- Kemme, M., Parikh, B. & Steigner, T. (2017). Tax havens, tax evasion and tax information exchange agreements in the OECD. *European Financial Management*, 23(3), 519–543.
- Kim, I., Kim, J. & Kang, J. (2020). Company Reputation, Implied Cost of Capital and Tax Avoidance: Evidence from Korea. *Sustainability*, 12, 9997.

Kinsey, A., Grasmick, H. & Smith, W. (1991). Framing justice: Taxpayer evaluations of personal tax burdens. *Law & Society Review*, 25(4), 845–874.

Kirchler, E., (2007), *The Economic Psychology of Tax Behaviour*, Cambridge: Cambridge University Press

Koufopoulou, P., Williams, C., Vozikis, A. & Souliotis, K. (2019). Shadow Economy: Definitions, terms & theoretical considerations, *Advances in Management & Applied Economics*, 9 (5), 35- 57.

Kuhn, S., Milasi, S. & Yoon, S. (2018). *World Employment and Social Outlook Trends 2018*. Brussels: European Economic and Social Committee.

Lanis, R. & Richardson, G. (2018). Outside directors, corporate social responsibility performance, and corporate tax aggressiveness: An empirical analysis. *Journal of Accounting, Auditing & Finance*, 33(2), 228–251.

Ledeneva, A. (2010). Can Russia Modernize? Sistema, Power Networks and Informal Governance.

Lewis, W. (1954). Economic Development with Unlimited Supplies of Labour. *The Manchester School*, 22 (2), 139–191.

Lim, D. (2009). Tax avoidance, cost of debt and share- holder activism: Evidence from Korea. *Journal of Banking and Finance*, 35(2), 456–470.

Lin, Z., Cheng, S. & Zhang, F. (2017). Corporate social responsibility, institutional environments, and tax avoidance: Evidence from a subnational comparison in China. *The International Journal of Accounting*, 52(4), 303–318.

Macias, J. & Cazzavillan, G. Modeling the informal economy in Mexico. a structural equation approach. *The Journal of Developing Areas*, 4, 345–365.

Mandroschenko, O. (2018). Influence of the shadow economy on economic growth. *Journal of Applied Engineering Science*, 174, 87-94.

Mara, E. (2015), *Emerging Markets Queries in Finance and Business*, Procedia Economics and Finance, 32

Medina, L. & Schneider, F. (2018). Shadow Economies around the World: What did we learn over the last 20 years? IMF Working Paper No. 17.

Medina, L., Schneider, F. (2019). Shedding Light on the Shadow Economy: A Global Database and the Interaction with the Official One. In: *Munich Society for the Promotion of Economic Research*. Munich: CESifo.

Misman, M., Rohaya, R., Normah, N. & Rozainun, A., R., (2013), Determinants of Tax Evasion on Imported Vehicles, *Procedia Economics and Finance*, 7

Murray, R., (2012), *Tax Avoidance*, London, UK: Sweet & Maxwell.

Negrepointi-Delivani, M. (1991). *Economy of Shadow Economy in Greece*. Athens: Papazisi.

Nerré, B. (2004). Modeling tax culture. Annual Meeting 2004, Berlin, Germany (pp. 15–18).

Nguyen, H. (2020). Tax avoidance and financial statement readability. *European Accounting Review*, 23(9), 198–221.

O.E.C.D. (2002). Measuring the Non – Observed Economy. A Handbook, O.E.C.D., Paris.

OECD. (2020). Shining Light on the Shadow Economy. Opportunities and Threats.

Orviska, M. & Hudson, J. (2002). Tax evasion, civic duty and law-abiding citizen. *The Journal of Political Economy*, 19, 83–102.

Ostapenko, N. & Williams, C. C. (2016). Determinants of entrepreneurs' views on the acceptability of tax evasion and the informal economy in Slovakia and Ukraine: An institutional asymmetry approach. *International Journal of Entrepreneurship and Small Business*, 28(2-3), 275–289.

Ottervik, M. (2013): Conceptualizing & Measuring State Capacity: Testing the Validity of Tax Compliance as a Measure of State Capacity. Working Paper

- Oviedo, M. (2009). Economic Informality: Causes, Costs, and Policies: A Literature Survey of International Experience. Background Paper prepared for Country Economic Memorandum (CEM)–Informality: Causes, Consequences, Policies.
- Pavlopoulos, P. (1987). Shadow Economy in Greece. First quantitative demarcation, Foundation for Economic & Industrial Research.
- Perry, G. (2007). Informality: Exit and exclusion. World Bank Publications.
- Phelps, N. (2021). The Inventiveness of Informality: An Introduction. *International Development Planning Review*, 43 (1), 1–12.
- Polese, A. (2016). Too Much Corruption or Simply Too Much Talk of ‘Corruption’? the ‘Two Informalities. Available at: <http://www.tol.org/client/article/26474-ukraine-corruption-graft-informality.html>. [25/8/2022].
- Polese, A. (2016). Too Much Corruption or Simply Too Much Talk of ‘Corruption’? the ‘Two Informalities. Available at: <http://www.tol.org/client/article/26474-ukraine-corruption-graft-informality.html>. [1/7/2022].
- Polese, A. (2021). What Is Informality? (Mapping) The Art of Bypassing the State. *Eurasian Geography and Economics*, 16, 1–43.
- Pommerehne, W. & Weck-Hannemann, H. (1996). Tax rates, tax administration and income tax evasion in Switzerland. *Public Choice*, 88(1/2), 161–170.
- Poon, P., Tan, S. & Hamilton, T. (2019). Social power, offshore financial intermediaries and a network regulatory imaginary. *Political Geography*, 68:55–65.
- Porta, R. & Shleifer, A. (2008). The unofficial economy and economic development (No. w14520).
- Putnins, T. & Sauka, A. (2020). The Shadow Economy in Russia: New Estimates and Comparisons with Nearby Countries. Available at: <https://freepolicybriefs.org/wp-content/uploads/2020/03/freepolicybriefs20200316-2.pdf>. [1/7/2022].
- Richardson, G. (2006). Determinants of tax evasion: A cross-country investigation. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 15(2), 150–169.

Richardson, G. (2008). The relationship between culture and tax evasion across countries: Additional evidence and extensions. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 17(2), 67–78.

Richardson, G., Taylor, G. & Lanis, R. (2015). The impact of financial distress on corporate tax avoidance spanning the global financial crisis: Evidence from Australia. *Economic Modelling*, 44, 44–53

Sandmo, A. (2005). The theory of tax evasion: A retrospective view. *National Tax Journal*, 58(4), 643–663.

Sandmo, A., (2015), International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences, 2nd Edition, Elsevier Ltd

Schneider, F. & Enste, D., (2002), Hiding in the shadows: the growth of the underground economy, International Monetary Fund.

Schneider, F. & Medina, L. (2017). Shadow Economies around the World: New Results for 158 Countries over 1991-2015. CESifo Working Paper.

Schneider, F. & Williams, C., C., (2013), The Shadow Economy, The Institute of Economic Affairs.

Schneider, F. (2004). The Size of the Shadow Economies of 145 Countries all over the World: First Results over the Period 1999 to 2003.

Schneider, F. (2014). The shadow economy: an essay. Department of Economics, Johannes Kepler University of Linz.

Schneider, F. (2015). Size and development of the shadow economy of 31 European and 5 other OECD countries from 2003 to 2014: Different developments? *Journal of Self-Governance and Management Economics*, 3, 7–29.

Schneider, F. (2022). New COVID-related results for estimating the shadow economy in the global economy in 2021 and 2022. *International Economics and Economic Policy*, 19:299–313.

- Schneider, F., Linsbauer, K., Heinemann, F. (2015). Religion and the shadow economy. *Kyklos*, 68, 111–141.
- Scott, D., Hanlon, M. & Maydew, E., (2010), The Effects of executives on corporate tax avoidance, *The Accounting Review*, 85(4)
- Seely, A. (2021). Tax avoidance and tax evasion.
- Shelley, L., (2010), *Human Trafficking: A Global Perspective*, New York: Cambridge University Press.
- Shevlin, T., Urcan, O., Vasvari, P. (2020). Corporate Tax Avoidance and Public Debt Costs. *Journal of the American Taxation Association*, 42, 117–143.
- Sikka, P. (2014). Tax avoidance and evasion. In: L., Atkinson (Ed.), *Shades of deviance: A primer on crime, deviance and social harm* (pp. 135–138). Routledge.
- Slemrod, J., Wilson, D. (2009). Tax competition with parasitic tax havens. *Journal of Public Economics*, 93(11), 1261–1270.
- Stankevicius, E. & Leonas, L., (2015), Hybrid Approach Model for Prevention of Tax Evasion and Fraud, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 213
- Tatsos, N., Christopoulos, I., Tragakes, A., Manikas, V. & Gkanos, I. (2001). Shadow Economy & Tax Evasion in Greece.
- Teichmann, M. (2019). Recent trends in money laundering and terrorism financing. *Journal of Financial Regulation and Compliance*, 27(1), 2–12.
- Torgler, B. & Schneider, F. (2009). The impact of tax morale and institutional quality on the shadow economy. *Journal of Economic Psychology*, 30(2), 228–245.
- Torgler, B. & Valev, N. T. (2010). Gender and public attitudes toward corruption and tax evasion. *Contemporary Economic Policy*, 28(4), 554–568.
- Torgler, B. (2007). *Tax compliance and tax morale: A theoretical and empirical analysis*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing

Torgler, B., Schneider, F. (2009). The impact of tax morale and institutional quality on the shadow economy. *Journal of Economic Psychology*, 30, 228–245.

United Nations. (2011). International tax evasion and avoidance. Available at: https://www.un.org/esa/ffd/wp-content/uploads/2014/09/8STM_CRP11_Add1_Tax-Evasion.pdf. [10/6/2022].

Vavouras, S., Karavitis, N. & Tsouchou, A. (1990). An indirect estimation method & shadow economy's size in Greece's case, In: Vavouras, I. (ed), *Shadow Economy, Political Economy Issues*, Athens: Kritiki, pp. 367-379.

Vo, D. & Ly, T. (2014). Measuring the shadow economy in the ASEAN nations: The MIMIC approach. *International Journal of Finance & Economics*, 6, 139–148.

Wenzel, M. (2002). The impact of outcome orientation and justice concerns on tax compliance: The role of taxpayers' identity. *Journal of Applied Psychology*, 87(4), 629–645.

Williams, C. & Bezeredi, F. (2018). Explaining and Tackling the Informal Economy: A Dual Informal Labour Market Approach. *Employee Relations*, 40 (5): 5-7.

Williams, C. & Franic, J. (2016). Explaining Participation in the Informal Economy in Post-Socialist Societies: A Study of the Asymmetry between Formal and Informal Institutions in Croatia. *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, 24 (1), 1-5.

Williams, C. (2014). *Confronting the shadow economy: Evaluating tax compliance and behaviour policies*. New York: Edward Elgar.

Williams, C. (2015). Out of the shadows: Classifying economies by the extent and nature of employment in the informal economy. *International Labour Review*, 154(3), 331– 351.

Yamen, A., Allam, A., Bani-Mustafa, A. & Uyar, A. (2018). Impact of institutional environment quality on tax evasion: A comparative investigation of old versus new EU members. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 32, 17–29.

Zeng, T. (2018). Relationship between corporate social responsibility and tax avoidance: International evidence. *Social Responsibility Journal*, 15(2), 244–257.

Zucman, G., (2015), *The secret wealth of nations*, University of Chicago Press Economic Books\

Νεγκάκης Χ. , Ταχυνάκης Π. (2013) *Σύγχρονα Θέματα Ελεγκτικής και Εσωτερικού Ελέγχου*, Αθήνα Εκδόσεις Διπλογραφία

Παράρτημα Α.

Α. Γνώση και εμπειρία σχετικά με τα φαινόμενα αυτά και πιθανή αντιμετώπιση

1. Από όσα έχετε ακούσει για τις περιπτώσεις φοροδιαφυγής, είναι πιο πιθανή η φοροδιαφυγή στην αγορά προϊόντος ή υπηρεσίας;

Προϊόν

Υπηρεσία

Εξίσου πιθανή

2. Από όσα έχετε ακούσει, συνδέεται το επάγγελμα με την φοροδιαφυγή;

Καθόλου

Λίγο

Μέτρια

Πολύ

Πάρα πολύ

3. Από όσα έχετε ακούσει, είναι εύκολο για κάποιον που το επιθυμεί, να φοροδιαφύγει;

Καθόλου

Λίγο

Μέτρια

Πολύ

Πάρα πολύ

4. Θα βοηθούσε κατά την γνώμη σας ένας ενιαίος φορολογικός συντελεστής στην εξάλειψη της φοροδιαφυγής;

Καθόλου

Λίγο

Μέτρια

Πολύ

Πάρα πολύ

5. Σε συνέχεια της προηγούμενης ερώτησης πιστεύετε ότι η θέσπιση κάποιου αφορολόγητου ορίου θα συντελέσει στην εξάλειψη της φοροδιαφυγής;

Καθόλου

Λίγο

Μέτρια

Πολύ

Πάρα πολύ

B. Φοροδιαφυγή, εισφοροδιαφυγή και φοροαποφυγή

B1. Έλλειψη παιδείας - κουλτούρας

Κατά πόσο πιστεύετε ότι επηρεάζει η φορολογική συνείδηση τη φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή;

Κατά πόσο πιστεύετε ότι επηρεάζει το μορφωτικό επίπεδο – η κουλτούρα των φορολογουμένων τη φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή;

Κατά πόσο πιστεύετε ότι επηρεάζει η επιχειρηματική ηθική τη φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή των επιχειρήσεων;

Κατά πόσο πιστεύετε ότι αποτελεί η φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή μέρος της κοινωνικής υπευθυνότητας των επιχειρήσεων;

2. Πολυπλοκότητα νομοθεσίας

Κατά πόσο πιστεύετε ότι επηρεάζουν οι συχνές αλλαγές του νομοθετικού πλαισίου τη φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή;

Κατά πόσο πιστεύετε ότι βοηθούν τη φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή τα παράθυρα/κενά των νόμων;

Κατά πόσο πιστεύετε ότι επηρεάζει η άγνοια των εγκυκλίων τη φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή;

Κατά πόσο πιστεύετε ότι επηρεάζει η γραφειοκρατία τη φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή;

3. Ατιμωρησία

Κατά πόσο πιστεύετε ότι βοηθά η παραγραφή προστίμων το φαινόμενο της φοροδιαφυγής – φοροαποφυγής;

Κατά πόσο πιστεύετε ότι βοηθούν οι ελαφριές ποινές το φαινόμενο της φορο- διαφυγής – φοροαποφυγής;

Κατά πόσο πιστεύετε ότι βοηθά η ατιμωρησία στο χρηματισμό των δημοσίων λειτουργιών το φαινόμενο της φοροδιαφυγής-φοροαποφυγής;

Κατά πόσο πιστεύετε η ιδεοληψία των φορολογουμένων ότι δεν πρόκειται να τιμωρηθούν για τα φορολογικά τους παραπτώματα βοηθά το φαινόμενο της φοροδιαφυγής – φοροαποφυγής;

4. Υπερβολική φορολόγηση

Κατά πόσο πιστεύετε ότι ενθαρρύνουν οι υψηλοί συντελεστές φορολόγησης τη φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή;

Κατά πόσο πιστεύετε ότι ενθαρρύνουν τα υψηλά τεκμήρια τη φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή;

Κατά πόσο πιστεύετε ότι ενθαρρύνει η άδικη φορολογική κλίμακα τη φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή;

Κατά πόσο πιστεύετε ότι ενθαρρύνει τη φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή των επιχειρήσεων και των ελεύθερων επαγγελματιών, η στοχευμένα υψηλή φορολογία στις συγκεκριμένες ομάδες;

Γ. Παραοικονομία

Θεωρείτε την έλλειψη φορολογικής συνείδησης ως αιτία της παραοικονομίας;

Θεωρείτε την έλλειψη κοινωνικής συνείδησης ως αιτία της παραοικονομίας;

Θεωρείτε το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο ως αιτία της παραοικονομίας;

Θεωρείτε την ελλιπή επιχειρηματική ηθική ως αιτία της παραοικονομίας;

Θεωρείτε τις συχνές αλλαγές του νομοθετικού πλαισίου ως αιτία της παραοικονομίας;

Θεωρείτε τα παράθυρα/ κενά των νόμων ως αιτία της παραοικονομίας;

Θεωρείτε την έλλειψη γνώσης των εγκυκλίων ως αιτία της παραοικονομίας;

Θεωρείτε τις ελαφριές ποινές που προβλέπονται ως αιτία της παραοικονομίας;

Θεωρείτε την παραγραφή των προστίμων από τα αρμόδια όργανα ως αιτία της παραοικονομίας;

Θεωρείτε την ατιμωρησία στον χρηματισμό των δημόσιων λειτουργών ως αιτία της παραοικονομίας;

Δ. Ηθική διάσταση

Διαφωνώ απόλυτα

Διαφωνώ

Είμαι ουδέτερος/η

Συμφωνώ

Συμφωνώ απόλυτα

1. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη, εάν οι φορολογικοί συντελεστές είναι υπερβολικά υψηλοί
2. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη ακόμη και εάν οι φορολογικοί συντελεστές δεν είναι πολύ υψηλοί, γιατί το κράτος δεν δικαιούται να παίρνει όσα παίρνει από εμένα
3. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη γιατί το φορολογικό σύστημα είναι άδικο
4. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη εάν ένα μεγάλο μέρος από τα χρήματα που συλλέγονται χαραμίζονται
5. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη ακόμη και εάν ένα μεγάλο μέρος από τα χρήματα που συλλέγονται ξοδεύονται με σωστό τρόπο
6. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη εάν ένα μεγάλο μέρος από τα χρήματα που συλλέγονται πηγαίνουν σε πράγματα για τα οποία διαφωνώ
7. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη ακόμη και εάν ένα μεγάλο μέρος από τα χρήματα που συλλέγονται πηγαίνουν σε πράγματα για τα οποία συμφωνώ
8. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη εάν ένα μεγάλο μέρος από τα χρήματα που συλλέγονται πηγαίνουν σε πράγματα που δεν με ωφελούν προσωπικά
9. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη ακόμη και εάν ένα μεγάλο μέρος από τα χρήματα που συλλέγονται πηγαίνουν σε πράγματα που με ωφελούν προσωπικά
10. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική όταν όλοι φοροδιαφεύγουν
11. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη εάν ένα μεγάλο μέρος από τα χρήματα που συλλέγονται πηγαίνουν στις τσέπες διεφθαρμένων πολιτικών, στις οικογένειες και τους φίλους τους.
12. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη εάν οι πιθανότητες να σε πιάσουν είναι χαμηλές.
13. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη εάν μέρος των χρημάτων πηγαίνει σε έναν άδικο πόλεμο.
14. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη εάν δεν αντέχω να πληρώσω
15. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη ακόμη και εάν σημαίνει ότι εάν πληρώσω λιγότερο, άλλοι θα πληρώσουν περισσότερο
16. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη εάν δεν είμαι πολίτης της χώρας που φορολογούμαι
17. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη εάν το κράτος φέρεται με προκατάληψη σε μένα λόγω της θρησκείας μου
18. Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη εάν το κράτος φυλακίζει ανθρώπους για τις πολιτικές / θρησκευτικές τους πεποιθήσεις

Ε. Δημογραφικά

Φύλο

Άντρας

Γυναίκα

Ηλικία

Μέχρι 35 ετών

36-50 ετών

51-65 ετών

Πάνω από 65 ετών

Απασχόληση

Δημόσιος υπάλληλος

Ιδιωτικός υπάλληλος

Αυτό-απασχολούμενος

Επιχειρηματίας

Φοιτητής/τρια

Άνεργος/η

Άλλο

Μορφωτικό επίπεδο

Μέχρι και λύκειο

Πτυχίο Πανεπιστημίου

Μεταπτυχιακό ή διδακτορικό

Εισόδημα

Μέχρι 15.000 ευρώ

15-30.000 ευρώ

πάνω από 30.000 ευρώ

Παράρτημα Β

Multiple Comparisons							
Bonferroni							
Dependent Variable	(I) Εισόδημα	(J) Εισόδημα	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη ακόμη και εάν οι φορολογικοί συντελεστές δεν είναι πολύ υψηλοί,	Μέχρι 15.000 ευρώ	15-30.000 ευρώ	,331	,197	,285	-,15	,81
		πάνω από 30.000 ευρώ	1,295*	,313	,000	,54	2,06
	15-30.000 ευρώ	Μέχρι 15.000 ευρώ	-,331	,197	,285	-,81	,15
		πάνω από 30.000 ευρώ	,964*	,326	,011	,17	1,76
	πάνω από 30.000 ευρώ	Μέχρι 15.000 ευρώ	-1,295*	,313	,000	-2,06	-,54
		15-30.000 ευρώ	-,964*	,326	,011	-1,76	-,17
Η φοροδιαφυγή είναι ηθική όταν όλοι φοροδιαφεύγουν	Μέχρι 15.000 ευρώ	15-30.000 ευρώ	,647*	,218	,011	,12	1,18
		πάνω από 30.000 ευρώ	1,326*	,347	,001	,48	2,17
	15-30.000 ευρώ	Μέχρι 15.000 ευρώ	-,647*	,218	,011	-1,18	-,12
		πάνω από 30.000 ευρώ	,679	,362	,190	-,20	1,56
	πάνω από 30.000 ευρώ	Μέχρι 15.000 ευρώ	-1,326*	,347	,001	-2,17	-,48
		15-30.000 ευρώ	-,679	,362	,190	-1,56	,20

Multiple Comparisons							
Bonferroni							
Dependent Variable	(I) Ηλικία	(J) Ηλικία	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
Κατά πόσο πιστεύετε ότι επηρεάζει το μορφωτικό επίπεδο – η κουλτούρα των φορολογουμένων τη φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή;	Μέχρι 35 ετών	36-50 ετών	,009	,189	1,000	-,45	,47
		51-65 ετών	,853*	,245	,002	,26	1,45
	36-50 ετών	Μέχρι 35 ετών	-,009	,189	1,000	-,47	,45
		51-65 ετών	,844*	,264	,005	,20	1,49
	51-65 ετών	Μέχρι 35 ετών	-,853*	,245	,002	-1,45	-,26
		36-50 ετών	-,844*	,264	,005	-1,49	-,20
Κατά πόσο πιστεύετε ότι βοηθούν τη φοροδιαφυγή – φοροαποφυγή τα παράθυρα/κενά των νόμων;	Μέχρι 35 ετών	36-50 ετών	-,335*	,136	,046	-,67	,00
		51-65 ετών	-,644*	,176	,001	-1,07	-,22
	36-50 ετών	Μέχρι 35 ετών	,335*	,136	,046	,00	,67
		51-65 ετών	-,309	,190	,319	-,77	,15
	51-65 ετών	Μέχρι 35 ετών	,644*	,176	,001	,22	1,07
		36-50 ετών	,309	,190	,319	-,15	,77
Κατά πόσο πιστεύετε ότι βοηθά η ατιμωρησία στο χρηματισμό των δημοσίων λειτουργών το φαινόμενο της φοροδιαφυγής-φοροαποφυγής;	Μέχρι 35 ετών	36-50 ετών	-,357	,162	,089	-,75	,04
		51-65 ετών	-,826*	,210	,000	-1,34	-,32
	36-50 ετών	Μέχρι 35 ετών	,357	,162	,089	-,04	,75
		51-65 ετών	-,468	,226	,122	-1,02	,08
	51-65 ετών	Μέχρι 35 ετών	,826*	,210	,000	,32	1,34
		36-50 ετών	,468	,226	,122	-,08	1,02
Η φοροδιαφυγή είναι ηθική πράξη, εάν οι φορολογικοί	Μέχρι 35 ετών	36-50 ετών	,513*	,174	,011	,09	,93
		51-65 ετών	1,049*	,225	,000	,50	1,59
	36-50 ετών	Μέχρι 35 ετών	-,513*	,174	,011	-,93	-,09

συντελεστές είναι υπερβολικά υψηλοί		51-65 ετών	,536	,242	,087	-,05	1,12
	51-65 ετών	Μέχρι 35 ετών	-1,049*	,225	,000	-1,59	-,50
		36-50 ετών	-,536	,242	,087	-1,12	,05

Multiple Comparisons							
Bonferroni							
Dependent Variable	(I) Μορφωτικό επίπεδο	(J) Μορφωτικό επίπεδο	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
Από όσα έχετε ακούσει, συνδέεται το επάγγελμα με την φοροδιαφυγή;	Μέχρι και λύκειο	Πτυχίο Πανεπιστημίου	,172	,253	1,000	-,44	,79
		Μεταπτυχιακό ή διδακτορικό	-,446	,294	,396	-1,16	,27
	Πτυχίο Πανεπιστημίου	Μέχρι και λύκειο	-,172	,253	1,000	-,79	,44
		Μεταπτυχιακό ή διδακτορικό	-,619*	,203	,009	-1,11	-,13
	Μεταπτυχιακό ή διδακτορικό	Μέχρι και λύκειο	,446	,294	,396	-,27	1,16
		Πτυχίο Πανεπιστημίου	,619*	,203	,009	,13	1,11
Θα βοηθούσε κατά την γνώμη σας ένας ενιαίος φορολογικός συντελεστής στην εξάλειψη της φοροδιαφυγής;	Μέχρι και λύκειο	Πτυχίο Πανεπιστημίου	-,584	,249	,062	-1,19	,02
		Μεταπτυχιακό ή διδακτορικό	,095	,290	1,000	-,61	,80
	Πτυχίο Πανεπιστημίου	Μέχρι και λύκειο	,584	,249	,062	-,02	1,19
		Μεταπτυχιακό ή διδακτορικό	,679*	,200	,003	,19	1,16
	Μεταπτυχιακό ή διδακτορικό	Μέχρι και λύκειο	-,095	,290	1,000	-,80	,61
		Πτυχίο Πανεπιστημίου	-,679*	,200	,003	-1,16	-,19
Η φοροδιαφυγή είναι ηθική όταν όλοι φοροδιαφεύγουν	Μέχρι και λύκειο	Πτυχίο Πανεπιστημίου	-1,652*	,275	,000	-2,32	-,98
		Μεταπτυχιακό ή διδακτορικό	-,202	,320	1,000	-,98	,57
	Πτυχίο Πανεπιστημίου	Μέχρι και λύκειο	1,652*	,275	,000	,98	2,32

		Μεταπτυχιακό ή διδακτορικό	1,449*	,221	,000	,91	1,99
	Μεταπτυχιακό ή διδακτορικό	Μέχρι και λύκειο	,202	,320	1,000	-,57	,98
		Πτυχίο Πανεπιστημίου	-1,449*	,221	,000	-1,99	-,91